T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE

PAUL K. FEYERABEND'DE İNSAN ÖZGÜRLÜĞÜ VE BİLİM İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYANIN

ŞABAN ÇELİK

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Murat ERTEN

EYLÜL, 2015

MUĞLA

T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE

PAUL K. FEYERABEND'DE İNSAN ÖZGÜRLÜĞÜ VE BİLİM İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYANIN

ŞABAN ÇELİK

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Murat ERTEN

EYLÜL, 2015

MUĞLA

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE

PAUL K. FEYERABEND'DE İNSAN ÖZGÜRLÜĞÜ VE BİLİM İLİŞKİSİ

ŞABAN ÇELİK

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
"Yüksek Lisans"
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 07.10.2015
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 11.09.2015

Tez Danışmanı : **Yrd. Doç. Dr. Murat ERTEN**
Jüri Üyesi : **Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR**
Jüri Üyesi : **Doç. Dr. Mehmet Ali Sarı**

Enstitü Müdürü : **Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ**

EYLÜL, 2015
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 28./05/2015 tarih ve 681-1 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 26. maddesine göre, Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Şaban ÇELİK'ın "Paul K. Feyerabend'de İnsan Özgürlüğü ve Bilim..." adlı tezini incelemiş ve aday 11/09/2015 tarihinde saat 14:30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 30.. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulana verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul...... olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Murat ERTEN

Üye

Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR

Üye

Doç. Dr. Mehmet Ali SARI

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum "PAUL K. FEYERABEND'DE İNSAN ÖZGÜRLÜĞÜ VE BİLİM İLİŞKİSİ" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

06/10/2015

ŞABAN ÇELİK

İMZASI

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN | **MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.**

Soyadı : ÇELİK
Adı : ŞABAN | **Kayıt No:**

TEZİN ADI Türkçe : PAUL K. FEYERABEND'DE İNSAN ÖZGÜRLÜĞÜ VE BİLİM İLİŞKİSİ

Y. Dil : THE REALATİON OF SCİENCE and HUMAN FREEDOM in PAUL K. FEYERABEND

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans	**Doktora**	**Sanatta Yeterlilik**
O	O	O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

Fakülte :

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : ERTEN, MURAT

Ünvanı : Yrd. Doç. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE TEZİN SAYFA SAYISI: 139

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. FEYERABEND'İN BİLİM FELSEFESİ

2. BİLİM FELSEFESİ

3. BİLİM TARİHİ

4. BİLİMSEL YÖNTEM ve TASARIMLAR

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

1. BİLİM FELSEFESİ

2. BİLİM TARİHİ

3. BİLİM

4. YÖNTEM

5. ÖZGÜRLÜK

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. PHİLOSOPHY of SCİENCE

2. HİSTORY of SCİENCE

3. SCİENCE

4. METHODOLOGY

5. FREEDOM

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum O

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir O

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir ■

Yazarın İmzası : Saban CECİK Tarih : 06/10/2015

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PAUL K. FEYERABEND'DE İNSAN ÖZGÜRLÜĞÜ VE BİLİM İLİŞKİSİ

ŞABAN ÇELİK

TEZ DANIŞMANI: Yrd. Doç. Dr. Murat ERTEN

Yıl : 2015-Eylül Sayfa : 139

Bilim tarihinin zenginliği, bilimsel gelişmelerin sınır tanımayan karakteristik özellikleri, hiçbir kuram ya da yöntemden mutlak bir başarının beklenememesi ve hiçbir kuram ya da yöntemin rasyonel olarak ulaşılabilecek bir basitliğe indirgenememesi, bilimi, uzanıldığında dokunulacak kadar yakın görünen ancak, hiçbir zaman o mutlak temasın gerçekleştirilemediği bir alan yapmıştır. 20. Yüzyıl da ortaya çıkan birçok düşünür ve akım tarafından oldukça sert şekilde eleştiriliyor olması ve algılanmasında ya da uygulanmasında bir yanlışlığın olduğu düşüncesinde birleşilmesine rağmen, toplumsal ya da küresel anlamda, bu gelişmeler bir karşılık görmemiştir. Bu doğrultuda, bilim ile bilimsel uygulamaların, bilim ile teknolojinin, hatta bilim ile ussallığın karıştırıldığı ve bu sorunların görülmesinin zorlaştığı açık bir hal almıştır. Kuramlar, yöntemler ve bilimde ki metafizik öğelerin tartışılıyor olmasına, bilimsel etkinliğin çok farklı anlamlarının ortaya koyulmuş, çürütmelerin yapılıyor olmasına rağmen, hala pozitivist görüşün toplum ve yapılarına hâkim olduğu görülmektedir. Feyerabend'e göre bu durum, ideolojinin yarattığı mükemmel algının harikulade sonucudur.

Anahtar Kelimeler: Bilim felsefesi, Bilim tarihi, Yöntembilim, Bilim, Özgürlük.

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY SOCİAL SCİENCES INSTITUTE

DEPARTMENT OF PHILOSOPHY

ABSTRACT

MASTER'S THESİS

"THE REALATİON OF SCİENCE AND HUMAN FREEDOM IN PAUL K. FEYERABEND"

Şaban ÇELİK

THESİS SUPERVİSOR : Yrd. Doç. Dr. Murat ERTEN

Year : 2015 Pages : 139

Substantiality of history, having no boundaries characteristics of scientific development, no theory or method can not be expected from an absolute success and no theory or method can not be reduced to a simplicity that can be achieved rationally made science branch that when you try to reach it seems to be close but never happens absolute contact. Although quite harshly had been criticized by many thinkers and currents of 20th Century that arise also had been converged on administration and perception of it, that emerging developments get no return on social or global area. In this respect, the scientific administration of science and science, technology and science and even rationality and science appear that they have been intermixed and have been become hard to relize those critics. No matter that theories, methods and metaphysical elements of science, is discussed, very different meanings of the scientific activity have been exposed, confutings are made seems that the positivist aproach is prevailing visibility on the sociaty and its structure. In Feyerabend's case the situation is superb result had been made by ideology.

Keywords : . Philosophy of science, History of Science, Science, Methodology, Freedom.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR DİZİNİ II

ÖNSÖZ III

GİRİŞ 1

1. PAUL KARL FEYERABEND'İN HAYATI 6
    1.1. KRONOLOKİK DİZİN 14
2. PAUL KARL FEYERABEND'İN ESERLERİ 16
3. BİLİME TARİHSEL BAKIŞ 22
    3.1. BİLİMSEL BİLGİNİN GELİŞİMİ 22
    3.2. MODERN BİLİMİN YÜKSELİŞİ 23
    3.3. BİLİM ve TASARIMLARI 28
4. PAUL KARL FEYERABEND'İN BİLİME YAKLAŞIM TARZI 57
    4.1.YÖNTEM ve TASARIMLAR ÜZERİNE 57
    4.2. YÖNTEMBİLİM veya BİLİMSEL YÖNTEM 66
    4.3. KARŞI-TÜMEVARIM 70
    4.4. TUTARLILIK KOŞULU 70
    4.5. "NE OLSA UYAR!" 73
    4.6. BİRİNCİ DÜNYA BİLİMİ 74
5. PAUL KARL FEYERABEND'DE BİLİM ÖZGÜRLÜĞÜ 79
    5.1. BİLİM ve İDEOLOJİ KATILIMIŞ BİLİM 79
    5.2. PAUL KARL FEYERABEND'DE BİLİM ile İNSAN ÖZGÜRLÜĞÜ İLİŞKİSİ 95
    5.3. BATILI TARZ BİLİMDE EĞİTİMİN ÜSTLENDİĞİ ROL 101
    5.4. KAMUSAL ALANA BİLİMİ YAYMAK 107
    5.5. BİLİMİN ve İNSANIN DOĞRULARI ÇATIŞMASI (DOĞRU ve ÖZGÜRLÜK) 115
    5.6. İNSANIN USDIŞILIĞI 118

DEĞERLENDİRME 121

KAYNAKÇA 130

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Makaler

bs. : Basım

çev. : Çeviren (Veya Çeviri)

der. : Derleyen

düz. : Düzenleyen

edi. : Editör

bkz. : Bakınız

akt. : Aktaran

a.d. : Ve Devamı

v.a. : Ve Ayrıca

v.b. : Ve Benzeri

v.s. : Vesaire

s. : Sayfa Sayısı

PP. : Philosophical Pappers

ÖNSÖZ

Bilimin anlamı dünyamızı kuşatan varlığı yanında, kendisine yeni anlam kümeleri inşa etmeye çalışan birey, topluluk ve onların çalışmalarının, bilimin tabî kısıtlamaları altında fark edilebilmeleri ve anlaşılabilmeleri şüphesiz kolay olmamaktadır. Bu sebeple yapılan her çalışmanın kendisine en azından, dikkate alınıp, dinlenebilecek kadar bir ilgi yaratabilmesi, bazı bilimsel çerçeve ve kurallar izlenerek oluşturulabilmektedir. Bu güne kadar, gerek akademik gerekse özel ilgi alanlarımın şekillendirip beslediği düşünce ve fikirlerimin sunumunda bu bilimsel yolu izlemem, çalışmamın gerekli ilgi ve alakaya sahip olabilmesi amacıyla uygulanmıştır. Düşünce ve fikirlerimin her ne kadar bilime karşı taşıdığı olumlu ve hayranlık dolu tarafları şüphesiz etkili olsalar da, bireysel olarak özgürlükçü bir hayatı arzulamam, insan olmanın rasyonel olmak dışında çok daha fazla bir anlam ifade ettiğine ve bilimsel olmayan birçok şeyinde insan için bir değeri bulunduğuna inanmam, bilimi ve uygulamalarını sorgulamama yol açmıştır.

Bilim, günümüz dünyasının en önemli ve en etkili olgularından birisidir. İnsanın bilme çabası ile yola çıktığı en eski tarihlerden bu yana, hayatı etkilediği, gerek teknik gerekse düşünce anlamında ulaştığı zengin birikimi ile birilikte, her zaman insan ve toplumlarla etkileşime giren bir olgu olduğu açıktır. Bilimin, insan için oldukça etkili olan bu yanının modern dönem içerisinde gerçekleştirdiği müthiş çalışmalar ve başarılar ile insanı büyük bir bilgi sahibi ve doğa kontrolcüsü yaptığı da oldukça açıktır. Bu sonuçlar doğrultusunda ise bilim dışındaki her şey ve alana karşı bilimin daha fazla önemli bulunulması, insana has ve ait bazı taraflarında ikinci plana atılmaya başlanmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda, bilimin nesnelliği, bilimin evrenselliği ve mutlak akıl gibi kavramları bir eleştiriye tabî tutmayı amaç edindim. Bu sorgulamam sonrasında ise modern dönemin, akla ve bilime duyduğu sonsuz güvenin temellerini araştırmaya karar verdim.

Üstlendiğim bu görevde, çalışmalarımın her aşamasında gerek saatlerce ve günlerce yoğun bir şekilde çalışarak gerekse manevi olarak bulunduğu desteği ve hiçbir surette esirgemediği ilgisinden dolayı saygıdeğer danışmanım Yrd. Doç.

Dr. Murat Erten'e en başta teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezimle ilgili yardımına başvurduğum, hatta derslerinde yer alarak konum ile ilgili daha çok bilgilenmemi sağlayan, resmi danışmanım olmadığı halde bana vakit ayıran, samimiyetiyle bir anlamda fahri danışmanlık yapan Prof. Dr. Hüseyin Gazi Topdemir'e de şükranlarımı sunmalıyım. Bu zorlu süreçte, pek çok anlamda yanımda olan, her yılgınlığa düşmemde, kapıp koy vermemde beni itekleyen, moralimi her zaman yüksek tutmam konusunda güler yüzlerini esirgemeyerek beni destekleyen tüm Felsefe Bölümü ve bu çalışmayı yapmama vesile olan Prof. Dr. Sebahattin Çevikbaş'a teşekkürlerimi sunarım. Son olarak ise, dönem dönem izlediğim yoldan sapmalar yaşamama rağmen bana olan inancını kaybetmeyen, bu günlere gelmem için benden hem maddi hem manevi desteklerini hiç esirgemeyen, uzun günler, aylar boyunca beni görmemeyi göğüsleyerek çalışmalarımla baş başa kalmama olanak sağlayan biricik aileme ve dostlarıma sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

ŞABAN ÇELİK

MUĞLA, 2015

GİRİŞ

Modern dönem ile birlikte bilimin hayatın merkezine yerleştiği, kendisinden önceki tüm yapı ve sistemlere karşı bir üstünlük kurduğu ileri sürülebilir. 19. Yüzyıla gelindiğinde bilimin taşıdığı, anlam ve gücündeki sürekli artış ile insan hayatına oldukça etki eden bir güç ve otorite şekline dönüşmeye başladığı da belirtilebilir. Bu gücün verdiği destek ile otoritesel boyuta taşınan bilimde, artık doğal olarak bir ideolojikleşmenin gerçekleştiği ve bu durumunda kontrolcü bir (bilimsel) yapıyı oluşturduğu, birçok düşünür ve ekol tarafından ifade edilmiş ve edilmektedir.

Her türlü yaşam şekli ve bilgilenme türüne karşı bilim, evrensel boyutta elde ettiği başarılar ve Aydınlanmanın da etkisi sayesinde, yüksek bir ivmeyle kendisine büyük taraftar bulmuştur. Bilimciliği açıkça savunan ve onun propagandasını yapan ilk düşünür olarak Francis Bacon'dan bahsedebiliriz. Doğayı doğru olarak bilmenin tek güvenli yolunun bilim olduğunu, bize, doğayı denetleyebilme ve yönetebilme imkânını sağlayacak bilgiyi de yalnızca bilimsel yöntemin verebileceğini ileri sürerken, Bacon, bilimin öncülüğünü yapmıştır[1]. Rene Descartes da maddeyi, nesnel olguları yani fiziksel dünyayı, değerlerden, öznel zihinden, yani bilinçten kesin olarak ayırıp, bilime oldukça özerk bir alan yaratarak *bilimciliği* yüceltmiştir[2]. Immanuel Kant'da özgül tavrına ve tavrının önemli nüanslarına rağmen, modern dönem bilimini, tek geçerli bilim olarak yüceltmiş ve bilimciliğin Aydınlanmada ivme kazanmasını sağlamıştır[3]. Saint-Simon ile Auguste Comte, toplumların incelenmesinde ve yeniden düzenlenmesinde, bilimsel yöntemin kullanılması gerektiğini ileri sürerek, bilimciliği toplum-bilim alanında savunup, etkili kılmışlarıdır. Yine aynı yüzyılda Jeremy Bentham ile James Stuart Mill, doğa yasalarını bularak doğanın denetimimiz altına alınmasını sağlayan bilimin, aynı şekilde insan davranışlarını da denetim altına almayı başarabileceğini savunarak, bilimciliği etik alana taşıyan

---

[1]FEYERABEND, *Realisim, Rationalism and Scientific Method*, PP1, (1981), s.27-29; *Yönteme Karşı*, (1999d), s.90'da da Feyerabend, Bacon'un bu görüşlerine yer vermiş ve eleştirmiştir. Ayrıca Bkz: REICHENBACH, Hans, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, (1993), s.61-63.
[2] FEYERABEND, *Knowledge, Science and Relativism*, PP3, (1999e), s.104-105; FEYERABEND, *Problems of Empricisim*, PP2, (2004), s.37-38.
[3] FEYERABEND, *Akla Veda*, (2012), s.50; FEYERABEND, *Knowledge, Science and Relativism*, PP3, (1999e), s.202-204.

isimler olmuşlardır[4]. Tüm bu isimler ve daha fazlası, insan zihninin, insan doğasının belli bir yapısı olduğunu; bu yapının ister gözlem ve deneyle, ister dolaysız sezgiyle, isterse dünyaya ya da evrene ilişkin daha kapsayıcı bir kuramdan türetilerek açıklığa kavuşturulabileceği düşüncesini taşımışlardır[5]. Bu isimlerin bilimi, hakikatin ve doğru bilginin kaynağı olarak gördükleri ve bu doğrultuda onu yücelttikleri, tutumlarının arkasında da modern dönem öncesi baskıcı otoriteler ve dogmatik söylemlere karşı alınan tavrın etkilerinin bulunduğu da söylenebilir. Ancak daha büyük ölçüde, bilimin evrensel yasalar ile hareket ettiği ve olgular dünyasını açıklayabildiği inancı yer almaktadır.

19. Yüzyıla gelindiğinde bilime olan bağlılığın, evrensel önermeler ve tümevarımlar sayesinde ulaşılan sonuçlarla her geçen gün pekiştirilmesi ve teknik anlamda ortaya koyduğu ürünler sonrasında bilim, insanlık için *kutsal* bir yer edinmiştir. Almanya'da Ludwig Büchner'in yazdığı *Madde ve Kuvvet* (1855) adlı kitabı *maddeci bilimciliğin İncili* sayılmış, bilimsel anlamda yaşanan bu otorite ve güce olan bağlılığın nasıl büyük bir seviyeye ulaştığının da göstergesi olmuştur. Büchner bilimi, tek başına deneye dayanarak dünyayı doğru biçimde açıklayabilecek bir güçte görmüştür. Büchner ile birlikte daha birçok isim de bu serüvene katılmıştır. Herbert Spencer, evrim kuramını geniş bir alana yaymasıyla, Thomas Henry Huxley, Büchner'in maddeciliğini yorumlaması ve bilimciliği İngiltere'ye taşımasıyla ve daha sayılabilecek birçok isim, bilimin tüm dünyada etkili olmasına öncülük etmişlerdir[6]. 19. Yüzyılın sonralarında ise Earnst Mach, bilimle felsefeyi bir tutmuş ve bilimdeki metafizik kavramları ayıklamak için bilimi tarihsel gelişimi içerisinde duyumcu bir yaklaşımla yeniden yorumlamaya çalışmıştır. Mach'ın izinden giden mantıkçı pozitivistler, bilimi dünyaya ilişkin güvenilir bilgi verebilecek tek kaynak olarak ele almış[7], daha sonrasında ise Hans Reichenbach bu bilimcilik düşüncesini *bilimsel felsefe* terimini kullanarak daha da vurgulamıştır[8]. Ludwig Wittgenstein'ın *Tractatus*'ta dünyanın *doğru resmini* bilimin vereceğinden söz etmesi ise mantıkçı pozitivist anlayışa destekte

---

[4] J. Stuart Mill ile ilgili olarak bkz: FEYERABEND, *Realisim, Rationalism and Scientific Method*, PP1, (1981), s.157.
[5] GARDİNER, Patrick, *Theories of History*, (1959), s.3, akt. DİNÇER, Kurtuluş, "Tarihte Açıklama ve Anlama", s.2.
[6] SPENCER, Harbert, *Fifty Key Sociologists, The Formative Theorists*, (2007), s.168-170.
[7] SOYKAN, Ömer Naci, *Bilgi ve Betimleme, Pozitivizm ve Earnst Mach Üstüne*, (1998), s.21-39.
[8] REICHENBACH, Hans, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, s.61-63.

bulunmuş, bilimin insanlar üzerinde oldukça olumlu bir etkiye sahip olmasını desteklemiştir[9].

Ancak 20. Yüzyıla gelindiğinde bazı düşünürler tarafından, bilimin değerinin böylesine güçlü bir konuma taşınmasının yaratabileceği olumsuz etkiler üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu düşüncenin sonucu olarak da bilimin, toplumsal ve otoritesel konumlarına ve bu konumların sonuçlarına eleştiriler yapılmaya başlanmıştır. Bilimin ideolojik etmenler ile değişime uğradığı ve bu doğrultuda topluma ve bireylere karşı dayatmalar uyguladığı hakkında düşünen ve yazan ilk kişi Karl Feyerabend değildir. Bilimin, ideoloji ile giriştiği bu birlikteliğe ilk tepkiler Aydınlanmanın salt akla dayandığı fikri ile bilimciliği eleştiren *romantiklere* kadar uzanmaktadır[10]. Fransa'da Jean-Jaquess Rousseau, Avrupa uygarlığını ve dolaysısıyla onun bir parçası olan bilimciliği, insanın doğallığını bozduğu için sert bir şekilde eleştirmiştir. Almanya'da Goethe, doğayı niceliksel ve matematiksel inceleme altına alan bilimi küçümsemiştir. Ve romantikçilerin eserleri ile paylaştığı bilimciliğe karşı olan bu tavrın örneklerini, resim, şiir, müzik gibi birçok sanat yapıtında da görebiliriz. Turgenyev'in *Babalar ve Oğulları* yapıtında Bazarov adıyla yarattığı karakter ile özellikle alman materyalizminin etkisindeki, soğuk, katı, duygusuz bilimciliğe olan karşıt tavrını, Falubert'in, *Madam Bovary* romanındaki Homais karakteri ile bilimciliğin bu olumsuzluğunu anlatmaya çalıştığını belirtebiliriz[11].

Romantiklerden sonra modern bilim, insan varoluşunun öznel, hiçbir şekilde bilimsel olmayan mistik ve metafizik boyutlarını hiç dikkate almadığı gerekçesiyle birçok düşünür tarafından eleştirilmiştir. Soreen Kierkegaard, insanı kendi öznelliğine yabancılaştıran şeyin, bilimin veya bilimsel bilginin, cisimleştirdiği nesnellik ideali olduğunu ifade etmiştir. Kierkegaard'a göre, özne-nesne karşıtlığı veya düalizmine dayanan bilim, varlıktaki bölünmüşlüğü pekiştirirken, madde, ruh, tin ve hayat arasında asla doldurulamayacak boşluklar

---

[9] WİTTGENSTEİN, Ludwig, *Tractatus, Logico-Philosophicus*, (2003).

[10] Feyerabend *Özgür Bir Toplumda Bilim* adlı eserinde "hayal ve duygudan yana olduğunu, ama bunların aklın yerini almalarını değil, aklı sınırlandırmamaları ve tamamlamaları" isteğini taşıdığını belirterek romantiklerden de etkilendiğini ve aynı zamanda bir romantik olduğunu da ifade etmiştir. FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.250.

[11] TURGENYEV, Ivan Sergenyeviç, *Babalar ve Oğullar*, (2009), FALUBERT, Gustave, *Madame Bovary*, (2009).

bırakmaktadır[12]. Jaspers tarafından ise, bilimin sağladığı bilgi ve kesinliğin, insan için çok ağır bir bedel karşılığında verildiği ifade edilmiştir. Jespers için, bilimin sağladığı kesinlik, öznelliği yok saymanın veya insanı bir kenara atmanın doğal ve kaçınılmaz sonucu olmak durumundadır[13].

Frankfurt Okulu düşünürleri, bilim ve onun ayrılmaz eşlikçisi olan bilimsel pratiğin, insanın özgürleşiminin önündeki en büyük engellere sebep olduklarını dile getirmişlerdir; doğaya hâkim olmanın, gerçekte insanın insana hâkim olması amacına hizmet ettiğini, çünkü bilim ve teknolojinin sosyal dünyayı yansıtan pratikler olduklarını öne sürmüşlerdir. Bu düşüncelere sahip olan Adorno, Horkheimer ve Marcuse gibi Okul düşünürleri, bununla birlikte, teknolojik hâkimiyetten bağışık olan yeni bir bilimin, hâkimiyet amacı yerine ikame edilecek yeni amaçlara tabi olacak bir bilimin özgürleşimin en önemli aracı haline geleceğini savunmuşlardır[14]. Edmund Husserl tarafından da yaşanan gerçekliğin, bize bilim derslerinde öğretilen gerçekliğe uymadığı fikri belirtilmiş, modern bilimin, öndeyi ve kontrol amacının bir parçası olarak matematikselleştirilmiş ve mekanize edilmiş bir dünya resmi yarattığı, doğayı sadece niceliksel yayılıma sahip olan saf bir nesne düzeyine indirgeyen indirgemeci ve mekanist bir bakış açısı oluşturduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda bizim bu süreçte, başta zihin-beden, nicelik–nitelik ve matematiksel ilişkiler ile insani ilişkiler düalizmi olmak üzere, birtakım düalizmler içinde, *yaşama dünyasıyla* olan temasımızı yitirdiğimizi öne sürmüştür[15]. Henri Bergson için ise bilim, sadece dünyanın

---

[12] KİERKEGAARD, NİETZSCHE, HEİDEGGER and SARTRE, *The Existentalists*, Düz. Charles Guinon, içinde; *The Sickness unto Death, Critique of the Modern Age*, (2004), s. 33-54 V.a.; COPLESTON, Frederick, *Nihilizm ve Materyalizm*, (1998), s.100-104.

[13] KİRKBRİGHT Suzanne, *Jaspers' Early Scientific Approach In The Light Of Alexander von Humboldt's "Cosmos"*, Existenz "An International Journal in Phlosophy, Religion, Politics and the Arts" (2007), s.51-57. http://www.bu.edu/paideia/existenz/volumes/Vol.2Kirkbright.pdf, (Erişim Tarihi: 25.05.15).

[14] ADORNO, Theodor, *Fifty Key Sociologists, The Formative Theorists*, (2007), s.8-14; MARCUSE, Herbert, *Fifty Key Sociologists, The Formative Theorists*, (2007), s.86-90. HORKHEİMER, Max, *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*, (2005), s.9-16; HORKHEİMER, Max, *Akıl Tutulması*, (1998), s.7-14, 62, 94,145-147 vd. V.a.; İnsanın özgürleşme problemine, Max Horkheimer'ın eleştiri kuramı bağlamında, Kant, Hegel ve Marx'tan Frankfurt Okulu temsilcileri Adorno, Marcuse ve Habermars'a tarihsel araştırmalar içermesi hususunda Çetin Veysal'ın *Nesnelleşme ve Özgürleşme Sorunu Üzerine* eserine ayrıntılı bilgi için başvurulabilir. Bkz: VEYSAL, Çetin, *Nesnelleşme ve Özgürleşme Sorunu Üzerine, Kendin Olmak ya da Olmamak*, (2005).

[15] HUSSERL, *Edmund, The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology*, içinde, *The Attiude of Naturel Science and the Attiuede of Humanistic Science Naturalism, Dualism, and Psychophysical Psychology*, (1970), s. 315-334.

görünüşüne nüfuz edebilir. Bilmenin radikal bir biçimde farklılık taşıyan iki yolu olduğunu ileri süren Bergson, bunlardan birincisinin, bilimin yolu olan analiz yöntemi, diğerininin ise, insanlara, nesnelere ve öteki insanlarla gerçekten temasa geçip, onlarla özdeşleşme imkânı veren bir tür entelektüel sempatiye tekabül eden *sezgi* metodu olarak tasvir etmiştir. Bütün metafiziksel hakikatler, Bergson için, Bergsoncu bir ifadeyle *felsefi sezgi* sayesinde kavranır, insanlar kendi derin benliklerini, yaşayan her şeyin özünü meydana getiren süreyi, dünyadaki mistik yaratıcı fail olan hayat hamlesi veya dirimsel ruhu ancak bu yolla bilebilirler[16].

Bilime karşı yapılan tüm bu sorgulamaların eşliğinde, insanın akılsal yanı göz önünde bulundurularak diğer tüm yönlerinin geri plana atıldığı ve bu durumunda, insanın kendisini gerçekleştirebilme imkânından mahrum bırakıldığı fikri öne çıkmaktadır. İnsanın kendisini gerçekleştirebilme olanağını elinden alan herhangi bir yapının da, onu özgürleştirmekten oldukça uzak olduğu ileri sürülebilir. Bilimin, insan özgürlüğüne karşı oluşturduğu tehdidi düşünceleriyle ifade eden ve bilim ile özgürlük ilişki üzerine düşünen Kierkegaard ile Nietzcsche, bilimi, insanın olanaklarını dışlayan ve insanca olmayan bir soyutlama olarak ele almışlar ve bu tutumları doğrultusunda da her türlü bilimciliği eleştirmiş, dışlamış ve hatta aşağılamışlardır[17]. Heidegger'in bilimcilik eleştirisi ise daha serttir ve kendisinin bilim düşmanı ilan edilmesine sebep olmuştur; Heidegger'e göre teknolojinin özü insanı *tehdit eder*, dolayısıyla teknolojinin özü üzerine kurulu bir bilimde insan için tehlike arz etmektedir. Bu tehlikenin boyutunu Joseph Needham da başka bir açıdan ele almış ve bilimcilik düşüncesinin yarattığı mitin, yani bilimin tek gerçek olduğu mitinin, insanlığın zararına sonuçlar doğurabileceğini ileri sürmüştür. Needham, bilim ile bilimciliği birbirinden ayırmış, bilimciliği kartezyen ikilem ile mekanist doğa anlayışına dayandırmış, bu fikirleri doğrultusunda da bilimin tek geçerli bilgi elde etme yolu olmadığını ve olamayacağını savunmuştur. Ayrıca bilimsel görüşünü ifade ettiği ünlü sözüne de yer verebilir "*Çok nehir, tek deniz!*"[18].

---

[16] BERGSON, Henri, MARCEL, Gabriel, GUENON, Rene, *Metafizik Nedir?*, (2001), s.22-48.
[17] KİERKEGAARD, NİETZSCHE, HEİDEGGER and SARTRE, *The Existentalists*, Düz. Charles Guinon, (2004), s.37.
[18] ELSHAKRY Marwa, *Bilim Batılı Olduğunda: Tarih Yazımsal Yansımalar*, (2014), s.988.

Tüm bu eleştirilerin ortak noktası olarak bilimin, hakikati verme uğruna çıktığı yolda, aklı yüceltirken insanı ve özgürleşimini ötelediği fikri, öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda da gerek düşünürlerin bilime olan bağlılıkları gerek onu hakikatin tek yolu olarak görmeleri ve kutsallaştırmaları gerekse insanı ötelemesi ve özgürlüğünü elinden alması ve aynı zamanda otoritesel ve ideolojik bir yapı haline gelmesi Karl Feyerabend'i, bilimi, bilimin yapım aşamalarını, sınırlarını, çerçevesini ve hakikat iddialarının temelini araştırmaya itmiştir. Bu doğrultuda Feyerabend, bilimin modern dönemde ki anlamını, modern dönem öncesi anlamını, iddia ettiği akılcı yanının standartlarını, ideolojik ve otoritesel boyutunu, yöntem ve tutumlarında ki dayanaklarını ve bunlar sonrasında da birey ve toplumlara, ne kadar özgür bir alan tanıdığı sorularına yanıt vermeye çalışmıştır.

1. PAUL KARL FEYERABEND'İN HAYATI

13 Ocak 1924'te Viyana'da doğan Paul Karl Feyerabend, Avusturya asıllı olmasına rağmen hayatının büyük bölümünü ABD'de ve Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde geçirmiş bilim felsefecisidir. Feyerabend çalışmalarında, aklı ve aklın dayatmalarını, bilim ve bilimin yöntemlerini irdelediğini söyler. Bu çalışmaları doğrultusunda "epistemolojik anarşist bilim felsefecisi" olarak tanınmıştır. Akademik hayatına Viyana Müzik Akademisi'nde başlamış ancak doktora unvanını "Zur Theorie der Basissätze" adlı teziyle 1951 de astronomi alanından almıştır. 1951 ve 1956 yılları arasında Viyana Bilimler ve Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde, ardından 1958'e değin Bristol Üniversitesi'nde dersler vermiştir. 1958'de ABD'ye göç eden Feyerabend 1959'dan sonra Berkeley'deki California Üniversitesi'nde ve Zürih Politeknik'te öğretim üyeliği yapmış, emekli olduktan sonra dahi akademik çalışmalarına devam etmiş ve 1994 yılında ölmüştür[19]. Kısaca hayatının önemli noktalarından bahsettikten sonra Feyerabend'in bilim felsefesi alanında ki başarısın gelişimini görünür kılmak için bu önemli noktaların gelişimlerini inceleyelim.

[19] Kronolojik olarak hayatı ve akademik geçmişinin önemli noktalarını göz önüne koymak, Feyerabend'i tanımak adına daha ayrıntılı bir tarihsel bilgi içerebilecektir. Bu sebeple Feyerabend'in Kronolojik Hayatı kısmı incelenebilir.

Viyana Çevresi'nin mantıkçı olgucu bilim anlayışının en sıkı eleştiricilerinden biri olan Paul Karl Feyerabend, bilim tarihine ve çağdaş bilimsel tartışmalara daha yakından ilgi gösterilmesi gerektiğini vurgulamış, bilimin diğer bilgi edinme türleriyle ilişkilerini ve toplum-bilim konusundaki yargıların sorgulanması gerektiğini de gündeme getirmiştir[20]. Akademik olarak, bilim felsefesi ve fizik alanında büyük başarılar elde etmiş olan Feyerabend, ayrıca çeşitli sanat dallarını denemiş, sanata, hayatında büyük bir yer vermiştir. Yaptığı akademik çalışmalarına eklediği sert ve süslü üslubu onun bu sanatçı yanından gelmektedir. Çocukluk dönemi Viyana'sının tasviri buna güzel bir örnektir: "Çocukluk yıllarımı yirminci yüzyılda, sokakları ve arka bahçeleri orglarla, hayvan gösterileriyle, sihirbazlarla, dansçılarla ve şarkıcılarla, koskoca orkestralara, eğlence parklarına benzeyen bir Viyana'da geçirdim"[21].

Feyerabend'in terzi olan annesi ve memur olan babası Birinci Dünya Savaşı öncesinde evlenmişlerdir. Ailesinin çocuk yapmak için gerekli parayı toplamaları bile on beş sene almış ve annesi onu doğurduğunda kırk yaşını doldurmuştur. Bu durum doğal olarak akademik hayatını şekillendirirken ailesinden maddi yardım alamaması sonucunu da doğurmuştur.

İki kez intihar girişiminde bulunan annesi onun gençlik dönemlerinde problematik bir etken olmuştur. Öyle ki, rüyalarında annesiyle yüzleşmeleri, annesinin intihar mektubunu bulması aynı zamanda onu garip, mesafeli ve mutsuz bir insan olarak tasvir etmesi, Feyerabend'in yetişme çağında annesin onu olumsuz etkileyen bir unsur olduğunu göstermektedir. Üç ila altı yaş arasında ailesinin tehlikeli bulması dolayısıyla sokağa çıkarılmayan Feyerabend, zamanını dünyayı penceresinden seyrederek geçirmiştir. Dünyanın tehlikeli bir yer olması onun umumi tuvalet kullanmasını bile engelleyerek dokuz yaşına kadar lazımlık ile büyümesine yol açmıştır. Zamanın evlerinin tuvaletleri daire içerisinde değil de dışında, ortak alanda olması sebebiyle kullanıma tehlikeli bulunmuştur.

Çocukluk yıllarında baş gösteren rahatsızlıkları yıllarca mide ağrıları çekmesine sebep olmuş ve apandisitinin alınmasına yol açmıştır. Çocukluk

---

[20] ERGUVAN, İnan Deniz, "Bilgi Anarşisti Paul Karl Feyerabend", (2012), s.122. (www.academia.edu/3528096/Paul_Feyerabend)

[21] FEYERABEND, *Vakit Öldürmek*, (1997b), s.16.

döneminde ki inancını "meleklere ve cinlere gönülden inanırdım. Tanrıdan korkardım, çok uzaklarda ve oldukça renksizdi –sadece vardı-" sözleriyle betimlemiştir[22].

Lise hayatına babasının seçimi üzerine Realgymnasium'da başlamıştır. Bu lise, sekiz yıl Latince, İngilizce ve seçmeli olarak Fen ya da Fransızca eğitim veren bir eğitim sistemine sahiptir. Öğrenim yılları boyunca fizikteki başarısı dolayısıyla çoğu zaman hocaları tarafından bile korkulan bir öğrenci olmuştur Feyerabend. Lisede ki başarısından dolayı bir Vorzugsschüler[23] idi. Dokuz yaşlarına geldiğinde düzenli olarak kitap okumaya başlayan Feyerabend aynı zamanda akordeona olan ilgisini de yine bu dönemlerde keşfetmiştir. Sanatsal etkinliklerine de devam etmiş, drama dersleri almış ve felsefe ile ilk karşılaşmalarını yine bu dönemde yaşamıştır.

Drama'ya yoğun ilgi duymuş, kitap seçimlerini oyunlar üzerine yoğunlaştırmış ama Platon, Descartes ve Büchner gibi isimlerle tanışmasını da lisenin bu erken dönemlerinde gerçekleştirmiştir. Fiziğe ve astronomiye olan ilgisi hocası Profesör Oswald Thomas'tan kaynaklanmaktadır. Onun sayesinde on üçüncü yaş gününde on dakikalık ilk dersini vermiştir.

Babası ile birlikte, kitap ve dergilerden yardım alarak, bisiklet ve eski ayaklı bir elbise askısından kendi teleskopunu yapmıştır ve İsviçre Güneş Enerjisi Araştırma Enstitüsü'nün gözlemcisi olarak çalışmaya başlamıştır[24]. Latince ve matematik dersleri vermeye başlamış bununla da kitap harcamalarını karşılamıştır. Hayatının bu dönemlerinde artık okumalarını dönemin başyapıtlarına çevirmiştir. Bechet-Gehrtsen'in Atom Fiziği, Knopp'un Fonksiyonlar Kuramı, Göschen dizisinden birçok kitap, okumuş olduklarından sadece bazılarıdır. Fizik ve astronominin hem teknik hem de genel yönleriyle ilgilenmiştir, Eddington ve Mach gibi isimlerin teorilerini irdelemeye başlamıştır. On beş yaşında Johannes Lang'la Oyuk-Dünya teorisi ile ilgili ilk bilimsel polemiğini gerçekleştirmiştir. Bunların yanı sıra Feyerabend bir koro da yer almaya da başlamış solo olarak söylemiş ve müziksel aktivitelerini de sürdürmüş,

---

[22] FEYERABEND, *a.g.e.*, s.27.
[23] Avusturya'da belirli bir not ortalamasının üzerindeki öğrencilere verilen unvan.
[24] FEYERABEND, (1997), *a.g.e.*, s.37.

operaya olan hayranlığını da büyütmüştür. Müziğe olan ilgisi ve başarısı onun bir müzik akademisine girmesiyle devam etmiş ve bu hobisinin profesyonel bir boyuta taşınmasına imkan vermiştir. Hayatının bu dönemini de gündüzleri teorik astronomi; akşamları provalar, vokal çalışmaları ve opera; geceleri ise astronomi gözlemleri ile geçirmiştir. Ancak savaşın başlaması onu bu düzeninden alıkoymuştur

18 yaşında askere alındıktan sonra, Nazi dönemi yıllarını önce öğrenci sonra da asker olarak Fransa, Yugoslavya, Rusya ve Polonya'da geçirmiştir. Feyerabend savaş dönemini ahlaki bir sorun değil rahatsız edici bir durum olarak bulmuştur. Savaşa uygun olmayan yapısı, bazen cesur bazense cahilce hareketler yapmasını sağlamış, birçok ödül ile birlikte üç kurşun yarası almasına yol açmıştır. Omuriliğine saplanan bir mermi, Feyerabend'in deyimiyle onu savaştan kurtarmış ancak belden aşağısını felçli kılmıştır[25]. Askerliğinin bitmesine sebep olan durumundan ötürü Viyana'da bir büro ve bir de sekreter ile belediye başkanı tarafından eğitim şubesine atanmıştır. Aldığı kurşun yarasından sonra uzun bir süre tekerlekli sandalyeye mahkûm kalmış ancak daha sonraları koltuk değnekleri ile hareket edebilecek hale gelmiştir. Hayatı boyunca büyük ağrılar çekmesine ve felçli olmasına ise hiç içerlememiş, hatta otobiyografisinde bu konunun üzerinde bile durmamıştır[26]. Zamanla sağlık durumunda ki olumlu gelişmeler ile birlikte Weimar'da müzik akademisine devam etmiştir.

1946 yılında Viyana Üniversitesi'nde tarih, sosyoloji, fizik, astronomi ve matematik okumaya başlamıştır. Amerikalı filozof Arthur O.Pap[27]'ın Viyana'ya ziyareti sonrasında onun görüşlerinden etkilenen Feyerabend, bilimle ilgili felsefi sorulara ilgi duymaya başlamış ve bu sorulara bütün mesleki yaşamını adamıştır. Pap'ın görüşlerinden etkilenerek öncelikle pozitivist bir bilim anlayışına yakın durmuştur.[28] Her ne kadar fizik ve astronomiye ilgi duysa da alan olarak tarih ve sosyoloji okumayı seçmiştir. Akademik çalışmalarına devam ederken 1948'de Avusturya Kolej Cemiyeti önemli konuşmaların notlarını tutmasını istediğinde,

---

[25] FEYERABEND, *a.g.e.*, s. 47-50
[26] FEYARABEND, (2000), *The Worst Enemy of Science*, s.3-16.
[27]Amerika'lı analitikçi. *Semantics and Necessary Truth* (New heaven: Yale Üniversitesi Yayınları, 1958) 'un yazarı.
[28] ERGUVAN, İnan Deniz, *a.g.m.*, s.122.

hem bu konuşmalara katılma şansını elde etmiş hem de maddi desteğe sahip olmuştur. 1948 Avusturya Kolej Cemiyeti'nin Alpbach'ta yaptığı Uluslar arası yaz seminerlerinin ilkinde, erken dönem eserlerini pozitif anlamda etkileyecek olan Karl popper ile tanışır[29]. Konferans ve sempozyumları takip ettiği bir grup (Kraft Çevresi[30]) ile birlikte Avusturya Kolej Cemiyeti'nin merkez binasında bilimsel teori tartışmaları yapmıştır. Bu tartışmalar içerik olarak zengin, Wittgeinstein'ın dahi konuk olacağı türden etkili toplantılardır. 1949 ila 1952 yıllarında Avusturya Kolej Cemiyeti bursları ile Danimarka, İsveç, Norveç'te yaz okullarına gitmiş ve yurt dışındaki çalışmalarına da başlamıştır.

1951 yılında Kraft Çevresi notlarını makaleye çevirerek doktorasını sunmuştur. Felsefe doktoru unvanını aldıktan sonra, Cambridge'de Wittgenstein ile çalışmak için British Council bursunu kazanmasına rağmen, Wittgenstein'in ölümü sonrasında Karl Popper'ı danışman olarak seçmiş ve Londra'ya gitmiştir. Öğrencisi olduğu dönemlerde Popper'ın "yanlışlamacılık" ilkesini kabul etmiş, onu gerçek bir seçenek olarak görmüş ancak hiçbir zaman sorgulamaktan da kendisini alıkoymamıştır. Londra'da kaldığı süre içerisinde asıl ilgi alanını Kuantum teorisi (von Neumann ve Bohm) ve Wittgenstein oluşturmuştur. Bursunun da bitmesi ile 1953 yılında Viyana'ya geri dönmüş ve Popper ve Kraft çevresi için ve birçok alanda çeşitli makaleler yazmaya devam etmiştir. Bu sırada Popper'ın, asistanlığının kabul edildiğini bildirmesine rağmen, Feyerabend Popper'ın teklifini geri çevirmiş ve Viyana'dan ayrılmamıştır. Popper'ın çalışmalarını ilk zamanlar her ne kadar etkileyici bulmuş olsa da ilerleyen zamanlarda fikir ayrılıkları ortaya çıkmış hatta felsefesini oluşturmasına bu ayrılıklar yardım etmiştir. Sonrasında ise Oxford Üniversitesi'ne, Bristol Üniversitesi'ne ve Avusturya'da birkaç üniversiteye başvurmuş, Bristol Üniversitesi tarafından kabul edilmiş ve kendi deyimiyle akademik kariyerine 1955 yılında başlamıştır.

Bristol Üniversitesi dönemini bir yandan kabarelere çıkıp, baladlar okuyup, skeçler oynarken, bir yandan da bilim felsefesi üzerine dersler vererek

---

[29] PRESTON John, (1998), *Philosophy, Science and Society: Feyerabend.*
[30] Adını liderleri Viktor Kraft'tan alan çoğunlukla doğa bilimcisi ve mühendislerin de bulunduğu felsefi çalışmalar grubu. PRESTON, John, (1998), *a.g.e.*.

geçirmiştir. Zamanını okuma. radyo, dersler, personel seminerleri, kişisel görüşmeler, öğrenci görüşme saatleri ve tiyatro arasında harcamıştır.[31] Bunun yanı sıra entelektüel sorunlarla ilgilenmiş, tartışmalara katılmış, makaleler yazmış ve konuşmalarda yapmıştır. Aynı zamanda Bristol Üniversitesi'nde bilim felsefesi ve kuantum mekaniği felsefesinde dersler vermeye de başlamıştır[32].

1958 yılında, daha sonra uzun yıllar geçireceği Berkeley California Üniversitesi'nden bir yıllığına teklif almış ve bu teklifi değerlendirmiştir. Cornel Üniversitesi'nden kadrolu doçentlik teklifi gelmesi üzerine, bu teklife bir karşılık olarak Berkeley'den de bir teklif almış, Fullbright bursu şansını da reddederek Berkeley'i seçmiştir. Minnesota Center'ın Müdürü, mantıksal amprizmin önde gelen isimlerinden Herbert Fiegl ile dostluk kurmuş ve birlikte felsefi sokak gösterileri yaparak *restoranlarda keyifli bir yemek parası* bile kazanmışlardır.[33] Bu dönemler genel olarak yaptığı tartışmalarda doğaçlama şekilde aykırı fikirleri savunması da, onun radikal fikirlerini daha görünür kılmıştır.

Feyerabend, kısa sürede yaptığı çalışmalar neticesinde bilim felsefesi alanında ortalama bir ün yakalayıp, yaklaşık yirmi yılını Auckland, Berlin, Londra, Yale, Sussex ve Kassel'da çeşitli görevler alarak sürdürmüştür[34]. Kadrolu profesörlük ve kürsü başkanlığı da dâhil birçok görevde yer almıştır. Londra'da tarih ve bilim felsefesinde kürsü başkanlığı, Berlin'de bilim felsefesi alanında bir kürsü. Auckland'dan ve Yeni Zellanda'dan bilim felsefesi bölümünde profesörlük teklifleri almış ve söz konusu teklifleri de kabul etmiştir. Bunların yanı sıra aldığı birçok teklifi de reddetmiştir. Feyerabend'i kişisel olarak tanıyan Donald Gillies tarafından yazılan bir hatırada Feyrabend'in haftada bir uçak yolculuğu yapmayı bile göze alarak bu görevlerde yer almayı istediğini belirtir[35].

Derslerinde daha çok elektrodinamik, optik ve kuantum teorisi tarihinden olay incelmelerine yer vermiş, Kopernik devrimi hikâyesini anlatıp bilimin pek çok açığı olduğuna dair fikirlerini de paylaşmıştır. Bu süreçte bilime eleştirel bir

---

[31] FEYERABEND, , (1997b), s.107.
[32] FEYARABEND, *The Worst Enemy of Science*, (2000), s.3-16.
[33] FEYERABEND, *Vakit Öldürmek*, s.118.
[34] FEYERABEND, *a.g.e.*, s.121.
[35] GİLLİES Donald, (2011), *Lakatos, Popper and Feyerabend: Some Personel Reminiscenses. Department of Science and Technology Studies*, s.10.

biçimde yaklaşmış ve daha sonra Anarşist ve Dadaist olarak tanımladığı görüşler de öne sürmüştür[36]. Aynı zamanda yakın çevresinden, aklı küçümsemesi ile ilgili görüşlerine itirazlar alan Feyerabend, aklı küçümsemekten ziyade aklın bazı putlaştırılmış ve zorba versiyonlarına karşı çıktığını söyleyerek kendisini savunmuştur[37].

1964'te Salzburg'da, 1966'da Bellagio'da, 1970'de Chicago'da ki American Association for the Advancement of Science'ın toplantısında, ayrıca Minneapolis, Pittsburg, Delaware ve başka çeşitli yerlerde konferanslar vermiştir. 1967'de Berkeley'de Kilise dogması ile ilgili dersler vermiş ve Kilise ile ilgili birçok eser okumuş, bunu da bilimsel düşüncenin gelişimi ile Kilise dogmasının pek çok ortak özellik taşımasından dolayı yaptığını söylemiştir.

1960'lı yılların sonlarında New Left Books[38]'un makalelerinden bir derleme yapmak istemesi ve İmre Lakotos'un da önerisi ile birlikte Feyerabend, *Yönteme Karşı* adlı eserini derlemeye başlamıştır. On beş, yirmi yıl önce yayımlanmış tasvirleri analizleri ve argümanları da içeren bir derleme niteliği taşıyan yapıt Feyerabend'in bilim felsefesini ortaya koyan başyapıt niteliğindedir. Eserinin içeriğini; Deleware Studies for the Philosophy of Science'dan çoğulculuk argümanları "deneyciliğin sorunları" adı altında yayınladığı makale, Galileo ile ilgili gözlemler (dinamik ve teleskop) "deneyciliğin sorunları bölüm iki" de yayınladığı makale, Minnesota Studies in the philosophy of Science dergisinde yayımladığı *Yönteme Karşı* adlı makale, teori ve gözlemin, tekabül kuralları ile birbirine bağlanmış bağımsız kendilikler olmadıklarını, ancak bölünmez bir bütün oluşturduklarını fikrini de Nagel'in Structure of sicence (British Journal for the Philosopy of the Science) adlı makalesinden almıştır. Eserin genel çerçevesi ise 1951 yılında yazdığı tezi ve 1958'de yazdığı Aritotelian Sociaty makalesinden alınmıştır. Eşölçülemezlik hakkındaki düşünceleri ise Bruno Snell'in Discovery of the Mind, Heinrich Schafer'in Principles of Egyptian Art, ve Vasco Ronchi'nin

---

[36] ERGUVAN, *a.g.m.*, s.122.
[37] FEYERABEND, *a.g.e.*, s.134.
[38] New Left Review tarafından kurulan 1970'li yıllarda New Left Books adıyla çeviri ve yayımlar yapan 2008 yılında Verso Books adını alan yayımcı kuruluş. (http://www.versobooks.com/pg/about-verso erişim tarihi 12.03.15)

Optics: The Science of Vision adlı yapıtlarından etkilenerek, ilham alınarak oluşturulmuştur[39].

Yönteme karşı`yı bir kitap değil bir kolaj olarak tanımlayan Feyerabend, bilimin kendisinin de farklı stratejiler, sonuçlar ve metafizik süslemelerle çelişen kısımlarıyla bir sistem değil, kolaj oluşturduğunu söylemiş bunu da eserine yansıtmıştır. Eserin üslubu saldırgan ve oldukça radikal bulunmuş, bilim adamları ve felsefeciler tarafından çok sert eleştirilmiş, entelektüeller tarafından kimi zaman övülmüş kimi zaman bilimin baş düşmanı olarak bile görülmüştür. Feyerabend, bunun sebebini bilimsel kuramlara bağlı olmayan yaklaşımların bir değeri olabileceğini söylemesine bağlamış ve bu fikrinin de akılcıları çileden çıkarmasına yol açtığını belirtmiş ancak üslubunda ki sertliği ise asla inkar etmemiştir[40].

Feyerabend hızlı ve yoğun hayatının yaklaşık bir yılına da, gerek akademik yoğunluk gerekse başarısız evlilikleri, iktidarsızlığı ile kötü giden özel hayatı sebebiyle yalnız kalması dolayısıyla depresyonlu bir dönemi sıkıştırmıştır.[41] Özel hayatının allak bullak oluşu ve onu savunmasız kılışı ve aynı dönemde aldığı sert eleştiriler doğrultusunda *Yönteme Karşı* kitabı için *o lanet kitabı keşke hiç yazmasaydım* bile demiştir[42].

Bilimsel metodolojisi ve görüşleri onu çağdaş felsefe içerisinde ki en tartışmalı isim ve kimi eleştirmenlere göre çirkin figürlerden yapmıştır[43]. *Yönteme Karşı*`dan sonra *Akla Veda, Anarşizm Üzerine Tezler, Özgür Bir Toplumda Bilim, Bilgi Üzerine Üç Söyleşi, Vakit Öldürmek* (otobiyografi), *Bilimin Tiranlığı* ve Türkçe`ye çevrilmeyen *Realism, Rationalism and Scientific Method: Philosophical papers Volume 1, Problems of Empiricism: Philosophical Papers Volume 2, Knowledge, Science and Relativism: Philosophical Papers Volume 3, Conquest of Abundance: A Tale of Abstraction versus the Richness of Being, For and Against Method: Including Lakatos's Lectures on Scientific Method and the*

---

39 FEYERABEND, *Vakit Öldürmek*, s.140.
40 FEYERABEND, a.g.e., s.165.
41 FEYERABEND, *a.g.e*,, s.146.
42 FEYERABEND, *a.g.e*,, s.147.
43 MOTTERLİNİ Matteo, (2007), *The Philosophy of Science: Paul Feyerabend*, s.2.

Lakatos-Feyerabend Correspondence with Imre Lakatos and Naturphilosophie eserleri arasında yer alır.

1970'li yıllarda Brighton. Kassel ve Zurich arasında hızlı bir süreç yaşamış hatta sürekli yeni üniversitelerle görüştüğü için "teklif koleksiyoncusu" olarak bile adlandırılmıştır. Ancak Zürih Politeknik'in (Federal Teknoloji Enstitüsü) kadrolu profesörlük teklifiyle yarısı Berkeley'de yarısı da İsviçre'de geçecek on yıllık akademik dönemi de bu süreçte başlamıştır. Berkeley ve İsviçre gelişmeleri sonrasında daha düzenli bir hayat yaşamaya başlamış, daha az yolculuk etmesi ve az yorulması akademik hayatının da bir düzene oturtmuştur. Aynı zamanda Berkeley'de ki seminerleri sırasında tanıştığı Grazia adlı kadın ile Ocak 1989'da evlenmiştir. Bu evliliğin anlamı Feyerabend için büyük olmuş, onun sayesinde soğuk bir egoistten bir dosta, arkadaşa ve kocaya dönüştüğünü belirtmiştir[44].

Feyerabend aşktan insanları sınırlandırılmış *bireylik'lerinden dışarı çeken, ufuklarını genişleten ve önlerinde ki her nesneyi değiştiren* bir şey olarak bahsetmiştir. Onu *bir başarı değil armağan olarak görmüş, ne zekâya ne iradeye tabi, şartların talihli bir manzumesi* olarak ifade etmiştir[45]. Ahlak için de *ister bilimsel ister ahlaki isterse de dinsel olsun, planlanmış bir eğitimle yaratılması imkânsız bir şey*[46], *anne-baba şefkati, bir tür istikrar, dostluk gibi tesadüflere ve -onları takiben- kendine güvenle başkalarını düşünme arasında ki ince denge* şeklinde tasvirlerde bulunmuş ve aynı sevgi gibi bir başarı değil armağan olarak gördüğünü belirtmiştir[47].

Hayatının uzun ancak çok sağlıklı geçmemesine sebep olan kötü şansı onu ölürken de yalnız bırakmamıştır. 1994 yılın da, yetmişinci yaş günün yaklaşık bir ay kadar sonrasında beyin tümörü sebebiyle hayatını kaybetmiştir[48].

1.1. KRONOLOKİK DİZİN

1924: Viyana'da doğdu.

---

[44] FEYERABEND, *Vakit Öldürmek*, (1997b), s.167; FEYARABEND, *The Worst Enemy of Science*, içinde, Paul Hoyningen-Huene, *Paul K. Feyerabend: An Obituary*, s.3-16.
[45] FEYERABEND, *Vakit Öldürmek*, s.170.
[46] FEYERABEND, *a.g.e.*, s 171.
[47] FEYERABEND, *a.g.e.*, s.171.
[48] HOYNİNGEN-HUENE Paul, *The Worst Enemy of Science? Essays in memory of Paul Feyerabend*, s.3.

1940: Arbeitsdients'de göreve getirilir.

1942: Alman ordusunun öncü grubunda askere alınır.

1943: Annesinin intihar ettiğini öğrenir.

1946: Almanya Demokratik Reform Kültürel Derneğine katılır.

1947: Viyana'ya üniversitedeki sosyoloji ve tarih eğitimi için geri döner. İlk makalesini fizik üzerine yayınlar ve "saçma bir pozitivist" olarak nitelendirilir.

1948: İlk evliliğini gerçekleştirir; Popper ile bir seminerde tanışır.

1949: Viyana Çevresi üyeliğine katılarak Wittgenstein ile tanışır.

1951:Astronomi alanında "zur theorie der basissätze" adlı teziyle doktorasını vermiştir.

1952: Londra'da Cambridge Üniversitesi'nde, British Council bursu kazanarak Wittgenstein'ın danışmanlığı altında doktora çalışmalarına başlamak ister ama oraya varmadan Wittgenstein ölür ve Feyerabend'ın danışmanı Popper olur.

1953: Viyana'ya geri döner ve Popper'in bursunu uzatması üzerine "Açık Toplum ve Düşmanları" adlı eserini Almanca'ya çevirir.

1954 yılında Kuantum Mekaniği ve Wittgenstein Üzerine ilk makalesi yayınlanır.

1955: University of Bristol, İngiltere'de ilk kez tam zamanlı öğretim görevlisi olur.

1958 yılında California'da sunmuş olduğu iki önemli bildiri ile pozitivizme ve teori ve uzmanlık arasındaki ilişkinin bilimsel gerçeklik hesaplamalarına karşı, Popper'ın yanlışlanabilirliğinden etkilenerek bir argüman geliştirir.

1959: Doğal ABD vatandaşlığına kabul edilir.

1960 yılındaki "Das Problem Der Exiztens theoretischer Entitaten" adlı yapıtı ile teorik bağımsızlığın özel bir sorunu olmadığı ve bütün mevcudiyetin hipotetik olduğu argümanını geliştirir.

1962: Wittgenstein'ın araştırmalarından etkilenerek "incommensurability"(eşölçülemezlik) kavramına eleştiri getirir.

1963-65: Görgülcülük üzerine çalışmalarda bulunur. İlk denemesi olan "Görgülcülüğün Sorunları" adlı yayını basılır.

1967: Bu yıllarda çalışmalarını "kuramsal çoğulculuk" üzerine yoğunlaştırır.

1969: Ampirik bilimsel teori çalışmalarından vazgeçmeye başlar. Yani önceleri deneyciliği savunurken sonraları bundan vazgeçer.

1970: Consolidations for the Specialist yayınlanır. Hemen ardından bilgi anarşizmi üzerine olan Yönteme Karşı adlı denemesi yayınlanır.

1974: Arkadaşı İmre Lakatos ölür.

1975: yılında Yönteme Karşı yayınlanır.

1978: Burada aldığı eleştirilere karşılık Özgür Bir Toplumda Bilimi yazar.

1981: Feyerabend'ın Felsefi Yayınları İngilizce olarak basılır.

1991: bu yıllardan biraz önce yayınları olan Özgür Bir Toplumda Bilim ve Yönteme Karşı adlı yapıtları ikinci baskılarını yaparlar. Bu yılda Zürih'te emekliye ayrılır ve Bilgi Üzerine Üç Söyleşi adlı eserini yazar. 11 Şubat 1994 yılında Zürih'te ölür[49]. (Stanford Ansiklopedisi Web Sayfası, 28 Kasım 2002).

2. PAUL KARL FEYERABEND'İN ESERLERİ

Feyerabend'in felsefesini yansıtan ve en önemli eseri olarak görülen *Against Method* ilk olarak "*Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*" adıyla 1975'de New Left Books tarafından basılmıştır. Feyerabend tarafından revize edilmiş versiyonu Verso tarafından 1988 yılında, Feyerabend tarafından düzenlenmiş üçüncü versiyonu ise yine Verso tarafından 1993 yılında yayımlanmıştır. 1994, 1996. 1997, 2000, 2001, 2002 yıllarında tekrardan baskılanmıştır. Ahmet İnam tarafından *Yönteme Hayır* adıyla 1987 yılında

[49]SAĞLAM, Mustafa, "Epistemolojik Anarşizmi Karşısında Feyerabend'i Yeniden Anlama Üzerine", (2003), s.14-30.

Paradigma Yayınlarından Türkçeye çevrilen eser, Ertuğrul Başer tarafından da *Yönteme Karşı* adıyla 1999 yılında Feyerabend tarafından genişletilmiş üçüncü basımından, Ayrıntı Yayınları aracılığı ile tekrar Türkçeye çevrilmiştir. Yazıldığı dönemde, bilim felsefesi alanında çok büyük yankı uyandıran eser, yöntemsel bilime bir karşı duruş sergiler ve onun iddia ettiğinin aksine kendisini meşru kılacak bir yapıya sahip olmadığını ileri sürer. Bilim tarihinden aldığı örneklerle, gelişme süreçlerinde bilimin defalarca yönteme karşı ve zıt yönde hareket ettiğini gösterir. Bu sebepledir ki Feyerabend eserinde bahsettiği *Birinci Dünya Bilimi*'nin yöntemsel özgürlükten yoksunluğu ile bilimsel gelişmeyi engellediğini dile getirir.

Science in a Free Society adlı eseri 1978'de New Left Books tarafından basılmıştır. Ahmet Kardam tarafından *Özgür Bir Toplumda Bilim* adıyla 1999 yılında Ayrıntı Yayınlarından Türkçeye çevrilmiştir. *Özgür Bir Toplumda Bilim* adlı eserinde Feyerabend, bilimsel kuram ve yöntemlerin arkasında yatan problemlerin sebebini, bilimin bugün ilerlediği yön ve sosyal fonksiyonlarından kaynaklandığını ileri sürer[50]. Eserde batı bilimine karşı eleştiriler yapan Feyerabend, ideolojilerin ve görüşlerin gerçek bir demokrasi ile bağdaşmayan şekillerde dayandırıldığını savunur. Toplumda ki diğer geleneklerden hiçbir ayrıcalığı olamamasına karşın batı biliminin, *Birinci Dünya Bilimi* haksız ve rakipsiz bir egemenlik kurduğunu ileri sürer. Aynı zamanda Feyerabend bunun akılsal ya da içsel bir üstünlükten değil, devletle birleşmiş, ideolojik bir üstünlükten kaynaklandığını söyler. Batı bilimi ile görünmez kılınmış, alternatif yaşam biçimleri, değerler, kültürler, usuller ve yöntemler ile özgür bir ortamda bilim yapabilmenin önemini vurgulamaya çalışmıştır. Bunu gerçekleştirirken de bilimi kamusal alana taşımanın gerekliliğini ve önemini ifade eder.

Farewell to Reason eseri 1987'de Verso yayınlarından basılmış, 1988, 1990, 1993, 1994, 1886, 1999, 2002 yıllarında tekrardan baskılanmıştır. Ertuğrul BAŞER tarafından *Akla Veda* adıyla 1995 yılında, Ayrıntı Yayınlarından Türkçeye çevrilmiş, 2012 yılında ikinci kez baskılanmıştır. Feyerabend, çağımızda ki gelişmeler ve bu gelişmelerin şekillenmesinde başrolü oynayan *Birinci Dünya Bilimi*'nin etkisi sonrasında, birçok toplumsal ve ekolojik sorunun

---

[50] http://www.versobooks.com/books/1208-science-in-a-free-society (erişim tarihi: 14.02.2015).

ortaya çıktığının söyler[51]. Eserinde *Birinci Dünya Bilimi*'nin sağladığı katkıların, onun negatif yanlarını örtmeye yetmeyeceğini ileri sürer ve bu durumun Birinci Dünya Bilimi'ne tapınma derecesinde bir hal almasına karşı çıkar. Batı biliminin kendisini ve hatta negatif yönlerini, akılsallık ile pekiştirerek, gerekçelendirdiğini söyler. Ancak durumun böyle olmasına karşın Birinci Dünya Bilimi'nin ve hatta yöntemsel bilimin akılsal olmadığını savunur. Bilimin tüm diğer insani girişimleri hükümsüz kıldığına inanan ve bilimi akılcı bir yönteme indirgemeye çalışan anlayışa karşı çıkar. *Birinci Dünya Bilimi* aklını, akıl faşizmi olmakla suçlar[52].

Three Dialogues on Knowledge adlı eser 1991 yılında, John Wiley and Sons yayınlarından basılmıştır. Cemal Güzel ve Levent Kavas tarafından *Bilgi Üzerine Üç Söyleşi* adıyla 1995 yılında, Metis Yayınlarından Türkçeye çevrilmiştir. (2.basım 2005, 3.basım 2011) Eser 3 hikayeden oluşmaktadır. Sokratik diyebileceğimiz diyaloglar üzerinden bilim ve bilgiyi sorgulayan Feyerabend, bu yöntemle, okurları da sorduğu soruların içine alacak bir eser şekillendirmiştir. Epistemolojik, metafizik ve etik sorunları, ilgi çekici, şaşırtıcı ve canlı bir anlatımla okuyucuya sunmuştur ve anlatısını öyküleştirmiştir. Feyerabend eserde bilimsel bilginin epistemik, varoluşsal ve politik yönlerine değinmiştir[53]. Bilgiye ve bilgimize verdiğimiz değeri irdelemiş aynı zaman da onları gerekçelendirmekte ki eksikliğimizi görünür kılmaya çalışmıştır.

Killing Time: The Autobiography of Paul Feyerabend adlı otobiyografisi 1995 yılında, University of Chicago Press tarafından basılmıştır. Nedim ÇATLI tarafından *Vakit Öldürmek* adıyla 1997'de Ayrıntı Yayınlarından Türkçeye çevrilmiştir. Otobiyografi olan eser, aynı zamanda çeşitli sanat dallarıyla ilgilenen Feyerabend'in sanatsal anlatımıyla hikayeleştirilmiştir. Özellikle çocukluk yıllarından ve askerlik döneminden bahsederken, şiirsel ifadelere oldukça yer vermiştir. Özel hayatında ki iniş çıkışlar, savaştan aldığı kurşun sonrası felçli kalması, sanatsal hazları hiçbir entelektüel uğraşa değişmeyeceği, intihar eden annesi ve dört evliliğiyle birlikte 70 yıl süren yaşamının kısa bir özetini sunmuştur.

---

[51] http://www.versobooks.com/books/1208-science-in-a-free-society (erişim tarihi: 14.02.2015).
[52] FEYERABEND, *Akla Veda*, (2012).
[53] FEYERABEND, *Three Dialogies of Knowledge*, (1991) Orijinal basım ve *Bilgi Üzerine Üç Söyleşi*, (1997) Türkçe basım.

Conquest of Abundance: A Tale of Abstraction versus the Richness of Being yapıtı, Bert Terpsta tarafından düzenlenerek 1999 yılında, The Universtiy of Chicago Press tarafından basılmıştır. Feyerabend'in ölümünden sonra elyazmalarının, taslak çalışmalarının, konferans ve çalışma notlarının derlenmesiyle oluşturulan yapıt Türkçeye henüz çevrilmemiştir. Eserde, Feyerabend'in doğal dünyanın gizemlerini açıklama ve tahmin girişimlerine yer verilmektedir. Bilim dışındaki açıklamaların da varlığı vurgulanmış hatta bu varlığın bolluğu belirtilmiştir. Bu amaçla keşfedilen olumlu ve ya olumsuz sonuçların doğurduğu zenginlik gösterilmeye çalışılmıştır. İnsan olmanın zenginliği ve soyutlama masalı kitaba adını vermiştir.

For and Against Method: Including Lakatos's Lectures on Scientific Method and the Lakatos-Feyerabend Correspondence with Imre Lakatos, eseri Matteo Motterlini tarafından düzenlenerek 1999 yılında Cambridge University Press tarafından basılmıştır. Feyerabend Yönteme Karşı adlı eserini yazmaya Imre Lakatos'un önerisi üzerine başlamıştır. Lakatos Feyerabend'e yazdıklarına karşılık vereceğini söylemiş ve eğlenceli felsefi bir tartışma ortamı yaratmayı teklif etmiştir. Lakotos'un ölümü ile gerçekleşemeyen bu durum, Matteo Motterlini'nin, yazarların yazılarından oluşturduğu metinlerle diyaloglar kurması şeklinde gerçekleştirilmiş ve kitap haline getirilmiştir. Birinci bölümde Lakatos'un yöntem hakkında ki son derslerine, ikinci bölüm ise Lakatos'a tepkiymişçesine Feyerabend'in anarşizm üzerine yazdığı ve daha sonra Yönteme Karşı eserinde kullandığı makalesinden, üçüncü bölüm ise Feyerabend ve Lakatos'un yöntemsel farklılıklarını yansıtan ve karşılıklı fikir alış verişi yaptıkları yazılardan oluşmaktadır.

Naturphilosophie, almanca olarak 2009 yılında basılmış olan kitap Helmut Heit and Eric Oberheim tarafından düzenlenmiştir Memminger Medium CentrumAG tarafından basılmıştır. Feyerabend'in ölümünden sonra basılan eser 1970'li yıllara ait olan ve Almanya Konstanz Üniversitesi'nde bulunan elyazmalarından derlenerek oluşturulmuştur. Erken dönem filozoflarından

Homeros ve Parmanides'i de irdeliği eserde Feyerabend'in arkaik sanat nesneleri de dahil birçok kişisel skeç ve sayısız çizimlerde yer alır[54].

The Tyranny of Science, eseri ilk kez 1996 yılında Marco Vigavani ve Agenzia Letteraria tarafından düzenlenerek İtalyanca olarak basılmıştır. 2011 yılında Polity Press İngilizce versiyonunu yayımlamıştır. 2015 yılında Barış Yıldırım tarafından *Bilimin Tiranlığı* adıyla Sel Yayınlarından Türkçeye çevrilmiştir. Feyerabend'in yazdığı son eseri olan *Bilimin Tiranlığı*, bilimin mitleştirilmiş haline bir sorgulama niteliği taşımaktadır. Bilim hakkında ki genellemelerin yanlış anlaşılmalara sebep olduğunu ve bilimsel ideolojinin yaratılmasında kullanılan görüşlerinde içerikten yoksun olduklarını vurgulamaktadır. Bilimin insani yönü göz ardı ettiğini, insani yön, tecrübe ve yaşantıların ise kuramlardan çok daha iyi bir yol gösterici olduğu görüşünü savunmuştur.

Bir seri eser olan *Philosophical Papers* adlı yazıları ise 3 kitap halinde Cambridge University Press tarafından yayımlanmıştır. *Realism, Rationalism and Scientific Method: Philosophical papers, Volume 1*, ilk kez 1981 yılında yayımlanmıştır. 1986, 1987, 1990, 1993, 1995 yıllarında tekrardan baskılanmıştır. *Problems of Empiricism: Philosophical Papers, Volume 2*, ilk kez 1981, yayımlanmıştır. 1986, 1988, 1989, 1994, 1995 tekrardan baskılanmıştır. *Knowledge, Science and Relativism: Philosophical Papers, Volume 3*, 1999 yılında John Preston tarafından düzenlenerek yayımlanmıştır. Henüz Türkçeye çevrilmeyen eserlerden birincisi, bilimsel teorilerin felsefe ve fizik alanı açısından yorumlanmasını irdeler. İkinci ise bilim ve bilimsel yöntemin felsefi sonuçlarını, rasyonalizmin tarihsel ve kökensel irdelemesine başvurarak sorgular. Üçüncü sayı ise Feyerabend'in 1960 ile 1980 yılları arasında bilim felsefesinin klasik sorunlarını irdelediği makalelerinden oluşturulmuştur. Eserde teorik çoğulculuk ve bilimsel yöntemin doğası üzerinde bir sorgulamaya girişilmiş, teori ve gözlem, bilim ve efsane, rasyonalizm ve görecelik arasındaki muhalif ilişki sorgulanmıştır.

---

[54] FEYERABEND, *Naturphilosophie*, (2009).

- *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge. Yönteme Hayır.*
- *Science in a Free Society, Özgür Bir Toplumda Bilim.*
- *Realism, Rationalism and Scientific Method: Philosophical papers, Volume 1.*
- *Problems of Empiricism: Philosophical Papers, Volume 2.*
- *Farewell to Reason. Akla Veda.*
- *Three Dialogues on Knowledge, Bilgi Üzerine Üç Söyleşi.*
- *Killing Time: The Autobiography of Paul Feyerabend. Vakit Öldürmek.*
- *Knowledge, Science and Relativism: Philosophical Papers, Volume 3*
- *The Tyranny of Science, Bilimin Tiranlığı.*
- *Conquest of Abundance.*
- *Naturphilosophie.*

3. BİLİME TARİHSEL BAKIŞ

3.1. BİLİMSEL BİLGİNİN GELİŞİMİ

İnsanın bilme ve anlama çabasının ilk örneklerini en ilkel uygarlıklarda dahi görebiliyor, onların da ortak kaygılarımızı taşıdıkları ve bu kaygılar doğrultusunda bilgilenmiş olduklarını biliyoruz. Çin'de takvim, abaküs ve çarpım cetveli gibi yöntemlerin kullanımıyla M.Ö. 2400 yıllarına, Hindistan'da ise cebir alanında birinci ve ikinci derece denklem çözümleriyle ilgilenme, trigonometri alanında sinüs kosinüs fonksiyonları gibi matematiksel yöntemler kullanmış olmaları nedeniyle M.Ö. 3000 yıllarına kadar geri götürülebilecek bilimsel çalışmaların varlığı bugün, bilinmektedir[55]. Öte yandan bu çalışmaların Antikçağ'da ortaya çıkan benzeri çalışmalar gibi 17. Yüzyıl modern bilimine öncülük edecek tarzda olmadıkları da vurgulanmalıdır[56]. Felsefi düşünceden sanata, dinden mitolojiye her alan için bilgi ve bilgilenme söz konusudur, ancak, her biri için bilgiye ulaşma şekilleri açısından farklılıkların mevcut olduğu dile getirilmelidir. Klasik bir tanımlamayla bilgi; bilen (insan) ile bilinen şey (nesne) arasında kurulan bağdır veya bu bilişsel süreç neticesinde ortaya çıkan üründür. Ancak bu bağ veya süreç uzun yıllar boyunca somut bir yöntem ile kurulmamıştır. İnsan, bilgilenme ihtiyacını her zaman aynı şekilde gidermemiş ve farklı bilgilenme türlerini ortaya koymaya başvurmuştur. Buradan anlaşılacağı gibi bilim, bilgi alanını değil, bilgi alanı, bilimi içerecek türden bir genişliğe sahiptir. Ayrıca bu doğrultuda söylenebilir ki, her bilgi sisteminin bilimsel olma zorunluluğu olmadığı gibi, bilimsel olma hedef ve amacı gütmeyen bilgi sistemleri de mevcuttur[57]. Bilim; yani olgu dünyasından hareketle deneye dayalı yöntemler ile yasalara ulaşmaya çalışan bilgi edinme süreci[58], bu bilgilenme çabasının, alternatif bilgilenme sistemleri içerisinden ayrılarak farklı bir şekilde disipline edilmesinin sonucudur.

---

[55] TEKELİ Sevim, KÂHYA Esin, DOSAY Melek, DEMİR Remzi, TOPDEMİR G. Hüseyin, UNAT Yavuz, KOÇ AYDIN Ayten, *Bilim Tarihine Giriş*, (1999) s.3-4.
[56] URAL Şafak, *Bilim Tarihi*, (2000), s.9.
[57] TOPDEMİR, Hüseyin Gazi, "Kuhn ve Bilimsel Devrimlerin Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", (2002/2), s.45.
[58] Türk Dil Kurumunun hazırladığı Türkçe Sözlükte bilim için; 1) Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak yasalar çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, ilim. 2) Genel geçerlik ve kesinlik nitelikleri gösteren yöntemli ve dizgesel bilgi. 3) Belli bir konuyu bilme isteğinden yola çıkan, belli bir ereğe yönelen bir bilgi edinme ve yöntemli araştırma süreci, şeklinde yapılan tanımlamalarla karşılaşırız.

Bilgi alanında ki bu ayrım bilginin kaynağı, doğruluğu ve sınırları nedir ya da nelerdir sorularına yol açmaktadır[59]. Felsefe tarihinde bu sorulara verilen cevaplar iki başlık veya ekol altında toplanabilir: Empirizim ve rasyonalizm. Bilginin kaynağı, doğrusu ve sınırı soruları bilimsel bilgi ve bilim felsefesi için açıklayıcı yani ayrıştırıcı özellikler taşımaktadırlar. Bu doğrultuda, rasyonalistler daima aklı *doğuştan*[60] bir bilgi kaynağı olarak görmüşler ve bu doğrultuda Platon (MÖ 427-MÖ 347), Rene Decartes (1596-1650), Gottfried Leibniz (1646-1716) gibi rasyonalistler, matematik ve mantıkta olduğu gibi, öteki bilgi alanlarında da a priori bilgilere dayalı mantıksal-matematiksel çıkarımlarla doğru bilgiye erişebileceğimizi iddia etmişlerdir. Buna karşın empiristler, bilgide duyusal ve gözlenebilir olana öncelik vermişler ve John Locke (1632-1704), David Hume (1711-1776) ve George Berkeley (1685-1753) gibi isimler tüm bilgilerimizi duyulara indirgemişlerdir. Böylece bir yandan empirik bilgi ve olgusal doğruluktan; öbür yandan rasyonel bilgi ve akılsal doğruluktan söz edilebilir[61]. Belirtebiliriz ki, Imanuel Kant'ın (1724-1804) bilgi felsefesi, bir bakıma bu iki görüşün bir arada olduğu bir anlayış çizmiştir. İki görüşü de kabul etmeyen Kant, ikisinden de bilgiyi ortaya çıkaracak parçalar almıştır. Rasyonalistleri; aklın, her türden varlığın özünü kavrayabilecek güçte olduğu fikrini taşımaları, empristleri ise; insan aklının ilgisiz kalamayacağı metafizik gibi alanları görmezden geldikleri için eleştirmiştir[62]. 20. Yüzyıl ile kendisini gösteren günümüz bilim anlayışı eleştirilerine –kuram ve deney, gözlem- benzer bir yaklaşımı Kant'ın bu çabasında görebildiğimizi belirtebiliriz.

3.2. MODERN BİLİMİN YÜKSELİŞİ

Bilimin, bilgi anlayışları içerisinden ayrışması çok eski tarihlere tekabül etmemektedir, ancak; ana hatlarını çizen, şekillenmesini sağlayan ve kaçınılmaz olarak belirmesine yol açan gelişmeleri ise uzun bir geçmişe sahiptir. Bu doğrultuda bilim tarihçisi Alexander Koyre, modern bilimin doğuşunu yani çağcıl

---

[59] Bu soru aynı zamanda inanç, kanaat ve yargılarımızın doğası ve temellerinin ne olduğuna dair bir sorudur. Bilgi felsefesi ve alanı ayrı bir genişlikte olduğundan dolayı bilginin derinlemesine bir sorgulaması yapılmayacak, ancak ana hatlarıyla sunulmaya ve konumuza hâkimiyet artırılmaya çalışılacaktır.

[60] A priori, önsel.

[61] ÖZLEM, Doğan, *Bilim Felsefesi Ders Notları*, (2003), s.42.

[62] HEİMSOTH, Heinz, *Imanuel Kant'ın Felsefesi*, (1993), s.66-67.

bilimin izini, eskiçağ döneminden başlayarak çizmiştir. Koyre'ye göre, Ortaçağ felsefesi, teolojik karakteristiğinden dolayı, tek tanrılı bir dinin içerisine yerleşmiş ve bu zamana kadar felsefe içinde yürütülen tanrıyla ilgili sorular, dönem için önemlerini yitirmişlerdir. Bu durum sonrasında yapılması gereken ise din ile felsefenin uzlaştırılması olmuştur. Ortaçağ dönemi düşüncelerini yansıtan felsefeler; ruhu merkeze alanlar için Platon, doğayı merkez alanlar için Aristoteles olmuştur. Platon izleyicileri; hakikatin idealar hakkında olduğunu savunmuşlar, Aristoteles izleyicileri ise, dış dünyaya dönmüş ve daha çok, bilimci bir tavır takınmışlardır[63]. Böylece ortaçağ ruhunun hâkim olduğu felsefelerde; Platoncu için ruhun kendini doğrudan kavraması anlayışı, Aristotelesçi içinse, ruhun kendini ancak uslamlamayla, etkiden nedene, edimden eyleyene giden bir tür uslamlamayla ulaştığı, anlayışı yükselmiştir[64]. Ancak Rönesans dönemine gelindiğinde teolojinin de etkisiyle, Platonculuğun, Aristotelesçiğe karşı büyük bir üstünlük kurduğu, hatta onu yıktığı söylenebilir.

Ortaçağ'ın böyle bir tablo çizmesi dolayısıyla, ortaçağ ile yeniçağın arasında gerçekleşen Rönesans'ın, esin kaynağının da bilimsel olmadığı, öncülüğünü bilginlerin değil, yazarların yaptığı ifade edilebilir. Hatta Rönesans, eleştiri ruhunun en az olduğu dönemlerden birisi olarak da belirtilebilir. Hurafeler çağıdır, büyücülüğe duyulan inancın şaşırtıcı bir biçimde yayıldığı – ortaçağınkinden bile daha yaygın- çağdır. Gökbilim değil, müneccimlik yaygındır. En çok okunan kitaplar da cin-peri bilimi, büyücülük kitaplarıdır[65]. Bunun sebebi olarak da Aristotelesçi fizik ile varlık felsefesinin yıkılması gösterilebilir. Aristotelesçi büyük bireşimi yıkmak, Rönesans'ın en büyük *başarısı* olarak görülebilir. Bu durum sonrasında ise Rönesans kendisini, fiziksiz, varlık felsefesiz, yani bir şeyin olanaklı olup olmadığına önceden karar verme olanağından yoksun bulmuştur. Bu varlık felsefesinin yıkılması, şu ya da bu olgu hakkındaki tanıklığın doğru olup olmadığına karar vermeyi sağlayan hiçbir ölçütü

---

[63] Koyre'ye göre, Aristotelesçiler, şeylerin varoluşundan emindirler. Onlar için duyu yoksa bilim de yoktur; insan; anımsar, tasarlar, böylelikle de algılanan şeyin gerçek olarak varolması gerekliliğinden kurtulur. Sonra da algılanan şeyin biçimini, içerisinde doğal olarak bulunduğu maddeden soyutlar. Hatta insanın bilim yapmasını olanaklı kılan da işte bu soyutlamadır. Bu sebepten ötürü, tinsel varlıklar insan düşüncesine doğrudan girmezler, onlara uslamlama aracılığıyla ulaşılır. KOYRE Alexandre, *Bilim Tarihi Yazıları*, (2000), s.34-39, akt: GÜZEL Cemal, *Bilim Felsefesi*, s.60.

[64] KOYRE Alexandre, *a.g.e.*, s.34-39, akt: GÜZEL Cemal, *a.g.e.*, s.59-61.

[65] KOYRE Alexandre, *a.g.e.*, s.52, akt: GÜZEL Cemal, *a.g.e.*, s.62.

de bırakmamıştır. Böyle bir açıklamaya duyulan ihtiyaç ve onsuz bir dünyada yaşamanın verdiği eksiklik bir gerilim ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bu gelişmeler sonrasında Rönesans'ın ruhunda oluşan anlayış "her şey olanaklıdır" olarak ifade edilebilir[66]. Her şeyin olanaklı olduğu bu döneme eşlik eden; Amerika'nın keşfi, Afrika ile dünyanın çevresinin gemi ile dolaşılması ve birçok gelişmelerin yaşanması, 16. Yüzyılın, bir olgu biriktirme, derlemeler yapma ve kataloglar hazırlama dönemi olarak da kendisini göstermesine yol açmıştır. Bu gelişmelerin neticesinde eksik kalan ise, sınıflayıcı kuram, derlenen olguları ussal biçimde yapacak, bir sınıflama olmuştur. Eklenmesi gereken bir başka önemli gelişme ise Grek dönemi yapıtlarından yapılan çevirilerdir.

Bu gelişmeler ve yapılan araştırmalar, belli bir kesim, çevre ya da yapıdan bağımsız olarak ilerleseler de, kaçınılmaz olarak kendilerini doğurmuşlar ve görünür kılmışlardır. Aristotelesçi bireşimde dünya çok düzenli, fiziksel bir Kozmos oluşturur ve bu Kozmos'da da yer evrenin merkezindedir. Kopernikçilerin yerin fizik yapısıyla gök cisimlerinin fizik yapısını özdeş kılması sonucu ise, Aristotelesçilerin ayaltı ile ayüstü dünyaları birbirine bağlanmış, evreni oluşturan madde ya da varlıkların özdeş kılınmasıyla Aristotelesçi dünyaya egemen olan sıradüzenli yapının bir aşaması yıkılmıştır. Bu birleştirmenin anlamı ise; evrenin her yerinde aynı yasaların işlediği kabulünü doğurmuştur. Diğer aşama ise bilime getirdiği kesinlik düşüncesiyle Tycho Brahe tarafından gerçekleştirilmiştir. Brahe'nin gözlemlerinin kesinliği, Kepler'in çalışmalarının temelini oluşturmuştur ve bu doğrultuda Kepler, evrenin aynı yasalarla, tamı tamına matematik yapıda yasalarla yönetildiği düşüncesini ileri sürmüştür. Koyre'ye göre Kepler'in Platoncu Tanrısı dünyayı geometrik olarak kurmuş olmasına rağmen, Kepler çok düzenli dünya düşüncesine bağlılığından dolayı sonsuz bir evren düşüncesini benimseyememiş, sınırlı sonlu bir dünya anlayışına bağlı olduğu için de Aristoteles dinamiğinin sınırlarını aşamamıştır[67].

Sonsuz evren düşüncesini Giordino Bruno dile getirmiştir. Koyre'ye göre, Kopernik'in gökbilime getirdiği yeni düşüncenin, yapılı ve sıradüzenli evren düşüncesinin kesinlikle bırakılması gerektiğini yönündeki söylemini Bruno, bilgin

---

[66] KOYRE Alexandre, *a.g.e.*, s.52, akt: GÜZEL Cemal, *a.g.e.*, s.63.
[67] KOYRE Alexandre. *a.g.e.*, s.57-60, akt: GÜZEL Cemal, *a.g.e.*, s.64-65.

değil, filozof olduğu için daha iyi anlayabilmiştir. Uzayın geometrikleştirilmesi ile ise Bruno, 17. Yüzyıl bilimsel devriminin –klasik bilimin kuruluşu- vazgeçilmez koşulu olan, *sonsuz, geniş evren* düşüncesini *evetleyip* ortaya koymuştur. Çağcıl bilimin düşünsel tutumunu birbirine bağlı iki çizgiyle ayırmak olanaklıdır. Birinisi kozmosun yıkılışı, dolayısıyla da bilimde bu kavrama dayalı her türlü düşüncenin yok oluşu, yani, sonlu ve sıradüzenli bir dünya düşüncesinin; yer ile gök dünyasını ayırıp karşı karşıya koyan geleneksel düşüncenin yıkılışıdır. Diğeri de, Galileo öncesi fizik anlayışının, somut bir kozmik uzay anlayışı yerine, Öklides geometrisinin türdeş, soyut uzay anlayışının konmasıdır, yani, uzayın geometrikleştirilmesidir. Bu, aynı evrensel yasaların birleştirip yönettiği sonsuz evren düşüncesi, içerisinde yer alan her şeyin aynı varlık düzeyinde bulunduğu evren düşüncesidir. Bu iki çizgi, tek bir çizgi olarak; doğanın matematikselleştirilişi (geometrikleştirilmesi), dolayısıyla bilimin matematikleştirilmesi (geometrikleştirilmesi) şeklinde ifade edilebilir[68].

Kepler ile Bruno, Rönesans dönemi düşünürleri olarak adlandırılabilse de Galileo ile birlikte bu dönemden çıkıldığı söylenebilir. Galileo, büyücülüğe karşı olmuş; seylerin çeşitliliği ise onu heyecanlandırmamıştır. Tersine onun başlıca amacı, gerçeği geometrik olana indirgeme düşüncesi, Arkhimedesçi matematiksel fizik olmuştur. Galileo evreni geometrikleştirmiş, fizik uzayı Öklides geometrisinin uzayıyla özdeş kılmıştır. Bununla da Kepler'den daha öne çıkmış; klasik dinamiğin temelinde ki devinim kavramını da bu sayede dile getirmiştir. Galileo, deneyin bilimdeki yerini, kesin biçimde anlamış biri olarak gösterilebilir, onun için deney, hazırlanan bir şeydir; doğaya sorulmuş bir soru, geometri ile matematik dilinde sorulmuş bir sorudur. Varolanı ya da kendisini doğal olarak göze göstereni gözlemek yetmez, soruyu sormayı da bilmek gerekir. Dahası yanıtı anlayıp çözmeyi, yani ölçme ile matematik yorumun sıkı yasalarını deneye uygulamayı da bilmek gerekir. Ayrıca, Galileo'nun teleskopu ilk bilimsel alet olarak kabul edilebilir, çünkü o, kuramın cisimleşmesidir. Teleskopik bir optik kuramından yola çıkarak belli bir amaç için, çıplak gözle görülmeyeni görülür kılmak için yapılmıştır. Böylelikle söz konusu olan, duyular algıya verilmiş şeylerin sınırını aşmayı sağlayan, maddeyle somutlaşmış bir kuramın ilk

---

[68] KOYRE Alexandre, *The History of Sciences, (1989)*, s.109-110, akt: GÜZEL Cemal, *a.g.e.*, s.65.

örneğidir. Galileo matematiği, fizik gerçekliğin temeli haline getirmiştir. Bu niteliksel dünyayı bırakmak anlamına gelir ve Aritotelesçilikten kesin bir kopuş demektir. Çünkü Aristoteles'te nicelikler hakkında konuşan matematik, nitelik hakkında, nitelikler hakkında konuşan fizik de, nicelikler hakkında konuşamaz. Böylelikle Galileo fiziği ile bu fiziğin Descartesçı yorumu üzerine modern bilim oluşacak, Newton'un tamamladığı 17. Yüzyılın büyük bireşimi kurulabilecektir[69].

Bilgi alanında ki anlayışlar ile birlikte ortaya konan bilimsel bilgilerin, bilimsel olarak adlandırılması, bilimin bu gelişimi sonrasında, olgularla uğraşan, deneysel olan, genel geçerlilik, kesinlik savları gibi ilke ve yöntemlerle hareket eden bir yapı olarak şekillenmesiyle başlamıştır. Bu şekillenme sonrasında bilimin günümüz anlamına en yakın özelliklerini ise Isaac Newton'un (1642-1727) çalışmalarında görebiliriz. Gerek kendinden önceki düşünürlerin sentezi, gerekse bazı çalışmaları en üst seviyeye taşıması açısından Newton, bilimsel düşünce için bir dönüm noktası sayılmaktadır[70]. 17. Yüzyılda yaşanan bilimsel gelişmeler ile dönemin *bilimsel devrim çağı* olarak adlandırılmasının arkasında iki önemli egemen görüş yatmaktadır; bunlar:

1) Doğaya geometrici bir anlayış ile bakan, evrenin matematiksel düzen ilkelerine göre yapılandığını kabul eden Platoncu ve Pisagorcu gelenektir. Bu geleneğin devamcıları olarak Baruch Spinoza (1632-1677), Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716), Jean-Jaques Rousseau (1712-1778)'dan bahsedilebilir.

2) Doğayı muazzam bir makine olarak kabul eden ve görüngülerin arkasındaki gizli mekanizmaları açıklamaya çalışan mekanikçi felsefedir[71]. Bu görüşü savunanlar arasında ise Julien Ofray De La Mettrie[72] (1709-01751), Thomas Hobbes (1588-1679) ve Karl Marx (1818-1883) gibi düşünüleri gösterilebilir.

---

[69] KOYRE Alexandre. *Bilim Tarihi Yazıları*, (2000), s.97, akt: GÜZEL Cemal, *Bilim Felsefesi*, s.66.

[70]FEYERABEND, *Problems of Empricisim*, PP2, (2004), s.41-50; FEYERABEND, *Knowledge, Science and Relativism*, PP3, (1999e), s.139-145; FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.27; REICHENBACH, Hans, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, s.74-75.

[71] WESTFALL Richard, *Modern Bilimin Oluşumu*, (2005) giriş bölümü.

[72] Bir bilge doğayı ve gerçeği incelemekle yetinmemeli, onu düşünebilen ve düşünmek isteyen az sayıda insanın iyiliği için savunabilmelidir; çünkü zaten kendi istekleriyle bir takım önyargıların tutsağı olanlar için gerçeğe ulaşmak, kurbağaların uçabilmelerinden daha kolay değildir. De La METTRİE, Julien Ofray, *İnsan Bir Makine*, (1980), s.5.

Bu görüşler değerlerini, bilimsel bilginin neliği üzerine verilmiş farklı cevaplar olduklarından dolayı almışlardır ve evrenin bilinebilir olduğu fikrini kabulden hareket etmişlerdir. Bilimsel bilginin neliği üzerine sorulan soruların yakın tarihte ki cevapları için ise üç anlayıştan bahsedebiliriz. Birinci anlayış, bilimin tarihi gelişimini inceleyerek onu anlamaya çalışanlar yani bilim tarihçileridir. İkinci anlayış, bilim faaliyetinde bulunanların hem bireysel hem de grup olarak özellikleri ve içinde bulundukları sosyal ve kültürel durumları inceleyerek bilimi anlamaya çalışanlardır. Bunlar daha çok bilim faaliyetine etki eden psikolojik, sosyolojik unsurlara dikkat çekerler. Üçüncü anlayışta ise bilime mantık veya felsefe açısından yaklaşanlar bulunur. Bunlar, bilimi sonuç ve süreç olarak görenler diye ikiye ayırabilirler. Sonuç olarak bilim, organize ve düzenli bir bilgi bütünü olarak kabul edilir, burada pozitivist anlayıştan bahsedebilir. Süreç olarak ise, onun düşünsel ve eylemsel işlemlerin bir bütünü olduğu görüşünden bahsedilebilir, savunucuları olarak ta Karl Popper, Thomas Kuhn ve Paul Feyerabend gibi düşünürlerden söz edilebilir[73].

Konumuz doğrultusunda üzerinde duracağımız grup, günümüz bilim anlayışının ve bilimselliğin sorgulanmasına sebep olacak bir etkiye ulaşmış olan üçüncü grubun süreçsel savunucularıdır. Ancak belirtilmelidir ki süreçselciler arasında da çok büyük farklılıklar mevcuttur. Bilimi sonuç olarak gören Pozitivist sürecin doğrulayıcı yaklaşımına karşı Karl R. Popper'ın yanlışlamacılığından bahsederken, bilimde yığılımsal bir gelişim olduğu fikrine karşı Thomas Kuhn'un eşölçülemezliğinden söz edilebilir, bilimin gelişiminin altında yatan keşif ve buluşların sağlayıcısı anarşist girişim ile yöntemsiz bir bilim savunan Paul K. Feyerabend'in de bilgi anarşizmini vurgulayabilir ve bir ayrılık içerisinde olduklarını söyleyebiliriz.

3.3. BİLİM ve TASARIMLARI

Düşünce tarihi göz önüne alındığında, herkesin üzerinde mutabık olduğu bir bilim tasviri ve tanımına ulaşmanın, olanaklı olmadığı görülmektedir. Farklı dönem ve koşullarda, farklı farklı bilim anlayışları kendilerini göstermiş ve oluşturulan bu anlayışların ışığında farklı bilim felsefeleri ortaya koyulmuştur.

---

[73] Lokman Çilingir, *Bilim Felsefesi* s.12 (http://www.dicle.edu.tr/Contents/eb14cd4e-c691-491f-9b59-0093514c9403.pdf) (Erişim tarihi: 02.03.2015).

Bilimsel teorilerin kesinkes yanlışlanmış veya doğrulanmış olamayacakları yönünde ileri sürülen düşünceler, yoğunlukla felsefi ve mantıki gerekçelere dayandırılmasına rağmen birçoğunun da bilim tarihi ve modern bilim teorilerinin detaylı birer analizine dayandırıldığı söylenebilir. Bu analizler sonucunda ulaşılan cevaplarda karşılaşılan tutarsızlıkların da, bilimin karakteristik bir fotoğrafını çizmeyi zorlaştırdığı ifade edilebilir[74]. Bilimde, kuramdan bağımsız gözlem ve deney dilinin olanaksız olduğunu savunan; metafizik, psikolojik ve sosyolojik unsurları da göz ardı etmeyen günümüz bilim felsefecileri, bilimin işleyişi konusunda, bilim tarihi ve insan faktörünü de hesaba katmakta ve bu yeni anlayış ile birlikte mantıktan ziyade, bilim tarihine vurguda bulunmaktadırlar[75].

Bilime verilen yüksek itibar, gündelik hayat ve popüler kitle iletişim araçlarıyla sınırlı olmamakla, bilimsel ve akademik dünya ile bilgi endüstrisinin bütün kollarında kendisini gösterecek kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu apaçık görüngünün şahsi endişesi ile birlikte bilimin kendisi ve yöntemleri hususunda da henüz sözbirliğine ulaşılamamış olması, bilime verilen bu itibarın kaynağının sorgulamasını önemli derecede gerekli kılmaktadır. Aksi durumda bilim adamımın kendisinin dahi farkında olmadan düşeceği ya da çoktan içinde bulunduğu *çukuru* görebilmesi mümkün görünmemektedir. "Hiç şüphesiz modern laboratuarlarında mahpus sakinlerinin çoğu, dikkatle takip etmeye çalıştıkları yöntemin, sadece zarureten kısır ve verimsiz değil, aynı zamanda fiziğin başarılarının atfedildiği yöntem de olmadığını anlamayarak dünyaya çelik tamsayı parmaklıkları arkasından bakmaktadırlar"[76].

Bilimin, bilinen en eski tarihe kadar götürülebilecek olan gelişimini irdelerken, *bilim* karakteristiğini taşıyan tasarımlar arasında ilk olarak Aristoteles'e dönülebilir. Bilim tasarımları ya da bilim tarihini Aristoteles ile başlatmak gibi bir amaç gütmemekle birlikte, gerek günümüz modern bilim süreçlerine etkisi gerekse biyoloji gibi alanlarda hala geçerliliğini koruyan

---

[74] Galileo'nun, Newton'un, Darwin'in, Einstein'ın keşifleri, modern bilim teorilerinin öngördüğü şekilde bir uyuşma sağlamamaktadırlar. Bilim tarihinin kendisine has özel durum ve koşullarla birlikte, yine özel sonuçlar doğurması, bilim felsefecilerin çarpıcı bir şekilde bu sorunu ortaya koymalarını ve çözümü için 20. Yüzyılda büyük bir uğraş vermeleri sonucunu doğurmuştur.
[75] KABADAYI, Talip, ""Bilim" Tasarımlarının Kısa Tarihi", Felsefe Dergisi, Sayı.3, 2007, 1-26, s.1
[76] CHALMERS, Alan, *Bilim Dedikleri*, (2008), s.2-3.

teorileri göz önüne alındığında, modern görüşlerden önce Aristoteles'e yer vermenin gerekliliği anlaşılabilir. Aristoteles'in eserleri Latinceye çevrildikten sonra, bilim ve bilimsel yöntem konusunda yazdıkları, düşünür ve bilginlerin ufkunu da genişletmiştir. Aristoteles'in genel bilim tasarımı, emprizmin bir formu olarak ifade edilebilir; bilginin, yanlışların ayıklanması ile elde edildiği, tümevarım ve tümdengelim yöntemleriyle şekillendirildiği bir yöntem izlediği söylenebilir[77]. 13. Yüzyılda Robert Grosseeste ve Roger Bacon, Aristoteles'in tümevarım (epagoge) ve tümdengelime (syllogism) dayalı uslamlamalarını, bilimsel araştırmanın örüntüsü ya da asıl formu olarak kabul etmişlerdir. Grosseteste, tümevarım dayalı aşamaya konu olan elemanlara *ayrıştırma* (resolution), tümdengelime dayalı araştırmaya da, ayrıştırılan asıl elemanların tekrar bir araya getirilerek orijinal fenomenin tekrar oluşturulduğu aşamaya, *birleştirme* (composition) adını vermiştir. Bu doğrultuda, Aristoteles'in tümevarım ve tümdengelim yöntemleri genişletilerek, bilimsel araştırmanın yürütme yöntemleri olarak belirlenmiş ve bilimin tasarım olarak adlandırabileceğimiz bir şeması ortaya konulabilmiştir. Bu gelişmeleri, 14. Yüzyılda Ockhamlı William'ın ve Duns Scotus'un, Grosseteste'in yöntemleri üzerinde yaptıkları değerlendirme ve çalışmalar izlemiştir. Ockhamlı William, kuram seçimleri ile ilgili olarak "aynı olguya ilişkin birden fazla açıklayıcı kuram arasından en yalın ve basit olanın tercih edilmesi" yönünde 'Ockham'ın Usturası' (Ockham's Rasor) olarak bilinen, yöntem ilkesi inşa etmiştir[78].

Bilimin ilkel tasarımları için kullanılan tümevarım yöntemi, naif tümevarım olarak adlandırılabilir. Naif tümevarımcı'ya göre bilim gözlemle başlar. Bilimsel gözlemci, normal, yani hasara uğramamış duyu organlarına sahip olmalı ve gözlemlemekte olduğu durum konusunda delil teşkil etmek üzere görebildiği, duyabildiği vb. şeyleri dürüstçe kaydetmeli ve bunu önyargısız bir biçimde geçekleştirebilmelidir. Dünyanın durumuyla ilgili önermeler veya bazı önerme türleri, önyargısız bir gözlemcinin duyu organlarını doğrudan kullanmasıyla doğrulanabilir veya doğru olarak tesis edilebilir. Bu tarzda elde edilen önermeler, böylece kendisinden bilimsel bilgiyi dizayn eden yasaların ve

---

[77] FEYERABEND, *PP2*, s.12.
[78] KABADAYI, Talip, ""Bilim" Tasarımlarının Kısa Tarihi", Felsefe Dergisi, Sayı.3, 2007. 1-26, s.4.

teorilerin türetileceği temeli oluştururlar[79]. Naif tümevarımcıya göre eğer çok sayıda A değişik şartlar altında gözlemlenmişse ve eğer gözlemlenen A'ların tamamı istisnasız B özelliğine sahipse, bu durumda bütün A'lar B özelliğine sahiptir. Şu halde, naif tümevarımcıya göre bilimsel bilgi, gözlemin temin ettiği sağlam temelden yola çıkarak tümevarımla inşa edilir. Gözlemle çok sayıda olgu tespit edilirken ve deney genişlerken, deney ve gözlem hünerlerimizde ki gelişmelerden dolayı olgular daha rafine ve esoterik hale gelirken, titiz tümevarımlı akıl yürütmelerle inşa edilen yasalar ve teorilerde o ölçüde genellik kazanırlar ve kapsamları genişler. Bilimin ilerlemesi, gözlem verileri stoku büyüdüğü için, mütemadiyen yukarıya ve ileriye doğru devam eder[80].

Tümevarıma dayalı deneysel yöntemin üzerinde değerlendirmelerde bulunan ve geliştiren önemli bir isim olarak Francis Bacon'dan bahsedebiliriz. Bilimin amacını "tabiatı kontrol altına almak" olarak tasvir eden Bacon, tümevarım yöntemini geliştirmeyi denemiş ve olaylar arasında ki bağlantıları daha iyi analiz edebilmek için *tablo*[81] sistemini ortaya koymuştur. Bacon'dan sonra Descartes, bilimin *açık ve seçik* fikirlerle yapılması gerektiğini ve insanda hali hazırda bulunan iki zihin fonksiyonu; *sezgi* ve *tümdengelim* ile nesnenin bilgisine ulaşılabileceğini ifade etmiştir. Descartes'ın bilim tasarımı zihnin bu iki fonksiyonu ile kurduğu *metodik şüphe*, *analiz*, *sentez* ve *kontrol* aşamalarını içermektedir. Metodik şüphe; doğruluğundan emin olunmayan bir şeyin yanlış düşünülmesi, analiz; incelenen fenomeni olabildiğince yalın unsurlarına ayrıştırmak, sentez; sezgisel, *a priori* olarak bilinen ilk ilkelerden yola çıkarak tümdengelimle başka önermelere ulaşmak, kontrol; işlemlerin sağlamasını yapmak için her adımın kontrolünü yapmayı amaçlayan yöntem aşamaları olarak ifade edilmiştir[82].

Tümevarım yöntemine göre bilimin güvenirliliği, tümevarımcının gözlem ve tümevarım hakkındaki iddialarından doğar. Bilime temel teşkil eden gözlem

---

[79] CHALMERS, Alan, *Bilim Dedikleri*, (2008), s.11.
[80] CHALMERS, Alan, *a.g.e.*, s.15.
[81] Tablo sistemine göre olaylar arasında ki bağlantılar, meydana gelme zamanları, değişmeler ve yok olmalar birbirinden ayrılmaya çalışılmış ve 1) Varlar tablosu 2) Yoklar tablosu 3) Çeşitli Derecelerde Bulunma tablosu olarak sınıflandırılmıştır. GÜZEL Cemal, *Bilim Felsefesi*, (2013), s.13-14.
[82] KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.5.

önermeleri sağlam ve güvenilirdir; çünkü doğruluklarını teminat altına alan şey duyuların dolaysız kullanımıdır. Dahası, gözlem önermelerinin güvenilirliği, meşru tümevarımlar için gerekli şartların karşılanması kaydıyla gözlem önermelerinden çıkarılan yasalara ve teorilere intikal edecektir. Bunu garantileyen şey, naif tümevarımcıya göre, bilimin temelini oluşturan tümevarım ilkesidir[83]. Ancak tümevarımlı argümanlar mantık açısından geçerli argümanlar değildirler. Eğer bir tümevarımlı çıkarımın öncülleri doğru ise, sonuç da doğru olmalıdır. Tümevarımlı bir argümanın sonucunun yanlış, öncüllerinin doğru olması, ama bu durumda yine hiçbir çelişkinin bulunmaması mümkündür[84]. Tümevarımın sağladığı öngörüler kesinliklerini sadece geçmiş gözlemlerden alırlar. Güneş'in Sydney'de her gün batacağı, taşlarında yuvarlandıklarında aşağı düşecekleri pek muhtemeldir, ancak garantileyecek her hangi bir şeyde mevcut değildir. Bu doğrultuda, bilimsel bilgi doğrulanmış bilgi değildir; muhtemelen doğru olan bilgidir. Bir tümevarımın temelini teşkil eden gözlemler ne kadar fazlaysa ve bu gözlemlerin yapıldığı şartlar ne kadar farklı türde şartlarsa, elde edilen gözlemlerin doğru olma ihtimali o kadar fazla olacaktır. Tümevarımın pek çok durumda işlediği gözlemlenmiştir. Mesela, laboratuar deneylerinin sonuçlarından tümevarımla çıkarılan optik yasaları, optik araçların dizaynın da, pek çok durumda uygulanmış ve bu araçlar yeterli ölçüde görev yapmışlardır[85]. Ancak tümevarım problemine gösterilmesi mümkün birçok tepki vardır. Bu tepkilerden biri, şüpheci tepkidir. Biz, bilimin tümevarıma dayandığını, Hume'un tümevarımın mantığa ve deneye başvuruyla doğrulanamayacağının ispatını kabul eder ve bilimin rasyonel olarak doğrulanamayacağı sonucuna varabiliriz. Hume'un bizzat kendisi böle bir konumu benimsemiştir. O, yasalara ve teorilere duyulan inançların, bizim uygun gözlemlerimizin tekerrürünün sonucu dediğimiz psikolojik alışkanlıklarımızdan başka bir şey olmadığını savunmuştur. Gözlemcinin gördüğü şey, yani bir nesneye baktığında gözlemcinin geçirdiği görme tecrübesi, kısmen, onun geçmiş tecrübesine, bilgisine ve beklentilerine bağlıdır[86]. Gözlemcilerin gördükleri şeyi, yaşadıkları sübjektif tecrübeler, bir nesneye veya olaya bakıldığında, yalnızca retinalar üzerindeki imajların değil aynı

---

[83] CHALMERS, Alan, *Bilim Dedikleri*, (2008), s.24.
[84] CHALMERS, Alan, *a.g.e.*, s.28.
[85] CHALMERS, Alan, *a.g.e.*, s.30-33.
[86] CHALMERS, Alan, *a.g.e.*, s.36-43.

zamanda gözlemcinin tecrübesinin, bilgisin, beklentilerinin ve genel iç durumu tarafından belirlendiğini izah eden örnekler bulmak zor değildir. Teleskop veya mikroskopla ustaca nasıl bakılması gerektiğini öğrenmek gereklidir; aceminin gözlemlediği karanlık ve aydınlık kısımları bulunan görüntüler, usta bakıcının ayırtına vardığı örnek ya da modellerden faklıdır. Bu türden bir şey, Galileo gökleri inceleme aracı olarak teleskopla ilk baktığı zaman etkisini göstermiş olmalıdır. Galileo'nun Jüpiter'in uyduları diye gördüğü görmeyi öğrendiği fenomenlerin kabul edilmesi konusunda rakiplerinin duydukları şüpheler, önyargılar yüzünden değil, daha çok her şeye rağmen kaba-saba teleskoplarla "görmeyi" öğrenirken karşılaştıkları gerçek zorluklar yüzünden olmalıdır. Gözlemlerin kompleks bir bütün olduğu ve objektif yapılarının sanıldığı kadar var olmadıklarının açık olduğu söylenebilir[87].

Bilgiye ulaşma yolunda tasarlanan bu bilim tanımları, John Locke ve David Hume'un bilimsel bilginin zorunlu mu? yoksa zorunsuz mu? olduğu üzerinde durmalarıyla, bilimin anlaşılır kılınmasında, bilimsel yöntem ve tasarımların önemini daha da görünür kılmıştır. Bilginin ideler arası uyum ve uyumsuzluklar olduğunu ifade eden Locke, bu uyum ve uyumsuzlukları da *özdeşlik, bağlantı, beraber olma ve gerçek varolma* şeklinde dört sınıfta toplamıştır. İnsan aklını doğuştan boş bir levha olarak (*Tabula Rasa*) tasvir eden Locke'a göre bütün bilgimiz deney ve tecrübeden gelir. Locke'a göre ulaştığımız ideler ile şeyler arasında zorunlu bir bağ göremeyiz çünkü fikirlerin, kavramların beraber olmasında matematik alanında olduğu gibi zorunlu bir ilişki yoktur. Bu durumun sonucunda gözlem ve deneylerden elde ettiğimiz ideler ile doğa hakkında kesin bilimsel bilgiye ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Locke'un bu bilim tasarımı sonucunda bilimsel bilginin zorunlu değil zorunsuz olarak görüldüğü belirtilebilir[88]. Hume, Locke'un düşüncelerinin daha kapsamlı bir şemasını çizer. İnsan aklının, duyulardan elde edilmemiş hiçbir kavramının olmaması, olgular ve idea bağlantıları gibi iki tür zihin nesnesine sahip olması ve bilimsel bilginin doğa olayları arasında zorunlu bir bağ olduğu kabulü ile hareket etmesinden yola çıkarak, bilimi *ihtimali* bilgi vermekle sınırlı görmüştür. Locke'a göre idea bağlantılarıyla ilgili bir önermenin doğru ya da yanlış olması deneyden

---

[87] CHALMERS, Alan, *a.g.e.*, s.44.
[88] KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.6.

bağımsız bir şekilde saptanırken, olgular ile ilgili yargıların doğruluğu ise yine sadece deneye başvurularak sağlanabilir. Bu düşünceler sonrasında *matematiksel zorunluluk* ile *empirik olumsallığın* farkını ortaya koyan Hume, zorunlu bağlantı idesi olarak adlandırdığı ve neden ile etki arasındaki bağlantının sebebi olduğunu öne sürdüğü *nedenselliği* tasvir eder. Deneyin bize zorunlu bağlantı idesini vermemesi, nedensellik idesini de duyularımızla algılayamamamız, Hume'un tecrübeye ilişkin akıl yürütmelerimizin nedenini alışkanlık olarak ifadeleştirmesi ile sonuçlanmıştır. Hume'un bilim tasarımın en önemli noktası olarak ele alabileceğimiz aşaması, görüşünün tümevarımın yolunu kapatmasıdır[89]. Neden ile etkinin hiçbir zorunlu ilişki taşımaması, sadece beklenti ve ihtimallerle hareket etmesi, tümevarım ile elde edilen bilimsel bilginin de *beklentisel bir olgudan* fazlası olmadığını ifade etmektedir.

Locke ve Hume'dan sonra bilimsel bilginin zorunluluğu üzerine Imanuel Kant'ın tasarımından bahsedilmelidir. Locke ve Hume'e karşı bilimsel bilginin zorunlu olduğu düşüncesini taşıyan Kant, insan aklında deney bilgisini olanaklı kılan bazı kavram ve ilkelerin mevcut olduğunu düşünmüş ve bu *a priori* kavram ve ilkelerin deneyden gelmemelerine rağmen, duyu verileriyle çalıştıklarını ifade etmiştir. Kant'a göre duyu verileri olmadan kullanamadığımız, önceden bizde mevcut olan bu kavram ve ilkellerin emprik (sentetik) içerikleri yoktur; bilimsel önermeler "*sentetik a priori*" yargılardır, çünkü "zorunluluk", "nedensellik" gibi kavramlar tecrübeden gelmezler, bunlar *a priori* kategorilerdir. Sentetik *a priori* önermelerde, yüklemle özne arasında ki bağ tecrübe gerektirir; bu bağ aynı zamanda zorunlu ve tümeldir, bu da önermenin *a priori*liğinden gelmektedir. Sonuç olarak Kant'a göre, bilimsel bilgi zorunlu ve tümel olmalıdır[90]. Kant'tan sonra bilimin zorunlu bilgi verdiği iddiasıyla Hegel diyalektik bir tasarımın vermiştir. Ona göre bilimin yöntemi diyalektiktir; o, bilimin içeriğinde -düşünmenin ve varlığın zorunlu hareketinin sonucu olarak- zorunluluk ve iç tutarlılık kazandıran yegâne ilkedir[91].

---

[89] KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.7.
[90] KABADAYI, Talip, *a.gm.*, s.7.
[91] KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.8.

Rönesans sonrası ortaçağ ruhunun sona ermesi ve Galileo ile başlayan, Newton ile kendisini ilk olarak ortaya koyan modern dönem, pozitivist ruhu çağırmıştır. 19. Yüzyıla gelindiğinde kendisini gösteren pozitivizm akımının ana temsilcisi olarak Aguste Comte gösterilebilir. Comte ışığında pozitivist bilim tasarımı için, teolojik, metafizik ve pozitif aşamadan geçen insan aklı, artık mutlak kavramları, evrenin başı ve sonunu, fenomenlerin nedenlerini araştırmayı bırakmış; kendisini, fenomenlerin yasalarını bulmaya adamıştır. Pozitivizme göre tüm fenomenler, doğa yasalarına bağlıdırlar ve yapılması gerekende, benzerlik ve ard ardalık ilişkilerine göre bu fenomenleri birbirine bağlamak ve incelemektir. Yani doğaya içkin olarak bulunun yasaları keşfetmek ve onları olabildiğince basit bir şekilde ortaya koyabilmektir. Pozitivist bilim tasarımı, bilimsel bilginin, gözlem ve deney verilerine bağlı olmayan ve olgular ötesine giden her türlü uğraş sonucunda elde edilebilecek bir bilgi olmadığı anlayışından hareket eder[92]. Pozitivist için bilim, dışsal dünyaya ilişkin kestirimci ve açıklayıcı bilgi elde etme girişimidir. Bunu yapmak için, dışsal dünyada bulunan düzenli ilişkileri ifade eden, oldukça genel önermelerden oluşan teoriler inşa edilmelidir. Bu genel önermeler ve yasalar, sistematik gözlem ve deney yoluyla keşfedilen olayların kestirilmesine ve açıklanmasına fırsat tanıyacaktır. Bir şeyi açıklamak demek, o şeyin bu düzenliliklerin bir örneği olduğunu göstermek demektir; kestirim de aynı esas üzerinden yapılır. Bu düzenlilikleri ifade eden önermeler eğer doğruysalar, bu sadece olumsal olarak böyledir. Yani, bu önermelerin doğruluğu mantıksal bir zorunluluk değildir. Gözlem ve deney, emin ve kesin ampirik bilginin tek kaynağıdır[93].

Pozitivizm'in bilim tasarımlarına bir eleştiri olarak Dilthey'in *açıklama* ve *anlama* arasında yaptığı ayrım gösterilebilir. Dilthey'in bilim tasarımı, iki gerçeklik ve iki bilimden, *anlama* ile *tin bilimleri*nden; *açıklama* ile de *doğa bilimleri*nden söz edilebileceği görüşünü öne sürer. Dithey'in bilim tasarımının iki bilimden söz etmesi, pozitivizmin, bilimin sınırlarını çizerken dışarıda bıraktığı alanlara karşı, insanı merkez alarak kayıtsız kalamamasındandır. Tin bilimleri, insanın söz konusu olduğu alana ilişkindir; mekanik, nedensel, fiziksel vb. bağlantılardan değil, imgelerden, simgelerden, ide ve normlardan; kurallardan,

---

92 KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.8.
93 KEAT Russel ve URRY John, *Bilim Olarak Sosyal Teori*, (1994), s.16.

yasalardan, düşüncelerden vb. şeylerden oluşur. Dilthey için bu iki bilim arasında ki farklılık, tin bilimleri, yani insanı konu alan bilim, açıklanacak değil anlaşılacak bir alana tekabül etmektedir. Burada üzerinde durulabilir ki; Dilthey'in pozitivist görüş sonucunda, olgular arası bağlantılar sağlayan insanın, kendisinin, bilim alanında yer bulamaması ve doğal olarak soyutlanılmasına karşı duyduğu rahatsızlık kendisini göstermektedir. Pozitivist tavrı tam olarak terk edememesine rağmen Dilthey'in, insana dair bir alan açma çabasında bulunduğu belirtilmelidir[94].

20. Yüzyıl ile birlikte pozitivizm hareketinin, *mantıkçı pozitivizm, Neo-pozitivm* adıyla daha da güçlenerek ve bilimsel tasarımlarını daha da geliştirerek ortaya koyduğu belirtilebilir. Neo pozitivist anlayış, yapılan tüm bilimsel araştırmalarda "dünyanın bilimsel kavranışı" ruhunun yaşatıldığını ileri sürmüştür[95]. Felsefede ve bilimde kendine özgü bir yapıda varolduğu düşünülen metafizik problemini de kökten bir çözüm ile ortadan kaldırmayı amaçlamıştır[96]. Bu anlayışı, pozitivist tavrı izleyerek, bilim tasarımlarını, metafiziğin ve metafizik önermeleri anlamsızlığını göstermek ve aynı zamanda bu anlamsızlığı göstermek üzere doğrulama ilkesini ortaya koymaları, şekillendirmektedir. Mantıkçı pozitivizmin amacı, kendisine kadar ortaya konulan bilimsel tasarımlarının, her birisinin bir derece metafizik öğeler içermesi sonucunda düştükleri zorluklara düşmemektir. Bu doğrultu da sağlam temeller bulma, bilimi sözde ya da sahte problemlerden kurtarma ve bunlara karışmış metafiziği ve metafizik özellik taşıyan ifade ve önermeleri bilimin dışında tutma girişimleri, bilimsel tasarımları olan doğrulama ilkesini oluşturmuştur. Metafizik ifadeler doğrulanamadıkları için anlamsızdırlar ve dolayısıyla bilimsel bilgi olma ya da bilimsel bilginin aracı olma ihtimalleri yoktur. Mantıkçı pozitivizm amacına uygun olarak şekillendirdiği bilim tasarımında, tümevarıma dayalı doğrulama ile önermelerin mantıksal çözümleri[97] yapılarak bilimsel bilgi elde edilir. Mantıkçı pozitivizmin bilim tasarımının temel özelliğinin, bilimin, bilimsel yönteme indirgenmesi olduğu söylenebilir. Mantıkçı pozitivistlerce, bilimsel yöntem belirlenmiştir ve bu yöntem uygulanıldığında bilimin gerçekleşeceği ileri sürülmüştür.

---

[94] KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.9.
[95] GÜZEL Cemal, *Bilim Felsefesi*, s.70.
[96] İYİ Sevgi, *Çağımızda Metafizik Sorunu*, s.95.
[97] KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.9.

Mantıkçı pozitivist bilim tasarımının, bilim için ortaya koyduğu bu yoruma Karl Popper, doğrulanabilirlik ölçütü temel alındığında, Freud'un psikanaliz kuramını, Marx'ın tarih kuramını ve Einstein'ın izafiyet kuramını aynı biçimde değerlendirmemizin gerektiğini, ancak bunun Marksizmin ve Psikanalizin astronomiden çok astrolojiye yakın olması dolayısıyla bir hata olacağını belirtir[98]. Popper'a göre bilim, bu alanları birbirinden ayıracak bir sınıra[99] ihtiyaç duymaktadır ve o, bilim tasarımını yaratırken, bu sınırı ortaya koymayı amaç edinmiştir. Popper, doğrulanabilirliğin tutarsız ve yetersiz olduğunu öne sürerek, kendisinin, bilimle sözde bilimi birbirinden ayırmayı sağlayan sınır çizme ölçütünü ortadan kaldırmış gibi göründüğünü de dile getirir. Ancak Popper için, deneysel bilim öteki çalışma alanlarından farklıdır ve bilimle sözde bilim arasında ki bu ayrım bilimsel kuramların doğrulanabilir olma özelliğiyle değil, onların yanlışlanabilir olma özelliğiyle belirlenebilir[100]. Sınır çizme ölçütü, bilimin deneyci olma özelliğini de korumalıdır. Popper, sınır çizme probleminden yola çıkarak, yaygın bir şekilde kullanılan tümevarım yöntemi ve doğrulanabilirlik ilkesinin bu sınırı ortaya koymakta başarısızlığını da, tümevarım yönteminin var olmayan bir yöntem olmasına bağlamıştır. Popper'a göre bilimsel kuramların doğruluğu asla ispatlanamaz, ancak giderek daha çok yanlış kuram ortadan kaldırılabilir. Sonlu sayıda hiçbir gözlem önermesi bilimsel bir yasayı doğrulayamazken, tersine genel bir yasayla çelişen tek bir örnek, bu bilimsel yasadan vazgeçmek için yeterli sebeptir[101].

Bir yanlışlamacı, teorinin gözleme kılavuzluk ettiğini, gözlemin teoriyi gerektirdiğini seve seve kabul eder. Keza, teorilerin gözleme dayalı delilin ışığında doğru veya muhtemelen doğru olarak tesis edilebileceklerini ima eden herhangi bir tezin terk edilmesinden de mutluluk duyar. Burada Popper'ın doğrudan gözlemlerle ve olgularla yapılan bilimden bahsettiği açıktır[102]. Bir

---

[98] GÜZEL Cemal, *Bilim Felsefesi*, s.91-92; KABADAYI Talip, (2011), *Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, , s.89, v.a. CHALMERS, Alan, (2008), *Bilim Dedikleri*, s.67.

[99] "Bir taraftan deneysel bilimler, diğer taraftan metafizik dizgeler yanında, matematik ve mantık arasında bize ayrım yaptırabilecek bir ölçüt bulma sorununa, *sınır çizme* sorunu diyorum." POPPER Karl, *Objective Knowledge*, 1992, s.34, akt. KABADAYI Talip, *a.g.e.*, s.90.

[100] POPPER, Karl R. (2003), *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, s. 68-70; 107-109.

[101] KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.11.

[102] Popper'ın verdiği evrensel önerme; varsayımlar, doğa yasaları ve özel önerme; sadece söz konusu durum için geçerli "sınır koşulları" tanımları, önermeler arasında gözlem ve olgular dışında bir hareket noktası belirlemeden yapılan ayrımlardır. POPPER, Karl R. *a g.e.*, s.84

zamanlar öne sürülmüş bulunan soyut teoriler, gözlem ve deney tarafından acımasız ve merhametsiz şekilde test edilmelidirler. Deney ve gözlem testlerine karşı koymakta başarısız kalan teoriler elenerek, yerlerine daha spekülatif varsayımlar konulmalıdır. Popper'a göre bilim, deneme ve yanılmalarla, varsayımlar ve yanlışlamalarla ilerler[103].

Evrensel önermelerin yanlışlığı, uygun tikel önermelerden çıkarılabilir. Yanlışlamacı, bu mantıksal durumdan sonuna kadar yararlanır. Yanlışlamacı, bilimi, dünyanın veya evrenin bazı hareketlerini kusursuzca tanımlamak veya açıklamak amacıyla öne sürülen bir hipotezler takımı olarak görür. Fakat hiçbir hipotez bunu yapamayacaktır. Eğer bilimsel bir yasa veya teorinin statüsünün teminat altına alınması gerekiyorsa, herhangi bir hipotezin veya hipotezler sisteminin yerine getirmekle yükümlü olduğu temel bir şart vardır. Eğer bilimin bir unsurunu teşkil edecekse bir hipotez *yanlışlanabilir* olmalıdır[104]. "Bütün gezegenler güneş çevresinde elips yörüngeler üzerinde hareket ederler" yasası bilimseldir; çünkü gerçekte gezegenlerin elips yörüngeler üzerinde hareket ettiklerini öne sürmekte ve yörüngelerin oval ve dört köşe olduklarını çürütmektedir. Bu yasa, tam da gezegen yörüngeleri hakkında belirli tezler öne sürdüğü için bilgi verici bir muhtevaya sahip ve yanlışlanabilirdir[105]. Popper'a göre bilim daha fazla bilgi verici teorilere ulaşmaya çalıştığı için, yanlışlamacı, cüretkar spekülatif hipotezler teklifini memnuniyetle benimser. Yanlışlanabilir olmaları ve yanlışlandıkları zaman reddedilmeleri kaydıyla cüretkâr spekülasyonları teşvik eder. Bu. naif tümevarımcı tarafından alınan tedbirle çelişir. Çünkü ona göre, yalnızca doğru veya muhtemelen doğru oldukları anlaşılan teoriler bilime kabul edilmelidir. mevcut deney sonuçlarının, ötesine, meşru tümevarımlar izin verdikleri ölçüde geçilmelidir. Aksine yanlışlamacı, tümevarımın sınırlandırılmasını ve gözlemin, teoriye boyun eğmesini kabullenir[106].

---

[103] CHALMERS, Alan, *a.g.e.*, s.61.
[104] CHALMERS, Alan, *a.g.e.*, s.63 v.a. Popper'a göre, bir dizgeyi bilimsel ya da deneysel olarak kabul etmek için, onun tecrübeyle sınanabilmesi gerekir. Ancak, sınama burada doğrulama değil, olanaklı yanlışlama olarak anlaşılmalıdır. KABADAYI Talip, *a.g.e*, s.88.
[105] CHALMERS, Alan, *a.g.e.*, s.65.
[106] CHALMERS, Alan, *a.g.e.*, s.70.

Popper'ın bilim modeli öncelikle bir kuramdan kestirimlerde bulunmayı gerektirir, sonrasında bu kestirimler tecrübeyle sınanırlar. Kestirimler eğer başarısız olurlarsa, kuram yanlışlanmıştır. Bilim, problemlerden, belirli kuramsal çerçevelerle ve varsayımlarla başlar. Bu yüzden tanımlanmış, belirlenmiş bir çerçeve olmaksızın yapılan gözlem boş ve saçmadır. Bilimin ilerlemesi de kuramların yanlışlanmasıyla ve yeni varsayımların öne sürülmesiyle olur. Sınamaya daha fazla maruz kalmış ve test edilmiş bir önerme, daha doğru bir bilgi olarak kabul edilir. Popper. bilim yapmayı "evrene ağ atıp bilgi toplama" olarak adlandırır. Kuram ise, "dünyayı" kuşatmak; ussallaştırmak, açıklamak ve ona egemen olmak amacıyla attığımız ağdır. Durmaksızın daha fazla yanlışlanabilir önermeler ile bu ağın gözlerini daraltmaya çalışırız[107]. Ona göre bilim, yanlışların sürekli olarak elenmesinden başka bir şey değildir[108]. Bu yüzdende bilimin amacı, yanlışlabilir[109] kuramlar oluşturmaktır[110].

Popper'ın bilimsel tasarımını dayandırdığı yanlışlamaya ilişkin görüşlerini bilim tarihiyle uzlaştırarak düzeltmeye çalışan Lakatos yaptığı ayrım ile bir kuram ve bir *araştırma izlencesi* arasında olduğunu ileri sürdüğü farklılıktan bahsetmiştir. Lakatos'a göre bilimde yanlışlanabilir varsayımlardan ziyade araştırma izlenceleriyle iş görürüz; basit yanlışlamalar kaydedilmesine rağmen bunlara göre hareket etmeyiz, çünkü gerçek bilim uygulamasında durum çok farklıdır. Lakatos için, öncelik bir araştırma programı geleceğe yönelik araştırmalar için belirli bir programın planlanmasını içeren bir tutarlılığa sahip olmalı ve araştırma sırasında birkaç yeni fenomenin keşfine yol açabilmelidir. Lakatos, buradan hareketle programlar olarak Marksizmin ve Freudçu psikolojinin ilk kriteri karşıladıklarını, ancak ikinciyi karşılayamadıklarını, modern sosyolojinin ise muhtemelen ikinciyi karşıladığını fakat birinciyi karşılayamadığını öne sürmüştür[111]. Lakatos'a göre bilim adamı aykırılıkla karşılaştığında kuramı yadsımaz, çünkü bilimde Popper'ın kastettiği anlamda can alıcı deneyler yoktur[112]. Bilim tarihine bakıldığında, kimi can alıcı deneylerin,

---

[107] POPPER, Karl R. *a.g.e.*, s.83.
[108] BAUDOİN, Jean, (2003), *Karl Popper*, s.43.
[109] "Çürütülemezlik bir kuramın erdemi değil, kusurudur." KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.95
[110] KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.11.
[111] CHALMERS, Alan, *a.g.e.*, s.130.
[112] Eğer bir bilim adamı (veya matematikçi) bir pozitif problem çözme tekniğine sahip ise, gözlemle sınırlı kalmayı reddeder. O gayet tabi, bazen Doğa'ya kesin bir soru soracaktır: böylece

bazı kuramları nasıl ortadan kaldırdığı görülür, ancak bunun böyle olduğu, kuram terk edildikten epey sonra anlaşılır. Aykırı örnekler dikkate değer bir şeylerse eğer yeniden ortaya çıkacakları için bilim adamı dikkatini olumlu örneklere verir. Büyük araştırma izlencelerinde aykırılıklar her zaman görülebilir ve daha iyi bir kuram ortaya çıkana kadar tek bir aykırı örnekle çelişti diye eldeki izlencenin yanlışlandığı düşünülmez[113]. Lakatos'a göre bir araştırma izlencesi yozlaştırıcı bir evreye girdiğinde, söz konusu izlencede devrimci ya da yaratıcı küçük bir değişiklik, izlenceyi yeniden ileri götürebilir. .Buradan anlaşıldığı gibi Lakatos'un araştırma izlenceleri anlayışı, Popper'ın sınır çizme ölçütüne alternatif olacak şekilde tasarlanmış gözükmektedir. Buna göre bir izlence, sadece daha çok deneysel içeriği olan daha iyi bir kuram varsa terk edilir. Burada ilerleme yanlışlayıcı örneklerin çokluğuna göre değil, doğrulayıcı örneklerin çokluğuna göre belirlenir[114]. Lakatos'a göre özellikle Poppercı yanlışlamacılığın tam terine, daha iyi bir kuram getirilmeden önce yanlışlama ya da çürütme söz konusu olamaz. Olumsuz bir sonuç Popper'ın dediği gibi bir yanlışlama değildir; tersine aykırılığı gidermek ve kuramı düzeltmek için iyi bir fırsattır. Lakatos'a göre yanlışlamacı bilim tasarımı tek bir kuramın olgulara karşı sınandığını öne sürerler; ancak sınanan tek bir kuram değil, kuraların oluşturduğu bir araştırma izlencesidir; yani, kuramlar asla doğrudan sınanmalara tabi tutulamazlar; ancak öteki kuram ya da kabullerle beraber sınanırlar. Bu nedenle yanlışlandığı öne sürülen bir kuram, uygun değişikliklerle kurtarılabilir. Kuramlar bir tek deney temeline dayanılarak değil, uzun vadede verimsiz olduklarında yerlerini alacak daha iyi ve yeni bir kuram ortaya çıktığında terk edilirler. Lakatos'a göre bir anlamda araştırma izlencesine uyan, onunla tutarlı olan doğrudur; olgunun izlenceyle uyuşması yine izlenceye bağlıdır, yani doğrulama izlenceden bağımsız değildir. Bu demektir ki, gözlem ya da deney verilerinin kabul edilmesinde ve yorumlanmasında bir arka plan bağlamının olması gerekir. Lakatos, bilimin

---

Doğa'nın EVET'inden cesaret alacak, ancak Doğa'nın HAYIR'ı cesaretini kırmayacaktır. LAKATOS Imre, "Yanlışlama ve Bilimsel Araştırma Programlarını Metodolojisi", LAKATOS Imre ve MUSGRAVE Alan, *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*, s.166.

[113] LAKATOS Imre, "Yanlışlama ve Bilimsel Araştırma Programlarını Metodolojisi", LAKATOS Imre ve MUSGRAVE Alan, *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*, s.147; KABADAYI Talip, a.g.e.., s.113.

[114] Lakatos'un, Popper'ın yanlışlamacı tasarımına karşı taşıdığı düşünceleri Thomas Khun'da paylaşmaktadır. Kuhn'a göre, uyumdaki her başarısızlık kuramı yadsımak için yeterli neden sayılsaydı bütün kuramların her zaman yadsınmaları gerekirdi. KABADAYI Talip, *a.g.e.*, s.156.

tarihsel gelişimine bakarak bilimsellik ölçütünün bir araştırma izlencesine dayanılarak ilerleme olduğunu ileri sürer[115]. Bu doğrultuda, yeni kuram eski kuramın yerini alırken Popper'ın dediği gibi, eskisinin yanlışlanması gerekmemektedir. Lakatos'ta yeni kuramın belirleyicisi, yanlışlayıcı örnekler değil, fazladan içeriği doğrulayan örneklerdir[116].

Kuram öneminin bilim tasarımlarında giderek daha fazla üzerinde durulması, kuramın bilimsel faaliyette oynadığı rolün büyüklüğünün de anlaşılmasına yol açmıştır. Kuramın bilimsel bilgiye ulaşmada bu derece önemli olması sonucunda, bilime de yön verdiği ifade edilmiştir. Bu farkındalığı taşıyan düşünürlerden Pierre Duhem, yanlışlamanın yöntemsel olarak olanaksız olduğunu ifade etmiştir. Duhem'e göre yöntemsel kararların iki türü vardır; ilkinde deney yapılır ve kuramın belli bir varsayımını değiştirmeye karar verilir, ikinci türde ise bilim adamları topluluğu, tüm kuramı yanlışlamak için sağduyularıyla karar verirler. Yani bir kuramın yanlışlanması aslında yöntemsel olarak uylaşımcı kararlara bağlıdır. Duhem'e göre kendisiyle çeviri yapılan bir tür *sözlük* gibi iş gören fizik kuramı, olabildiğince yalın, tam ve sağın bir deney yasaları öbeği sunmayı hedefleyen az sayıda ilkeden türetilmiş, matematiksel önermeler dizgesidir. Kuramların faydası, bütün yasaları öğrenmek ve hatırlamak yerine, birkaç varsayım ya da ilkeden, çok sayıda deney yasası çıkartabilmemizi sağlayarak zihni tasarrufa katkıda bulunmaktır. Kuramlar, yasaların sınıflandırılması işini de üstlenirler, böylece onları uygulamak ve belli bir araştırma için doğru olanları seçmek kolaylaşır. Bir kuram ne kadar tutarlıysa, sınıflama o kadar doğal olur. Duhem'e göre fizikte deney, bir olguyu basitçe gözlemek değildir; deney aynı zamanda söz konusu olgunun kuramsal olarak da yorumlanmasıdır. Deney ilkin belli olguların yorumlanmasından oluşur. Bu gözlemi yapmak için duyuların dikkatli ve tetikte olması yeterlidir. Deney aynı zamanda gözlenen olguların yorumlanmasından da oluşur ve bu yorumun yapılabilmesi için dikkatli ve deneyimli olmak yeterli birer ölçüt değildirler; kabul edilmiş kuramları ve bu kuramların nasıl uygulanacağını da bilmek gerekir. Buradan hareketle Duhem için, fizikte bir deney, olguların titizlikle gözlenmesi ve bu biçimde gözlenerek toplanan somut verileri, gözlemci tarafından kabul edilmiş

---

[115] KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.12.
[116] KABADAYI, Talip, *a.g.e.*, s118.

kuramların önemli özellikleriyle eleştiren bazı soyut sembolik betimlemelere dönüştürür. Gözlemci ya da deneycinin kabul ettiği kuramlar sayesinde olgulara ilişkin yapılan yorumlar, fizikteki deneylerin ayrılmaz birer parçasıdırlar[117]. Ayrıca, kuram bize yapılacak ya da uygulanacak deneyi de bildirir. Deney yapıldığında ve sonuçlar açık bir biçimde gözlemlendiğinde, kuram bunları genellemek için düzene sokar ve onlardan yeni deneyler çıkartır. Fizik kuramlarının uygulamaları sayesinde, bugünün fiziğini oluşturan kurallar çokluğu ile deney olgularının sayısı ve karmaşıklığı, bir karmaşa yığını olmaktan çıkmıştır; çünkü insan aklı kuramlar sayesinde devasa kanıt yığınlarını çözümleme, sınıflandırma ve açık seçik bir dile çevirme yöntemini bulmuştur. Bu kuramlar, her fiziksel özelliğe karşılık gelen bir büyüklük ve her fizik yasasına uygun düşen bir denklem kuran sözlüklerdir. Bu sözlüğün kullanımı bilim adamları için öylesine vazgeçilmezdir ki, onun yokluğunda en küçük bir gözlemi kaydetmek ya da en basit bir kuralı belirtmek olanaksızdır. Fizikçi ya da bilim adamı bir deney olgusunu anında kuramın ona verdiği şematik ve soyut kavramla eşleştirmeden tasarlayamaz[118]. Duhem'e göre fizik olgularının gözlenmesini ve incelenmesini kuramlardan ayırmaya kalkışmak, bir düşünceyi hiçbir sözlü işaret kullanmadan ifade etmeye çalışmak gibi bir şeydir. Buradan hareketle gözlemci ya da deneycinin kabul ettiği kuramlar bilinmediği takdirde, fizikte yapılan bir deneyin sonuçlarını anlamlandırmak mümkün olmayacaktır, çünkü onlar kuramları bilmeden anlam yüklenemeyecek soyut önermelerdir[119]. Bilim adamı, gözlemiş olduğu olguları kabul ettiği kuramlara göre yorumlamakla kalmaz, olguların kuramsal yorumlanmaları aynı zamanda araç gereçlerin kullanımını da

---

[117] KABADAYI, Talip, a.g.m., s.13; GÜZEL Cemal, *Bilim Felsefesi*, s.49-51.

[118] Duhem için "kuramlar, bütün yasaları öğrenmek ve hatırlamak yerine, birkaç varsayım ya da ilkeden, çok sayıda deney yasası çıkartabilmemizi sağlayarak, düşünce tasarrufuna katkıda bulunurlar. Kuramlar, yasaları aile grupları içerisinde yöntemsel bir biçimde sınıflamamızı da sağlarlar; böylece onları uygulamamız ve belli bir iş için doğru araç-gereci seçmemiz kolay olur. Bir kuram ne kadar tam ve tutarlıysa, sınıflama o kadar doğal olur. Ayrıca kuramlar, deneyi tahmin etmemizi ya da kestirmemizi olanaklı kılarlar; bunda başarılı olunması, sınıflamanın doğallığının en iyi göstergesidir". KABADAYI Talip, *a.g.e.*, s.48.

[119] Kendi ana dillerinde düşünmeye alışkın olan insanlar, mesela Fransızca konuşanlar, nasıl bir düşünceyi o dilde ifade etmeden tasarlayamazlarsa, fizikçi ya da bilim adamı da bir deney olgusunu, anında kuramın ona verdiği şematik ve soyut kavramla eleştirmeden tasarlayamaz. Fizikçilerin, yuvarlak cam küreleri taşıyan bir tüpün beyaz zeminde siyah bir leke gördüklerinde, gaz basıncını ölçtüklerini söylemelerinin nedeni budur. KABADAYI Talip, *a.g.e.*, s.50.

olanaklı kılar yani kuramlara başvurulmaksızın deney araçlarını kullanmak mümkün değildir[120].

Duhem ile benzer fikirler taşıyan Emile Mayerson'a göre de deney sonucuyla ilgili bir önerme bütün bir kuram öbeğine olan kabule ve inanca göndermede bulunur; dolayısıyla, gözlenen olgularla bilim adamının formüle edip dile getirdiği deney sonucu arasında çok karmaşık bir işçilik işin içine girer. Bir araştırmacı ya da bilim adamının araştırmasını yaptığı süre zarfında her zaman peşin hüküm, kavram ve varsayımlarla yüklü olduğunu unutmaması gerekir, çünkü bunlar bilimde kaçınılmaz olarak kılavuzluklarına ihtiyaç duyulan şeylerdir[121]. Mayerson'un bilim tasarımında bu koşulun gerektirmesi olarak bilim, özü itibariyle sadece doğa metafiziğinin ileri bir aşamasıdır ve amacı da şeylerdeki rasyonaliteyi keşfetmektir[122]. Rasyonalite, farklılıkları özdeşliğe indirgemek olarak anlaşılmalıdır. Öte yandan, özellikle de Comte'un pozitivist bilim anlayışının etkisiyle, faydacı ve pratik bir bilim anlayışı benimsenmiş; bilimin amacı da önceden görmek olarak tayin edilmiştir. Böylece, bilim alanı yasalara boyun eğen olguları kapsar ve yasa yoksa bilimde yoktur[123]. Bu noktada Mayerson, bilimin birbiriyle bağlantılı iki etkinlik olarak ortaya çıktığı düşüncesindedir. Buna göre, bilim betimleyici ve açıklayıcı bir etkinlik olarak ortaya çıkmaktadır. Mayerson, bilimin betimleyici karakterini "legal" bilim olarak adlandırır; legal bilimde yasalılık fikri baskındır; buna göre, legal bilim, olguları betimleyen, tahmin eden; bunları yöneten işlem ve ilişkilere göndermede bulunan bilimsel yasalara karşılık gelir. Açıklayıcı karakter ise "kausal" bilim olarak adlandırılır; kausal bilim, legal bilimin keşfettiği yasaları açıklama işine girişir. Legal bilimin kaynağı, insanın olana bitene ilişkin öndeyide bulunma ihtiyaç ve arzusunda yatmaktadır. Böyle bir pratik temeli olmayan ve legal bilimin anlattıklarıyla yetinmeyen kausal bilim, doğa olaylarının "nasıl" vuku bulduğuyla doymayan insan aklının bir ürünüdür, dolayısıyla, doğa olaylarının "niçin" bu biçimde vuku bulduklarını anlama tutkusu ve arzusundadır. İşte kausal bilimin kaynağı burada yatmaktadır. Mayerson pozitivist epistemoloji ve bilim anlayışını eleştirip, çürütürken kausal bilimi ön plana çıkarır; böylece bilimsel kavram ve

---

[120] KABADAYI, Talip, a.g.m., s.13; GÜZEL Cemal, *Bilim Felsefesi*, s.55-56.
[121] GÜZEL Cemal, *Bilim Felsefesi*, s.36.
[122] KABADAYI Talip, a.g.e., s.57; GÜZEL Cemal, *a.g.e.*, s.37.
[123] GÜZEL Cemal, *a.g.e.*, s.39.

yasalara ontolojik bir temel sağlar. Mayerson'da ontoloji, gözlem kanıtlarını anlamak ve yorumlamak için gerekli olan kabullere ve altta duran dayanaklara karşılık gelir. Legal bilim, gözlem "kanıtlarıyla" meşgul olurken, kausal bilim gözlem "dayanaklarına" bakar. Bu nedenle bilimin tek işi olguların betimlenmesi ve tahmini değildir. Yasalılığa inanmak, doğanın düzenli olduğunu da peşin peşin kabul etmek demektir[124]. Dolayısıyla bilimin ontolojik[125] özelliği kaçınılmazdır; bu özellik aklın *özleştirme* etkinliğinden kaynaklamaktadır. Aklın açıklayıcı yapısı bununla ilgilidir; bu sebeple Mayerson, açıklama ve özdeşleştirmeyi bir ve aynı görür. Açıklamalar zorunlu olarak nedenleri -nesneleri, nesnelerin özelliklerini ve bunların birbirleriyle ilişkilerini- gerektirir[126].

Mayerson, kavram ve kanıların (inançların) derinden incelediğinde, onlardan tamamıyla bağımsız olunamadığına da ifade eder. Aynı şekilde, önemli bir takım bilimsel kuramlara bakıldığında, onların da bütünüyle metafizik kavramlarla dolu oldukları görülür. Ona göre, Peri patetiklerin, atomcuların, Descartes'ın, Boscovich'in öğretilerinde bu metafizik öğeler açık seçik görülür. Ayrıca Mayerson, bilimsel kuramların oluşturma işleminin bilinç dışı bir süreçle gerçekleştirildiğini de söyler. Özdeşlik ilkesi ve nedensellik eğilimi burada çok önemli rol oynarlar. Bilim de zaten bir anlamda bıkmadan usanmadan olgularda özdeşlik arama işidir. İşte kuramların açıklayıcı gücü de bu ilkeden kaynaklanmaktadır. Buna göre özdeşlik aklın asli çerçevesidir ve bilim ancak bu ilkeyle anlaşılabilir. Aslında doğa kendisini büyük ölçüde "plastik" olarak sergiler ve bundan dolayı da aklımızın bu eğilimlerine (özdeşlik, nedensellik eğilimi vb.) boyun eğer. Bu sebeple, bilimde metafizikten kaçmaya çalışmak, yapmacık bir tavır takınma ve öyle olunmadığı halde öyleymiş gibi gözükme çabasıdır. Metafiziği bilimden yalıtıp ayrı bir yere koyamayız, çünkü bilimin hareket noktası

---

[124] Duhem'e göre, "tüm doğada yasallık ya da düzenlilik ilişkisi olduğu inancı bizde ki hayvansal yanın zorunlu bir işlevidir aslında. Sonuçta, söz konusu düzenlilik bize tamamıyla tecrübi bir olguymuş gibi gelir ve bizim formüle ettiğimiz yasalar da doğaya aitmiş gibi görünürler; yani, doğa yasaları bizim aklımızdan bağımsız yasalarmış gibi düşünülür. Bunun nedeni, söz konusu düzenliliği peşinen kabul etmemiz; dolayısıyla da bu yasaların doğada bir yerde olduklarına inanmamızdır." KABADAYI Talip, *a.g.e.*, s.61.

[125] Duhem'e göre ontoloji bilimin bir parçasıdır ve ondan ayrı tutulamaz. Eğer biri bilim ve ontolojiyi birbirinden ayırmışsa, farkında olmadan evrensel olarak kabul edilmiş bir ontoloji kullanıyor demektir; yani, az çok geçmişin biliminden aktarılmış bir tür sağduyu metafiziğini işe koşuyorlardır. KABADAYI Talip, *a.g.e.*, s.63.

[126] KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.14.

metafiziktir; dolayısıyla metafizik bilimin her tarafına sızmıştır[127]. Bilim, Comte'un ve yandaşlarının iddia ettikleri gibi pozitif değildir ve pozitif veriler içermez; yani ontolojiden tamamen sıyrılmış veriler içermez; çünkü ontoloji bilimin onsuz olmaz bir parçasıdır. Bilimsel açıklamaların ontolojik karakterleri silinemeyeceği ve yok edilemeyeceği için pozitivist tasarı bütünüyle bir hayal ve söylencedir. Bilim adamı görüşlerinin kendisini dürten metafizik eğilimlerle, şeylerin realitesi konusunda bir varsayım ya da kuram biçimine dönüştürülmüş ontolojik bir kalıp içerisine sığdırır. Ve ayrıca bilim adamı düşüncelerine kılavuzluk eden ilke ve kuralları genellikle bir takım kitaplarda hazır olarak bulur. Bu ilkeler bir anlamada bilim adamının istemi ve bilgisi dışından ona nüfuz eder ve yerleşirler, yani, bu ilkeler, onun etrafını çevreleyen entelektüel ortama egemen olan ilke ve kurallardır. Bilimsel kuramların yarattığı dil aracılığıyla bilim adamı da bilimsel olguları yaratır. Bilimsel keşiflerde en önemli rolü bilimsel imgelem oynar; deney burada sadece düşünme sürecine yardımcı olur. Bu sebeple peşin hüküm ve kavramlarımız olmadan deney yapmaya çalışmak ve kendimizi bu türden düşüncelerden sıyırmak olanaklı değildir, varsayımlar ve kuramlara dayanmadan yorumlanan deney tek başına bir bilgi vermez. Dolayısıyla, Mayerson, deneysel bilim için en başta gerek duyduğumuz kabuller zincirinin bilimdeki a priori unsur olduğunu savunur. Ona göre, deneysel bilim suni bir yalıtımdır ve bilim münhasıran deneysel de değildir. Çünkü bilim aynı zamanda anlama yetimizin özü ve aklımızın temeli olan özdeşlik ilkesinin doğaya tatbik edilmesidir[128].

Pozitivist bilim anlayışını eleştiren bir başka düşünür Alexandre Koyre de, bilimin temlinde irrasyonel öğelerin varlığını ileri sürer. Ona göre de bilimsel devrimlerin gerçekleşmesinde metafizik öğelerin yeri kaçınılmazdır; pitagorasçı sayı metafiziği ve kutsal kitaplardaki deyişlere göre, tanrı dünyayı sayı, ağırlık ve ölçüye göre; yani, belli bir düzene göre yaratmıştır. Koyre'ye göre içlerinde Galileo ve Kopernik'in bulunduğu bilim adamları bu metafizik ve dinsel olayları kendi bilim tasarımlarında kullanmışlardır. Koyre bilimsel keşiflerin sadece bir takım akli süreçler sonucu gerçekleşmediğini, bunların temelinde us dışı, bilim dışı, mantık dışı öğelerin, eş deyişle, gizemci, dinsel, metafizik ve felsefi öğeler

---

[127] KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.15.
[128] KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.16; GÜZEL Cemal, *Bilim Felsefesi*, s.40,43.

olduğunu belirtmiştir. O, ortaçağ fiziğinden modern fiziğe geçerken en önemli rolü, deney ya da gözlemin değil, aklın oynadığını belirtir[129]. Çünkü kuramdan önce gelen deney söz konusu değildir; yani, bilimde duyu deneyine dayanmak öncelikli değildir; başka bir ifadeyle, bilim kuramsaldır; olgu toplama ve deney kuramdan sonradır. Buna göre, gözlem ve deneyin yapısını kuram belirler. Dolayısıyla kuramdan bağımsız olgu yoktur; olgular hep belli bir kuramın olgularıdır; kuramın dili olgunun anlamlı olmasını sağlar; yani, olgu kendisini belirleyen kuram sayesinde anlamı olur[130]. Koyre'ye göre kuramın olmadığı yerde bilimsel etkinlikten söz edemeyiz; çünkü olgular hep bir kuramın ya da düşüncenin bakış açısıdır. Aslında bilim, Koyre'ye göre doğa tasarımından başka bir şey de değildir[131].

Düşünce ortaklığı ve *düşünme tarzı* kavramlarını geliştiren Ludwik Fleck ise, bilim araştırmasında hakikatin geliştirilip araştırılması işini erişilemez bir ideal olarak görmüştür; çünkü ona göre farklı araştırmacılar farklı düşünce ortaklıkları ve düşünme tarzlarında kilitlenip kalmışlardır. Pek çok bilim adamı olguların orada basitçe öylece durduklarını ve doğal gerçekliğin uygun yollu pasif gözlenmesiyle keşfedildiklerini teslim eder; Fleck ise olguların keşfedilmediklerini icat edildiklerini; eş deyişle, bilim adamı tarafından yaratıldıklarını ileri sürer. Hatta bilimsel olgular sosyal-toplumsal oluşumlarıdır; yapılmış şeylerdir[132]. Fleck'in *düşünce ortakları* olarak ifade ettiği şey, bilginler topluluğu tarafından geliştirilen bilimsel bilginin onsuz olmazsa olmaz asli unsurudur. Bir düşünce ortaklığı; karşılıklı fikir alışverişinde bulunan ve ya entelektüel etkileşim içerisinde olan kişiler topluluğu olarak tanımlanabilir. Öte yandan, Fleck için doğruluk veya hakikat ne görelidir ne de özneldir; doğruluğu daima ya da nerdeyse tamamen bir *düşünme tarzı* belirler. Bir düşünme tarzının da bütün olarak realiteyle (gerçeklikle) uyum içinde olup olmadığını sormak saçmadır; zira hiçbir bilim disiplini dünya hakkında nesnel bir tablo oluşturamaz.

---

129 KABADAYI Talip, *a.g.e.*, s.70.
130 "Kepler gezegen devinimlerinin gerçek yasalarını ortaya çıkarabilmiş, buna karşılık uzayın geometrikleştirmesini yeterince uzağa götüremediği ve bunun sonucu olan yeni devinimin kavramına ulaşamadığı için, devinim yasalarını dile getirememiştir. Devinimse, tersine, bir açıklamayı, bir gücü gerektirir. Kepler bu olgudan yola çıkarak eylemsizlik yasasını görmeyi başaramaz..." KOYRE, Alexandre, *Yeniçağ Bilimin Doğuşu*, s.50 akt. KABADAYI Talip, *a.g.e.*, s.66.
131 KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.18.
132 KABADAYI Talip, *a.g.e.*, s.75.

Oluşturabilseydi zaten bilimde sabit ve değişmeyen bir yan olurdu ve böylece bilimsel bilgi de yeni bilgilerin eklenmesiyle çoğalır giderdi. Hâlbuki bilim tarihi araştırmaları bilimin daima bir bütün olarak değiştiğini göstermektedir[133]. Buradan hareketle Fleck'e göre, bilimsel topluluk, algı paylaşılan kabuller tarafından belirlenmiş aktif ve seçici bir gestalt işlemi ya da sürecidir. Kişi nesnelere ilk başlarda baktığında izlenimler bulanık ve karışıktır. Egemen düşünme tarzının sağladığı kategoriler aracılığıyla izlenimler tecrübeyle şekillenir ve birlik kazanırlar. Bundan ötürü kendi gözlerimizle bakar, başkalarının gözleriyle görürüz der. Thomas Kuhn'la fikirsel benzerlik taşıyan bu görüşleri, Kuhn tarafından da eserlerinde dile getirilmiştir[134]. Özellikle bilimsel topluluk görüşü, Kuhn'un bilimsel cemaatini anımsatır gözükmektedir.

Bu düşünceleri paylaşarak, bilimin kuram ve açıklamaların zorunlu olarak ontolojiler içerdiğini benimseyip, savunan Thomas Kuhn, bilim tasarımını oluştururken; *paradigma, olağan bilim* ve *olağan dışı bilim* kavramlarını tasvir eder. Paradigma, "bir bilim çevresine belli bir süre için bir model sağlayan yani örnek sorular ve çözümler temin eden, evrensel olarak kabul edilmiş başarılardır"[135]. Olağan bilim çoğu bilim adamının kaçınılmaz olarak neredeyse tüm zamanını içinde harcadığı bir etkinliktir; bu bilim topluluğunun, dünyanın gerçekte nasıl olduğunu bildiği varsayımı üzerine kurulu bir etkinliktir. Olağan bilim, geçmişte kazanılmış bir ya da daha fazla bilimsel başarının üzerine sağlam olarak oturtulmuş araştırma anlamında kullanılmaktadır. Adı geçen başarılar, belli bir bilim çevresinin, uygulamanın sürekliliğini sağlamak üzere bir süre için temel

---

[133] KABADAYI Talip, *a.g.e.*, s.76-78.

[134] Ortak bir düşünme tarzına sahip insanlarda belli bir ortaklık ruhu oluşur; bu düşünme tarzı gelişir ve her aşamada kendi tarihiyle bağlantılıdır; hatta söz konusu düşünme tarzı, insanlara neyi, nasıl göreceklerini dikte eder. KABADAYI Talip, *a.g.e.*, s.84.

[135] Kuhn'un paradigma terimi üzerine yaptığı incelemeyle Margaret Masterman *Bilimsel Devrimlerin Mantığı* eserinde yirmi birden fazla anlamda kullandığını tespit ettiğini belirtir. Buna göre paradigma; evrensel ölçülerde bilinen bilimsel bir başarı, bir mit, bir felsefe ve ya sorular takımı, bir ders kitabı ve ya klasik bir eser(s.10), bütün bir gelenek ve bazı bakımdan bir model(s.10-11), bir bilimsel başarı(s.11), bir analoji(s.14), başarılı bir metafizik spekülasyon(s.17), örf ve adet hukuku içinde kabul edilmiş bir cihaz(s.23), bir araç kaynağı(s.43), standart bir örnek ve resimlerle açıklama biçimi(s.43), bir cihaz ve ya enstrüman tipi(s59-60), bir kural dışı kart destesi(s.62-63), iki tarzda görülebilen bir gestalt figürü(s.85), politik bir kurumlar takımı(s.92), yarı metafiziğe uygulanan bir standart(s.102), algılamanın bizzat kendisini yönlendirebilen organize edici bir ilke(s.112), genel bir epistemolojik görüş noktası(s.120), yeni bir görme tarzı(s121) ve geniş bir gerçeklik alanını belirleyen bir şey(s.128) olarak belirtilmiştir. MASTERMAN Margaret, "Paradigmanın Doğası", LAKATOS Imre ve MUSGRAVE Alan, *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*, s.74-81.

kabul ettiği bilimsel ilerlemelerdir. Kuhn'a göre bunlarla ilgili kitaplar yaygınlaşmaya başlamadan önce, Aristoteles'in Fiziği ve Newton'un Optiği gibi, birçok ünlü bilim klasiği benzer bir işlevi yerine getirmiştir. Bunlar ve benzeri pek çok eser, belli bir araştırma alanında geçerli sayıda sorun çözme ve yöntemlerin gelecekte uygulama yapacak kuşaklar için tanımlanmasında uzun süre hizmet vermişlerdir[136]. Paradigma terimi olağan bilimle çok yakından ilişkilidir; buradan hareketle Kuhn, kabul edilmiş bazı gerçek bilimsel uygulama yöntemlerinin –yasa, kuram uygulama ve bilimsel araçların tümünü kapsayan örnekler- kendilerinden belirli tutarlı bilimsel araştırma geleneklerinin çıktığı modeller sağladığını öne sürmüştür[137]. Bunlar, bilim adamını ilerde içinde uygulama yapacağı belli bir bilim topluluğunun üyesi olmaya hazırlayan paradigmaların incelenmesi çalışmasıdır. Araştırmaları ortak paradigmaya dayanan insanlar, bilim uygulamasında aynı kural ve ölçütlere bağlıdır. Bu bağlılık ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan fikir birliği, olağan bilimin, yani belli bir araştırma geleneğinin doğması ve sürdürülmesinin ön şartıdır. Olağan bilim, bilim topluluğunun tek bir paradigmayı[138] kabul etmesiyle olanaklıdır. Paradigma bir diğer yerleşik anlamıyla, kabul görmüş olan model ya da örnektir. Paradigmalar, bilim topluluğunun son derece önemli olduğuna karar verdiği bazı can alıcı sorunları çözmekte rakiplerinde daha başarılı oldukları için üstün konuma ulaşırlar[139]. Olağan bilim, paradigmanın öngördüğü sonuçları doğrulamak yani, paradigmanın ayrıştırılması aşaması olarak ifade edilebilir, olağan bilim sırasında hiçbir yeni olgu keşfetme amacı güdülmez, hatta paradigmanın öngörmediği ve beklentiler dışındaki ortaya çıkan sonuçlar dikkate alınmaz, yeni bir kuram kurmaksa kesinlikle amaç edinilmez ve başkaları tarafından geliştirilen her hangi bir kurama da itibar gösterilmez. Paradigma sonuna kadar soyutlamayı öngörür[140].

---

[136] KABADAYI Talip, *a.g.e.*, s.140-141.
[137] KHUN Thomas, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, (2000), s.10.
[138] Kuhn için paradigmalar olmadan da bir tür bilimsel araştırma yapılabilir. Ancak bir paradigmanın kurulması ve bu sayede daha kapalı ve uzmanlaşmış bir araştırma yapılabilmesi, herhangi bir bilimsel dalın gelişmesinde olgunlaşmanın göstergesidir. KHUN Thomas, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, (2000), s.69.
[139] KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.18.
[140] Paradigmaya olan koşulsuz bağlılık, paradigmanın başarısına duyulan inançla ilgili olması yanı sıra, tam anlamıyla bir araştırmayı sağlayacak bir kısırlaştırmayı da öngörür. Buradan hareketle olağan bilimde karşılaşılan olumsuz örnekler paradigmadan bağımsız bilim adamı tarafından gerçekleştirilen uygulama hatası olarak algılanır. "Dalga uzunluğu ölçümlerinde olduğu gibi, daha başlamadan önce neredeyse en ince ayrıntısına kadar sonucu bilinen deney çoktur. Herhangi bir

Kuhn, olağan bilimi yöneten paradigmanın beklentilere karşılık verememesi ya da aykırılıklarla karşılaşması durumunda bir bunalım sürecinin başlayacağını belirtir. Ancak bu bunalım süresince bilim adamları olağan bilimi yöneten bu paradigmanın yarattığı bunalım yüzünden paradigmadan hemen vazgeçmezler aksine daha sıkı bir bağlılıkla hatayı kendilerine yükleyerek paradigmayı savunmaya devam ederler. Kuhn'a göre bilim adamının paradigmayı terk etmesi ancak yerini alabilecek başka bir teori var ise gerçekleşir. Bunalımların ciddiliği ve çözümsüzlüğü sonucunda alternatif teorinin daha başarılı olduğu konusunda ki mutabık ile paradigma değiştirilir. Yeni paradigmaya geçiş tamamlandıktan sonra ilgili meslek çevresi çalışma alanlarına, yöntemlerine ve amaçlarına yepyeni bir açıdan bakmaya başlayacaklarıdır. Paradigma değişikliğiyle bilimin yeniden yönlendirilişi, görsel alandaki geştalt değişimine, yani algı kalıplarındaki değişime, benzetilir. Burada eskisinin aynı olan bir veri topluluğunun aralarında çok farklı ilişkiler kurulur. bunlar yeni sisteme yerleştirilirler ve yepyeni bir çerçeveye oturtulurlar. Sonuç olarak yeni paradigmaya geçiş bir devrimdir[141]. Popper da, Kuhn da, bilimin eklemleme yoluyla ilerlediği görüşünü reddetmiş ve devrimci bir sürecin etkili olduğunu iddia etmişlerdır[142]. Bu durumun gerekçesi olarak da deney, gözlem ve olguların karşısında güçsüz kaldıkları zaman gerçekleştiğini kabul ederler. Teoriyle gözlemim iç içeliğine de vurguda bulunmuşlardır[143]. Bu devrim gerçekleşinceye kadar, eski paradigmanın yerini yeni paradigmanın alma süreci olağandışı bilim olarak adlandırılır. Olağandışı bilim dönemi, başarılı ve umut verici paradigmanın bulunması ve seçilmesi ile sona erer ve olağan bilim dönemini başlatır. Kuhn'a göre bir bilimsel topluluğun olağan bir araştırma geleneğini bırakıp diğerini benimsemesinin nedeni, ne yanlışlamadır ne de tarafsız gözlem diline dayanarak

---

girişimin vardığı sonuç beklendiği gibi çıkmazsa, araştırma ya da deney başarısız olmuştur. Bu demektir ki başarısızlık doğada değil, bilim adamında aranacaktır." KHUN Thomas, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, (2000), s.63, akt. KABADAYI Talip, *a.g.e.*, s.144. Ayrıca Kuhn'a göre, hem en küçük bir sıkıntıda paradigmayı reddedip hem de bilim adamı olmaya devam etmek olanaksızdır. Paradigma bir bulmaca verir, bu bulmacayı çözememek paradigmayla değil, bilim adamının bulmaca çözme kabiliyetiyle alakalıdır.

[141] Burada en önemli özellik eski paradigmanın yerini, onunla bağdaşmayan bir yenisinin tamamen ya da kısmen almasıdır. KABADAYI Talip, a.g.e., s.152.

[142] Kuhn, Toulmin hariç, Watkins, Masterman, Feyerabend, Lakatos, Pierce Williams gibi eleştirmenlerince hem fikir olduklarını belirtmiştir. KUHN, Thomas, "Eleştirmenlerime Cevaplar", LAKATOS Imre ve MUSGRAVE Alan, *Bılginin Gelişimi ve Bilgının Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*, s.287.

[143] KUHN, Thomas, "Keşfin Mantığı mı Yoksa Araştırmanın Psikolojisi mi?", LAKATOS Imre ve MUSGRAVE Alan, *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle Ilgili Teorilerin Eleştirisi*, s.2.

doğrulamadır. Popper'ın test etme yöntemine bel bağlanması, bilim adamlarının genellikle yaptıkları şeyi ve dolayısıyla onların faaliyetlerinin en karakteristik özelliklerini gözden kaçırmak anlamına gelir[144]. Olağan bilim holistik paradigmalar içerisinde bulunduğundan dolayı paradigmaların parçaları olan kuramlar gözlemle katiyen çürütülemezler. Çünkü Kuhn için, duyu deneyimi sabit ve nötr olmadığı gibi, kuramlarda belli verilerin basitçe insan yapısı yorumlamaları da değildir. Paradigmatik kuramlar bilim adamının içinde çalıştığı dünyayı tanımladığından, bir kuram, gözlem ve deneyle çürütülemez, bir kuram ancak, onunla çözülmeyen çok büyük çapta sorunlar olduğunda ve elimizde, dünyayı algılamanın olanaklı, daha verimli ve faydalı bir yolu bulunduğunda Lakatos'un da belirttiği gibi yerine alabilecek daha iyisi ortaya konulabildiğinde, terk edilir[145].

Kuhn, paradigmalara değiştiğinde dünyanın da onlarla birlikte değiştiğini öne sürer[146]. Yeni paradigmanın yönlendirdiği bilim adamları sadece yeni araçlara benimsemekle kalmazlar, yeni ve farklı yerlere de bakmaya başlarlar. Burada bilimin yapıldığı süreç kadar bilim yapmaya başlamadan seçilen kuram da önemlidir. Aristotelesçi astronom Tycho Brahe (1546-1601) ile Johannes Kepler aynı güneşe bakmalarına rağmen farklı şeyler görmüşlerdir. Brahe, hareket eden bir güneş ve durağan bir dünya görürken, Kepler duran bir güneş ve hareket eden bir dünya görmektedir. Çünkü onların olayı bu şekilde görmeleri bilgilerine, deneyimlerine ve inandıkları kuramlarına bağlıdır. Ayrıca devrimler esnasında, bilim adamları bildikleri araçlarla daha önce bakmış oldukları yerlere bir daha baktıklarında, yeni ve farklı şeyler görürler. Devrimden önce bilim adamının dünyasında ördek sayılan nesneler şimdi tavşan olmuşlardır[147]. Bu Kuhn'un "geştalt değişimi" olarak ifadeleştirdiği görsel kalıpların değişmesine verilmiş açıklayıcı bir örnektir ve kuramdan bağımsız gözlem olmaz fikrinin doğal sonuçlarından birisidir. Dolayısıyla, duyu deneyimi değişmez ve tarafsız değildir

---

[144] KUHN, Thomas, *a.g.m.*, s.3.
[145] KABADAYI Talip, *a.g.e.*, 2011, s.158.
[146]Kuhn, bu durumun sonucu olarak hiçbir zaman bir birikimin meydana gelmediğini ifade etmemektedir. Kuhn, bilimde birikimselliğin olmadığını değil, onun bilimsel gelişmenin bir koşulu olmadığını söyler. Birikimsel olduğu durumları ise istisna olarak nitelendirir. KHUN Thomas, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, s.107-108, Akt.; TOPDEMİR, Hüseyin Gazi, *"Kuhn ve Bilimsel Devrimlerin Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme"*. (2002/2), s.54.
[147] KHUN Thomas, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, s.118.

ve de sadece gözemle dayalı tarafsız bir bilim dili yaratma çabaları da artık hayalidir. Paradigmaların oluşturucuları olan kuramlar, ilgili gözlemin ne olduğunu belirleyip bilim adamının içinde çalıştığı dünyayı tanımlar. Bu aynı zamanda olağan bilim döneminde bilimsel topluluk tarafından paradigmanın sert bir şekilde savunulmasının da nedenidir. Bilim adamları paradigmalarını sorgulamaya başladıklarında ellerinde olan her şeyi kaybedeceklerdir, adeta gözlerinden şüphe etmeleri gerekecektir, çünkü kuram bilimsel araştırmanın görme şeklidir. Bu sebeple, bilimsel ya da deneysel açıdan tarafsız bir dil ya da kavramlar dizgesi mümkün değildir; bilim adamının ilgilendiği olguların seçimi ve yorumları, bir bütün olarak kurama ve paradigmaya dayanarak yapılır[148].

Bu noktada, kuramdan bahsederek, yasanın bir kuram olmadığı belirtilebilir. Kuramların aksine bilimsel yasalar, gözlemsel kanıtlarla kontrol edilebilecek, deneysel içeriğe sahiptirler. Bir deneysel yasa için doğrudan kanıt elde etmek mümkündür. Ancak, atomun yapısına, kozmik ışınlara ilişkin kanıtlarımız, doğrudan değil, dolaylıdırlar. Atomların ve kozmik ışınların varlığının farkına ancak kuramlar sayesinde varabiliriz. Richard Feynmann'ın deyimiyle *kuram, en iyi tahmindir*[149]. Bu nedenledir ki, *bilim adamı yasaları keşfeder veya bulur, kuramları ise kurar ya da ortaya atar*, denir[150]. Kuramların, bilim yapmak için bilim insanları tarafından ortaya konulan ya da yaratılan şeyler oldukları söylenebilir. Albert Einstein kuramında limit hızın sınır olduğu ve bütün hareketlerin göreli olduğuna, Newton ise her şeyin parçacıklardan oluştuğu ve evrende boşluk bulunduğu kabulüne, kuramlarından gelen zorunluluklarla ulaşmışlardır. Ancak ortaya atılırken, doğrudan gözlemler ile oluşturulmayan kuramların, doğruluğunu sınamada, doğrudan gözlemler büyük rol oynamaktadırlar. Burada karşımıza çıkan sorun, iki ayrı kuram tarafından, aynı alana ilişkin iki gözlemin farklı şeylerden bahsettiği anda hangisinin seçileceği ya da bir seçimin yapılabilir olmasıdır. Realist anlayışa göre bir fenomenin tek bir doğru açıklaması olabileceğine göre, sadece birisi doğru olabilir. Emprist anlayışa göre ise bu kuramlardan biri doğru veya yanlış olabilir ancak söz konusu kuramlar

---

[148]KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.19; KABADAYI Talip, *a.g.e.*,, s.153; CHALMERS, Alan, *a.g.e.*, s.147.
[149] BOZKURT, Nejat, (2004), *Bilimler Tarihi ve Felsefesi*, s.167.
[150] YAZICI, Sedat, (2004/1), "Realist ve Realist Karşıtı Görüşlerde Gözlenebilirlik Kavramı", s.89-98.

gözlenemez bir fenomenal dünyayı açıkladıkları için hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğunu söylenemez. Üçüncü olarak sayabileceğimiz görececiler ise her iki kuramında doğru olabileceğini ve aynı fenomeni açıklayan bu kuramları objektif temelde karşılaştırma olanağının olmadığını söylerler. Çünkü onlar, bizim kuramlar arası seçimimizi, dünya görüşümüze, isteklerimize ve kuramların isteklerimize daha iyi yanıt verip vermemesine bağlı olarak görürler[151]. Burada vurgulanması gereken en önemli nokta ise rasyonel bir seçimin yapılabilir olmaktan uzak olmasıdır.

Popper, Kuhn'un olağan bilim ve olağandışı bilim terimlerini, sorun çıkaran ideolojik terimler olarak düşündüğünü belirtmiştir. Bunu yanı sıra olağan bilimin varlığını da kabul etmiştir[152]. Ancak bu dönem Popper da bilim için kötü bir anlam taşımaktadır. Çünkü o, devrimci olmayan ve ya daha kesin bir ifadeyle profesyonel anlamda hiç eleştirel olmayan bir faaliyettir; günün hâkim dogmalarını kabul eden, onlara meydan okuma isteği bulunmayan, yeni bir teoriyi de eğer popüler olma yolunda ilerleyecek ise, kabullenen bilim öğrencisinin faaliyeti olarak görmüştür. Burada eleştirel düşünce yoktur. Popper'a göre olağan bilim adamı, neden, niçin diye, sormaksızın, uygulayabileceği bir tekniği öğrenmiştir. Bu durumda saf bilim adamı, adeta dergi uygulamacı haline gelir. Yani Kuhn'un dediği gibi bulmacalar çözmeye razıdır. Popper, bu durumun yalnızca bilim alanında değil, birçok alanda olduğunu belirtir ve varlığını da kabul eder[153]. Ancak, aynı zamanda bu tutumun olağan olması durumunda da çok büyük bir tehlike yaratacağı hususu üzerinde de ısrarla durur. Kuhn'un bilim adamları ve bilimsel dönemleri tipolojisinin önemli, ama kısmen doğru olduğuna inandığını belirten Popper, onun "olağan" dönemleri –ki bu dönemlerde yönetici bir teori (Kuhn'un terminolojisiyle bir 'paradigma') vardır ve istisnai olarak devrimlerle

---

[151]YAZICI, Sedat. "Siyasi Bir Kuram Metafiziksel veya Felsefi Doğru(luk) Olmadan Uzlaşmazları Uzlaştırabilir mi?", (2002/2), s.110-116.

[152] POPPER Karl "Olağan Bilim ve Tehlikeleri", LAKATOS Imre ve MUSGRAVE Alan, *Bılginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*, s.62.

[153]Bkz. POPPER Karl "Olağan Bilim ve Tehlikeleri". Popper, olağan bilimin bilimsel açıdan yarattığı sıkıntıyı örneklemek adına Phillip Frank ile aralarında geçen bir diyalogdan söz eder. Frank acı acı, mühendislik öğrencilerinin büyük çoğunluğunun bilime, eleştirel bir tavır takınmaksızın yaklaştıklarından söz ediyordu. Onlar yalnızca "olguları bilmek" istiyorlardır. "Genel kabul görmüş olmayan", ancak problem teşkil eden teoriler ve hipotezler istenmiyordu: bunlar öğrencileri huzursuz ediyordu. Bu öğrenciler sadece, vicdan rahatlığıyla ve araştırma enerjisi harcamaksızın uygulayabilecekleri şeyleri ve olguları bilmek istiyorlardı. LAKATOS Imre ve MUSGRAVE Alan, *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*, s.63.

sonuçlanır- astronomiye oldukça iyi biçimde uygun düştüğünü kabul ederken, mesela madde teorisi ve Darwin ve Pasteur'den itibaren, biyolojik bilimlerin evrimiyle örtüşmediğini ileri sürer. Özellikle de madde teorisiyle ilgili olarak antikiteden beri birbiriyle rekabet eden en az üç egemen teoriye sahip olunması; süreklilik teorileri, atom teorileri ve bu ikisinin birleştirmeyi deneyen teoriler, Kuhn'un tasvirine uymamaktadır[154].

Açıktır ki bilimsel başarının besleyici köklerinden birisi, Popper'ın, Kuhn'un ve diğer birçoklarının söylemiş olduğu gibi metafiziktir. Fakat günümüzün felsefi eğitimi: herhangi bir bilim hakkında düşünürken, kavramsal olanı inceleme işini çok ileri götürmüş, ancak pratik olanın dikkate alınmasını bütünüyle unutmuştur. O nedenle Kuhn, doğrulama problemini tartışırken, onun son teknolojik uygulama ile ilişkisini görmemiştir ve Popper, bilimin, metafizik ve felsefe dışında ortaya çıkış noktası olan teknik hünerle ilişkisini fark edememiştir. Bu sebeple Masterman'a göre Poppercı bilim görüşünün öldürücü zaafı, Poppercıların, eğer bir bilimsel sistem görüşünün temelde yanlışlanabilir bir metafiziksel sistem ise, bu durumda, metafiziğin bizatihi kendisi bir model olarak nasıl kullanılabilir ve nasıl teste tabi tutulabilir sorusuna hiçbir cevap verememeleridir. Masterman'a göre paradigmanın olmadığı bilim, bilimin, dünyanın herhangi bir veçhesi hakkındaki düşünme sürecinin başlangıcına uygun durumu, yani paradigmanın bulunmadığı zamanki merhalesidir. Kuhn bu durum için; orada yalnızca kolay elde edilebilir olguların toplandığını ve bunların, daha derin olgular teknolojiye elverişli kılınmadıkça nedensel bir model (manner) içinde kaldıklarını belirtmiştir(s.15); bu ilgili aşamada bütün olgular birbiriyle eşit ölçüde bağlantılı görüldüğü, farkı ancak yan yana duran bu olgular serisi çeşitli metafizik veya hayal-meyal yöntemlerle yorumlandığı için böyle olduğunu söylemiştir(s.11). Ancak bu bilim-öncesi ve felsefi durum kesinlikle paradigmalı bilime tezat teşkil etmektedir; çünkü bu aşama paradigmanın bulunmadığı bir aşama değildir ve tersine gereğinden çok fazla sayıda paradigma vardır. Buradan hareketle Masterman şunları ilave eder: bu durum, biri, alanın yapısına çok daha merkezi bir kavrayış sağlayan paradigma arkaik olduğu halde ve anlaşılabilen özel bir duruma soktuğu ve kesinleştirdiği halde (ss18 ve37) daha derinleri

---

[154] POPPER Karl "Olağan Bilim ve Tehlikeleri", LAKATOS İmre ve MUSGRAVE Alan, *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*, s.64-65.

keşfettiğinde son bulur. Bu, ya çok sığ paradigmayı çökertecek rakip bir paradigmayı doğuracak ya da her nasıl olursa olsun onu kendi kendisi için önemli kılarak geriye kalan paradigmaları atletmesini sağlayacaktır; öyle ki ilerlemiş durumdaki bilimsel çalışma, tek bir total paradigmayla başlayabilsin. Böylece çok paradigmalı bilim, Kuhn'un kendi kriterlerine göre tam bilimdir; bu kriterlerin. her alt-alan ayrı bir alan olarak ele alınarak uygulanmaları şartıyla. Buradan hareketle Feyerabend'in alternatif görüşler havuzu fikrinin de tam bilimsel olması durumunun ortaya çıktığını belirtebiliriz[155]. Kuhn bu duruma cevap olarak, "ne bilim adamlarının madde teorilerine sahip bulunmadıklarını ve madde teorilerini kullanmadıklarını iddia ettiğini ne onların çalışmalarının bu tür teorilerin etkisi altında kalmadıklarını ne de araştırma sonuçlarının başka bilim adamlarınca savunulan madde teorilerinde hiçbir rolleri bulunmadığını öne sürdüğünü belirtmiş: ancak, 20. Yüzyıla gelinceye kadar madde teorileri bilim adamları için bir araştırma konusundan çok bir araç olduğunu" söylemiştir. Aynı zamanda uzmanlık alanlarının farklı araçları tercih etmeleri ve bazen birbirilerinin tercihlerini eleştirmelerinin olağan bilim pratiğini her birinin yaşamadığı anlamına gelmeyeceğinin eklemiştir[156].

Bilimsel etkinliği sadece tanımlamakla yetinmeyip süreçsel olarakta şemasını sunun Kuhn'dan sonra İngiliz fizikçi John M. Ziman'ın bilim tasarımını, bilgi dallarını, bir ayrım ve sınıra tabi tutmak olarak belirtilebilir ve bilimi tanımlama çabalarının etkinliği üzerinde durarak bunu gerçekleştirdiği söylenebilir. Bu doğrultuda Ziman'a göre, *bilim, insanın çevresine egemenlik kurmasıdır* anlayışı, bilim ile teknolojiyi birbirine karıştırmak ve tüm vurguyu bilimsel bilginin uygulamalarına yapmaktadır. Burada göz ardı edilen şey yemeğin, yemek tarifiyle aynı şey olmadığının farkındalığıdır. *Bilim maddi dünyanın araştırmasıdır* anlayışına bakıldığında ise, ruh ve madde ayrımın yarattığı, maddenin sadece bilimin konu alanı olarak görüldüğü dolambaçlı bir kanıtlamayla karşı karşıya kalınmaktadır. *Bilim deneysel yöntemdir* anlayışı da birçok bakımdan eksiktir; keyfi olarak matematiği dışarıda bırakır, astronomi ve

[155] Sayfa sayısı olarak belirtilen (s.x) Kuhn'un *The Structure of Scientific Revolutions,* (1962) eserine atfendir. MASTERMAN Margaret, "Paradigmanın Doğası", LAKATOS Imre ve MUSGRAVE Alan, *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*, s.89-92.
[156] KUHN Thomas, "Eleştirmenlerime Cevaplar", LAKATOS Imre ve MUSGRAVE Alan, *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*, s.313.

jeoloji gibi bilimleri kabul için desteğe ihtiyaç duyar. Ancak, bilim adamları öngörülenin aksine, gerçek gözlem dayanaklarının onlara verdiği yetkiyi fazlasıyla aşarak kuramsal dizgeler oluştururlar. Bilim, *doğruya deneysel gözlemlerden mantıksal çıkarımlarda bulunarak ulaşır* anlayışı tümevarım yöntemini esas alır. Bu anlayışa göre de bilimin konu alanı üzerinde metafizik türden bir şeye hiçbir kısıtlama yoktur, yeter ki gözlem ve çıkarımla sınanabilir olsun. Ancak Ziman'a göre mantıksal olarak sağlamlaştırma çabası başarılı olamamıştır. Bilim adamlarının da gerçekliğinden kuşku duymadıkları gibi, karmaşık kuramların –hem de iyi kuramların- gerçekte çok az gözleme dayandıklarına sıkça rastlanır, parçacık fiziğinde bunlardan birisidir. Bu anlayışlardan farklı olarak Ziman bilimin amacının ne bilgi toplamak ne de çelişik olmayan fikirler öne sürmek olduğunu; bilimin ereğinin olanaklı en geniş alanı kaplayacak rasyonel bir kanı *birliğine* varmak olduğunu ifade etmiştirr. Ziman için bilimsel uğraş ortaklaşadır; Newton'un eşsiz tabiriyle, devlerin omuzlarında yükselen ve sırf bu yüzden biraz daha öteyi görebilen bir kişinin uğraşı değildir. Her bilim adamı gerek kendi gözleriyle ve gerekse de öncellerinin ve meslektaşlarının gözleriyle görür. Bu durumun bir sonucu olarak da Ziman tarafından pozitivist tavır yadsınır, bildirilen çok az gözlem ve deney sonuçları diğer araştırmacılar tarafından yinelenebilirdir. Deneysel bir gözlemi yinelemek göründüğü kadar kolay olmadığı gibi mantıksal olarak da olanaksızdır[157].

Bilim tasarımını çizerken, problem-çözme kavramının doğruluk tasdikleme, pekiştirme vb. kavramlardan çok daha önemli olduğunu bildiren Larry Laudan göre ise, en yüksek problem-çözme etkinliği sergileyen kuramların benimsenmesi ve izlenmesi gerekir. Ona göre bilim, en temelde problemlere çözüm getirme peşindedir. Bir kuramın rasyonalitesi ve ilerleticiliği de doğrulama ya da yanlışlamayla değil kuramın problem-çözme etkinliğiyle ilgilidir. Bilimin rasyonel gelişiminde deneysel olmayan hatta bilimsel olmayan önemli unsurların rol oynadıklarını da savunur. Doğruluk ve yanlışlığın kuramların ve araştırma geleneklerinin kabul edilebilirliği ve izlenebilirliği ile ilgisi yoktur. Araştırma gelenekleri ve kuramlara ilişkin tüm değerlendirmeler, karşılaştırmalı bir bağlam içinde olmalıdırlar. Burada da asıl önemli olan söz konusu araştırma geleneği ve

---

[157] KABADAYI Talip, *a.g.e.*, s.159-171.

kuramları rakiplerinin etkinliği ya da ilerletileceğiyle karşılaştırmaktır. Bu noktada bilimin asıl amaçlarından birisi çok sayıda deneysel probleme çözüm getirirken, giderek daha az sayıda kavramasal problem ve aykırılıkla karşılaşmaktır[158].

W.V.O. Quine ise bilim tasarımında kuramları kendisinden önceki anlayışlardan çok daha bütüncü bir şekilde ele alır ve kuramları inançlar alanı olarak tasarlar. Bu alanda mantıksal inançlar, daha sağlam denen inançlar merkezde, gözleme dayalı inançlar denilen daha az sağlam olanlarsa kenardadır. Quine inançları, bilgi ve türleri olarak görmektedir. Ancak bütün inançlar birbirleriyle bağlantılıdırlar ve dolayısıyla inançların bir tanesindeki değişim bile diğerlerinin tümünü etkiler. Bu demektir ki kuram içerisinde ki hiçbir önermenin herhangi bir aykırılığa karşı kuramdan bağımsız olarak özel bir ilgiye maruz kalması olanaklı değildir. Öte yandan bir kuramda neyin değiştirilmesi gerektiğini belirleyecek kesin bir yolun da olmaması herhangi bir varsayımın ancak kabuller ağından uygun düzenlemeler yapılarak doğru diye adlandırılması veya yanlış diye çıkarılmasını öngörür. Yani kuram içerisinde ki herhangi bir önermenin doğrulanmasının, kuram içerisinde ki tüm diğer önerme kümesine dayandığını belirtir. Quine`nın bilim tasarımı, Kantçı tasarım ve çağdaş deneyciliğin temelini oluşturan analitik ve sentetik önermeler arasındaki ayrımın dayanağını ortadan kaldırmasıyla şekillenir. Analitik-sentetik ayrımı bir anlamda içerme düşüncesine başvurur; buna göre yüklem öznede içerilir. Quine içerme düşüncesinin belirsiz bir metafor olduğunu ve bu belirsizliğin analitik-sentetik ayrımına yayıldığını öne sürer. Ayrıca analitik kavramı aynı anlama geldiğinde eş anlamlılık kavramına dayandırılmaktadır[159]. Analitik kavramını tanımlama çabaları hep kendisiyle çelişik, eş anlamlılık, anlam vb. bakımdan olmuştur ve her biri bir diğerine göre tanımlanmıştır. Quine doğrulamacı anlam kuramıyla sıkı sıkıya bağlı olan ve tekil gözlem önermelerinin, anlamın temel birimleri olduğunu kabul eden radikal indirgemecilik görüşüne de karşı çıkar. Onun yerine pragmatik tutarlılığı savunur. Bu anlayışa göre inançlarımızın tümü bütüncü bir ağ oluşturduğu için, tekil önermelerin bu bütüncü ağa göndermede bulunmadan, yalıtılmış olarak

---

[158] KABADAYI Talip, *a.g.e.*, 173-193; GÜZEL Cemal, *Bilim Felsefesi*, s.193-202.

[159] "Bekar erkek, evli olmayan erkektir" önermesi analitik bir önermeyse, bunun nedeni "bekar" ve "evli olmayan" terimlerinin eş anlamlı görülmesidir. KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.21.

doğrulanmaları ya da yanlışlanmaları asla olanaklı değildir. Bununla beraber Quine'a göre en başarılı inançlar dizgesi bilime aittir; çünkü bilim, bizim doğru tahminlerde bulunmamızı sağlar.

Bilim tarihine bakıldığında görüldüğü gibi bir bilim tanımında ya da tasarımında henüz herhangi bir uzlaşmada bulunulamamıştır. Bilimden anlaşılan şey, her düşünür ve döneme göre farklılıklar taşımıştır. Bunun yanı sıra Duhem, Mayerson, Koyre, Kuhn, Popper, Lakatos ve birçokları gibi düşünürlerce belirtildiği üzere, günümüzde bilimin doğasını kavrarken bilim tarihine olan başvurunun gerekliliği üzerinde ısrarla durulduğu belirtilebilir. Bu düşünürler pozitivist bilim anlayışı ve epistemoloji görüşünün etkisini yitirmesi yönünde özellikle çaba göstermiş; pozitivist görüşleri yadsıyarak bilimde insanın, insanı yön, değer ve ilkelerinin de hesaba katılması gerektiğini savunmuşlardır. Pozitivistlerin aksine, bilimde kuramdan bağımsız gözlem ve deney dilinin olanaksız olduğunu savunan; psikolojik ve sosyolojik unsurları da göz ardı etmeyen anti-pozitivist hareket, bilimin işleyişi konusunda bilim tarihini ve insan faktörünü de hesaba katmış ve bu yeni anlayışla günümüzde mantıktan ziyade tarihe vurgu yapmıştır. Böylece, evrensel bir bilim olduğu anlayışının temelleri de onulmaz derecede sarsılmıştır[160]. Tam da bu düşüncelerin hüküm sürdüğü ve düşünürlerin bu anti-pozitivist tavırla bilim tasarımları koyduğu dönemlerde Paul Feyerabend gerek bu düşüncelere katılarak gerekse eleştirerek ancak yine bilim tarihine yönelerek, bilimin yeni bir tasarımını yapmak yerine, bu şekilde tasarımlanmasına karşı çıkarak yöntemsiz bir bilim öngörmüş ve anarşist bilim anlayışını ileri sürmüştür.

4. PAUL KARL FEYERABEND'İN BİLİME YAKLAŞIM TARZI

4.1.YÖNTEM ve TASARIMLAR ÜZERİNE

Feyerabend'e göre, bilimin uzun bir süreçte birçok değişime, keşfe ve devrime uğrayarak şimdiki haline gelmiş olduğu göz önünde bulundurularak, şu an ki anlamı ve içeriği sorgulandığında, göz ardı edilemeyecek ve akıl ile kabulüne kolayca erişilemeyecek bir şey bulanabilir; bilim, bize tek bir yönde ilerlemenin ve birikimin kesinliğini vermez, tarihi boyunca da hiçbir zaman

---

[160] KABADAYI, Talip, *a.g.m.*, s.22.

vermemiştir[161]. 20. Yüzyıl bilim felsefecileri tarafından oldukça net bir şekilde ortaya koyulan bu görüşün Feyerabend'de anlamını, belki de tüm düşünürlerde olduğundan daha fazla *genişletmiş* olduğu söylenebilir. Onun için bilim, gelişmenin her türlüsüne ve her şekline imkân veren bir özgürlüğe sahip hale getirilmelidir. Her ne kadar kendisinin bir ilkesi olmadığını vurgulasa da[162], görüşlerini özetleyen *ne olsa uyar*[163] düşüncesi ile Feyerabend, bilimi geliştirebilecek her şeye özgürlüğünü vermeyi hedefler gözükmektedir[164]. O, bilimi geliştirebilecek olmalarından dolayı, bilimsel olmayan yöntem ve fikirlerin de bir değerinin olduğunu düşünmektedir. Yeni bilim teorileri arayışında olmadığını, hatta bunun da akla yatkın bir girişim olmadığını vurgulayarak, asıl amacının gelişmeyi teorilerden değil bilim pratiğine katılımdan, her türlü katılımdan, sağlayabileceğimizi bildirmek olduğunu dile getirmiştir[165]. Burada belirtilmelidir ki, Feyerabend'in yöntem ve teorilerle ilgili taşıdığı bu düşünceler, bilim ve bilimin nasıl çalıştığına dair yapılan tasarımlara karşı yürüttüğü negatif eleştirilerin gerekçesi olarak görülebileceği gibi, niçin bilimin yeni bir tasarımını vermekten kaçındığını da göstermektedir. Hatta ona göre, böyle bir çaba, bilimin gelişimini engelleyecek yegâne girişimdir.

Feyerabend'e göre, bilim üzerine yapılan, tanımlanma ve tasarımlanma çabaları, ayrıştırma girişiminde bulunarak ele almaya çalıştığında, bilimi sakatlamaktadır. Çünkü bilim, her tasarımla özünden ve gelişim aşamasında sürdüğü iç süreçlerden bir şeyleri kaybetmektedir. Bu sebeple, hiçbir ölçüt ya da tasarım yoktur ki, bilimi geliştirebilecek *tam* bir yetkinliğe sahip olsun. Öte yandan bugün, bir bilgi alanının "bilim" adını hak etmesi için, her şeyden önce yöntemini belirlemesi ve bu yöntemin "bilimsel yöntem" olması gerektiği düşünülmektedir. Oysa burada yapılan en önemli karıştırma bilimin, bilimsel

---

[161] FEYERABEND, *a.g.e.*, s.242.
[162] FEYERABEND, (2012), *Akla Veda*, s.325; FEYERABEND, (2004), *Problems of Empricisim*, PP2, s.134-150; FEYERABEND, (1999e), *Knowledge, Science and Relativism*, PP3, s.10-11, 194-196. Feyerabend karşı çıktığı ilkelerin yerine yeni bir tanesini daha koymayı amaç edinmediğini vurgulayarak, "ne olsa uyar" görüşünü de ilkesi olarak kabul etmediğini belirtir. Bkz.; *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.47, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.32.
[163] Tezin 5.bölümün 4.kısmında ayrıntılı olarak işlenecektir.
[164] FEYERABEND, *a.g.e.*, s.43.
[165] FEYERABEND, *Akla Veda*, (2012), s.325.

yöntemin uygulanışından ibaret olduğu düşüncesindeki temelsiz kabuldür. Fakat aksine yöntemin yeri, bilimsel gelişmenin başlangıcında değil, ortasındadır[166].

Sınır çekme ya da bilimsel etkinlik alanını tanımlama ve metafizik alanı dışarıda bırakma amacını edinmiş olan pozitivist gelenek, bilimsel etkinliğin bir parçası ve bilginin kaynaklarından biri olarak görülen sezgi için, metafiziğe uyguladığı ölçüde bir dışlayıcılık uygulamamıştır. Neo pozitiviste göre ussal temellendirme, tüm sezgisel bilgiyi adım adım izlemelidir, araştırmacı herhangi bir yöntem kullanabilir[167], ama bulunan şeyler sınamalar karşısında ayakta durabilmelidirler[168]. Feyerabend araştırmacının her yöntemi kullanabilmesi konusunda Neo pozitivist anlayışa katılır, ancak şunu da ekler, gerek doğrulama yöntemi gerekse diğer sınır çekme yöntemlerinin bir anlaşmaya varamamaları ve bir ölçüt ortaya koyamamaları sebebiyle, bilimden bu tarz alanların ayrılmasının mümkün olmadığını ileri sürer. Ona göre de, bilimsel etkinlik doğaya yöneliktir ve deneyin burada büyük bir rolü vardır ancak, gerek sezgisel gerekse metafiziksel olarak adlandırılan alanların bilimsel etkinliğe olan katkılarını görmek mümkünken, onları herhangi bir yöntem ile bilimsel etkinlikten kesin çizgilerle ayırmak olası gözükmemektedir.

Neo pozitivizm'e göre bütün bilimsel kavramlar deneye dayalıdır, bu yüzden deneysel kavramların da deneyde verili olanlara indirgenebilmesi gereklidir. Ancak daha karmaşık olan önermeler, tümel önermeler içinse Neo pozitivistler doğrulama yerine *onaylama* kavramını ileri sürmüşlerdir, yine de onaylama derecesi, bu önermeyi doğrulayan sınamalara bağlı olacaktır. Ancak bu doğrultuda, doğrulama yöntemi de doğrudan deney nesnesi olamayacak kabulleri göz ardı edememektedir ve daha sonrasında başta Popper olmak üzere, bu yönü dolayısıyla eleştirilecektir. Neo pozitivist anlayışın "dünyanın bilimsel kavranması" gerektiği düşüncesi, çözülmesi zor ve bilinemez nitelikte soruların olamayacağı kabulünü doğurmuştur. Onlara göre, elimizde güvenebileceğimiz bir

---

[166] DİNÇER, Kurtuluş, "Tarihte Açıklama ve Anlama", s.7.
[167] Metafizik kavramının tanımlanması sonucu, anlamında ve alanında ortaya çıkan değişimler, her zaman bir sorun olarak kendisini göstermiştir. Neo pozitivist anlayış metafizik tanımını yaparken 'deneyi aşan ve deneyin ötesinde kalan şeye ilişkin bilgi ortaya koymak isteyen tüm önermeler' ifadesini kullanmasına rağmen, sezgi için yürüttüğü bu yaklaşımla, kendisiyle çelişir gözükmektedir. İYİ Sevgi, *Çağımızda Metafizik Sorunu*, s.108.
[168] GÜZEL Cemal, *Bilim Felsefesi*, s.78.

ölçüt olduktan sonra 'bilim'i, 'felsefe'yi ve 'metafiziği' birbirinden ayrıt edebiliriz. Yani metafizik öğelerden ve yanılgılardan arındırabiliriz[169]. Ancak belirtilmelidir ki, Neo pozitivist anlayışın metafizik kavramını oluştururken ortaya koyduğu tanımlamalar da Heidegger ya da Bergson'un kilerle uyuşmamaktadır. Doğrulanabilirlik ölçütü için deney, gözlemlenebilir olgulardır. Burada metafizik Heidegger'in yorumladığı anlamda "varolanın bütününün ötesi" demek değildir, buradaki "gözlemlenebilir olgular" olarak deneyin dışında kalan her şeye ilişkindir. Neo pozitivist anlayışın yaptığı *metafizik gerçeklik* ile *deneysel gerçekliği* ayırmaktır. Deneysel gerçeklik tek tek gözlemlenebilir olgularla ilgilenirken, metafizik gerçeklik ise bütünüyle kurgusal düzeydedir ve gözlemlenebilir deneyle ilgisi yoktur[170]. Ancak kuramlar, Neo pozitivist anlayışın metafizik gerçeklik tanımını da içerir. Aynı zamanda onaylama da bu tanım ile ele alındığında metafizik karakter taşır gözükmektedir.

Feyerabend'e göre ise gerek Popper gerekse sonrası bilim felsefecilerin çabaları ile ortaya koyulmaya çalışılan yöntemsel tasarımlar da herhangi bir uzlaşma ile sonuçlanmamıştır. Günümüzde herhangi bir ölçüt üzerinde birleşilememiş olmasına rağmen bilimsel etkinlik, birbirinden farklı ve tartışmaları son bulmamış, çeşitli birçok yöntemle yönlendirilmektedir. Feyerabend'e göre bilimsel etkinliği yöntemsel olarak ortaya koyma çabası, bilimi engellemektedir, bu arayış onu sınırlandırmaktadır. Eğer bilim, hala birçok soruyla ve sorunla iç içeyse, onu kapalı bir yönteme zorunlu bırakmak; alternatif çözüm yollarının önünü kapatmak, bu hakka sahip olmasını engellemek, yani özgürlüğünü elinden almak olacaktır. Feyerabend'e göre birçok sosyal bilimci alanlarını nasıl bir bilim haline getireceklerini öğrenmiş bulunduklarını söylemişlerdir, ancak onlar bu tavırlarıyla aslında alanlarını nasıl ıslah edeceklerini öğrendiklerini belirtmişler, yani, eleştiriyi sınamak, kapsamlı teori sayısını bire indirgemek ve paradigma olarak bu tek teoriye bağlı olağan bir bilim yaratmayı, çözüm görmüşlerdir[171]. Ancak bu, bilimin kısır bir alana

---

[169] İYİ Sevgi, *Çağımızda Metafizik Sorunu*, s.112.
[170] İYİ Sevgi, *a.g.e.*, s.115.
[171] FEYERABEND, "Uzmanlaşma Yanlısı İçin Teselliler", ", LAKATOS Imre ve MUSGRAVE Alan, *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*, s.245. Feyerabend'in burada Kuhn'u belirttiği açık olmasına rağmen, diğer yöntemlerin de çok farklı amaçlar sunmadıkları fikrini taşıdığı belirtilebilir.

hapsedilmesinin meşrulaştırılmasıdır ve bilimin, eleştirilere ve alternatiflere ihtiyaç duyduğunu göz ardı etmektedir. Feyerabend'in bilime karşı olan bu genişletici tutumu, var olan yöntemlerin değersizliğinden ya da terk edilmesinden dolayı değil, alternatiflerin de bir değeri olabileceğinden ve onların değersiz görülmelerinden yana bir rahatsızlık duymasından ileri gelir gözükmektedir. Bu açıdan, onun bilimsel alana karşı sahip olduğu pozisyon, bilim karşıtlığı olarak değil, bilim için daha özgür bir alan belirleme çabası olarak anlaşılabilir. Bu doğrultuda Feyerabend, her şey ve alana değer verilmesi, her şey ve alanın seçilebilir olması gerektiğini belirtmesinden dolayı, bir göreci olarak anlaşılmasına rağmen, göreci olmadığını ve böyle bir yargılamanın da çoğu zaman göreciliğin, yanlış anlaşılmasının sonucu olduğunu belirtmiştir. Popper'ın, 'iki tarafın anlaşamadığı durumda, sonucun, birinin ya da her ikisinin yanlış olması gerektiği, ancak bir görecinin ifade edeceği gibi her ikisinin de doğru olabilmesinin mümkün olmadığını' ifade etmesi de bu yanlış anlamaya örnektir. Çünkü Popper, bu durumda her iki tarafında ortak bir zeminde birbirlerinin anlayıp, temas kurabildiklerini öngörmektedir[172].

Aynı zamanda Popper'ın Neo-pozitivizm'den sonra metafiziğe karşı sürdürdüğü ayrıştırma çabası ile oluşturduğu *sınır çizme* ölçütü, tıpkı tüm pozitivist geleneğin düşmüş olduğu gibi kuramsal boyutta boşluklara düşmüştür. Popper'ın sınırbilimden ayırt etmeye çalıştığı metafizik unsurların bilime olan katkısının önemi, bilim tarihi ve felsefecilerince ortaya konulmuştur. Bu açıdan Popper'ın yaklaşımı, ileriye doğru önemli bir atılımı ifade etse de yanlışlanacak olan hipotezi, deney ve gözlem aracılığı ile olgusal yoklamaya tabi tutarken, kuramdan izole olarak hareket edilmesi, olanaklı değildir[173].

Feyerabend yöntem karşısında aldığı pozisyon ile bilgi-anarşizmini savunmasının gerekçelerini ise şöyle belirtmiştir: *Bilgibilim* hastadır ve tedavi edilmelidir, bunun ilacı da anarşizmdir. İlaç sürekli alınan bir şey değildir, belirli bir süre alınır ve sonra bırakılır. Bu doğrultuda bilgilim, bilim iyileşinceye kadar anarşizm ilacı almalıdır. Feyerabend'e göre, akla geçici bir üstünlük tanımamız gereken ve onun kurallarını bütün öteki şeyleri dışlayarak savunulması gereken

---

172 FEYERABEND, *Akla Veda*, (2012), s.97-98.
173 ÖZSOY Seda, "Bilimsel Yöntem Sorununa Farklı Yaklaşımlar", s.19.

bir zamanda elbet gelebilir. Ancak o gün, bugün değildir. Bilgibilim bugün hastadır ve ilaca bugün ihtiyacı vardır, bu ilaçta anarşizmdir. Devamında ise şöyle ifade etmiştir. "Diyorum ki anarşizm bilgibilimi iyileştirecektir, o zaman geldiğinde akılsallığın daha aydınlanmacı ve daha liberal biçimine geri dönebiliriz[174]. Feyerabend, bilgibilimi hasta bulmasının gerekçeleri olarak da *üç put*tan bahseder. Bunlar; *doğruluk, dürüstlük* ve *bilgeliktir*. Feyerabend yaptığının, bu üç put karşısına, bilimi koymak ve karşılaştırmak olduğunu belirtir. Fark ettiğinin ise, aralarında ki çatışmanın büyüklüğü ve tümüyle yeni bir bakışa ihtiyaç duydukları olduğunu belirtir[175]. Bu durum sonrasında ise, iki sonuca ulaşmıştır. İlki, bilim nasıl ilerler, vargıları nelerdir; ölçütleri ile yollar başka alanların ölçütleri ile yollarından hangi bakımlardan ayrıdır gibi soruları, diğeri ise; bir varoluş biçimi diye görülen bilimin diğer varoluş biçimlerine karşı neden yeğlendiği, bunun sonucu olarak da neden başka başka ölçütler kullanıldığı, nasıl değişik vargılara varıldığı ve benzeri soruları içerir. İlk sorusu çerçevesinde pozitivist anlayışa, bilimi çarpıtmaları ve onmaz hale getirdikleri iddiasıyla, Popper'ın yanlışlamacılığına darbe vuran Kuhn'a ise, olağan bilim döneminin, bilimin ilerlemesini sağlayacak olan alternatif kuramlarla çalışmayı yasaklaması hususunda karşı çıkmıştır[176]. İkinci soru çerçevesinde ise geçerli sabit bir ölçütün varolmaması sebebiyle, ölçütlerin ideoloji ile değerli kılındığı ve diğerlerine üstünlük kurmaları sağlandığını ifade etmiştir. Feyerabend'e göre Carnap, Hempel, Nagel, Popper, hatta Lakatos'un, bilimdeki değişikliklerin ussallaştırılması için kullanmak istedikleri yöntemler işe yaramazdırlar. İşe yarar tek yöntem gibi görünen "çürütme" ise gücünü yitirmektedir. Geriye kalansa estetik yargılar, beğeni yargıları, metafizik önyargılar, dinsel arzular, kısaca öznel isteklerimizdir. Feyerabend bu durumu da, bilim, bireye geri dönüyor olarak yorumlamıştır[177].

Bilimsel pozisyonunu, daha çok rasyonalist yöntem ve bilimsel duruşuna karşı tavır aldığı, Imre Lakatos ile şekillendiren Feyerabend, özellikle akılcılık ile ilgili, "bilimin içinde dahi aklın her şeyi kuşatmasına izin veremeyeceğimizi, verilmemesi gerektiğini ve ne tüm şartlar altında geçerliliğini koruyan tek bir

---

[174] FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.168.
[175] FEYERABEND, *a.g.e.*, s.166.
[176] GÜZEL Cemal, *Bilim Felsefesi*, s.143.
[177] GÜZEL Cemal, *a.g.e.*, s.157.

kural ne de her zaman başvurabileceğimiz tek bir eyleyici merkez olduğunu" ekler.[178]. Lakatos'un zeki yöntembiliminin dahi, bu suçlamadan kurtulamayacağını ifade eden Feyerabend, onu, çok az şey yasakladığı için liberal, ama hala bir şeyleri yasakladığı içinde akılcı görmektedir. Feyerabend'e göre Lakatos'un yaptığı *bir suçlunun işlediği suçlar hakkında yalan söylemedikçe istediği kadar suç işlemesine izin verilmesi* anlamına gelmektedir[179]. Bilim, Feyerabend için sağlam gerekçelerle ortaya konulan bir yapı değil, yapımı aşamasında sürdürdüğü gelişim ile temelinin sağlamlığını test eden bir süreçtir[180]. Bilimsel gelişimi süreçsel bir yaklaşımla ayırarak, bilim yapmayı kendi içerisinde kapalı bir süreç olarak tasvir eden Thomas Kuhn için, *paradigma* da benzer bir anlam taşımaktadır. *Paradigma*, başlangıçta sadece seçilmiş ve henüz tamamlanmamış örneklerden elde edilmesi umulan asıl başarının bir habercisi niteliğindedir ve olağan bilim de bu umudun gerçeğe dönüştürülebilme aşamasıdır[181]. Olağan bilim dönemini *bulmaca çözme*[182] olarak adlandıran Kuhn'a göre, bilimin kendisinden yapıldığı hâkim *paradigma*, geçerliliğini ve sağlamlığını teste tâbi tutarak kazanacaktır. Kuhn'un paradigmasın geçerliliğini ancak daha sonra kanıtlayabilmesi, seçimi sırasında sahip olunan şeyin ise *beklenen bir başarı* olduğu sonucunu doğurmaktadır. Kuhn ile kuramlar konusunda hem fikir olan Feyerabend, Kuhn gibi kapalı süreçler yaratmak yerine gerek kuramların ortaya konuluşu gerekse bilimsel etkinliğe dâhil edilmesi ya da geliştirilip, değiştirilmesini ya da terk edilmesini, şematik olarak çizmemiştir. O bu durum karşısında yöntemsel bilime karşı cephe almış, bilimin tarihsel süreç içersinde ki gelişimini de göz önünde bulundurup yöntemsiz bir bilim anlayışını savunmuştur. Onun *anarşist bilim felsefecisi* olarak adlandırılması da buradan kaynaklanmaktadır. Ancak belirtilmelidir ki bu anarşizm, siyasi anarşizmden farklı bir anlam taşımaktadır. Siyasal anarşist, birtakım yaşam biçimlerini yasaklarken, bilgi kuramsal anarşist hiçbir kurama sonsuz bir sadakat ya da

---

[178]BROWN James Robert, *Philosopy of Science: Key Thinkers*, Matin Carrier, Chapter 6: "Historical Approaches: Kuhn, Lakatos and Feyerabend", s.122-151, s.144.
[179] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.201,197-200, Ayrıca detaylı olarak bilgi edinmek için Bkz.; FEYERABEND Paul ve LAKATOS Imre, *For and Against Method: Including Lakatos's Lectures on Scientific Method and the Lakatos-Feyerabend Correspondence with Imre Lakatos* (1999a); FEYERABEND, *Problems of Empricisim*, PP2, (2004), s.202-230.
[180] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.39.
[181]TOPDEMİR, Hüseyin Gazi, *"Kuhn ve Bilimsel Devrimlerin Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme"*, s.49.
[182]KHUN Thomas, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, (2000), s.94-102.

düşmanlık hissi beslemediğinden yasak tanımaz, hatta yasaklananları da savunabilir[183]. Feyerabend için bilim kısıtlamalarla değil, en özgür şekilde sürdürülen araştırmalar ile gelişebilir. Onun için, tarih boyunca yapılan bilimsel keşifler, gelişmeler ve sıçramalar anarşist bir teşebbüsle var olan yöntemlere bir karşı duruşun sonuçları olarak mümkün olabilmişlerdir[184].

Feyerabend'in yöntemsel bilim anlayışına karşı çıkışının arkasında yatan bir başka büyük rol de bilimde gelişmelerin, defalarca var olan yöntemlerin ihlal edilmesi sonucu gerçekleşebilmiş olmasıdır. Genel olarak *Kopernik Devrimi* özel olarak ise Galileo'nun çalışmaları, kendi zamanlarında hâkim olan kuralları ihlal veya ihmal etmelerinin sonucu gerçekleşebilmiştir[185]. Feyerabend bunların birer istisna değil aksine zorunlu birer durum örnekleri olduklarını hususunda ısrar eder. Ona göre; *Bu serbest (liberal) yapıp etmeler, yalnızca bilim tarihinin bir olgusu değildir. Bilginin büyümesi için, hem mutlak olarak zorunlu hem de akla uygun şeylerdir. ... herhangi bir kural verildiğinde öyle durumlar vardır ki, orada kuralı göz önüne almamak bir yana, zıttını uygulamak bile uygun olabilir.*[186] Yerküre merkez anlayışı ile güneş merkez anlayışlı evren tasvirleri bu duruma örnek olarak hatırlatılabilir. Öte yandan Feyerabend'e göre bir yöntemin diğerine karşı kuracağı üstünlüğü destekleyecek herhangi bir ölçüt de yoktur[187]. Böyle bir ölçütün aranması, yani yöntemler arası uyumun sağlanmaya çalışılması da gereksiz bir çaba, hatta tersi durumun, bilimi geliştirebilecek yegâne yol olduğunun fark edilememesidir. Feyerabend'e göre farklı ve rakip teorilerin bir arada bulunması bu yüzden gereklidir. Bu ise ancak yöntemci anlayışın terk edilmesiyle mümkün olabilir. Bu yüzdendir ki, birbirlerine katkıda bulunup, bilimi geliştirebilmeleri için bu teorilerin aynı zaman diliminde birlikte var

[183]"Bilim esasen anarşist bir teşebbüstür: kurumsal anarşizm yasa ve düzen öngören alternatiflerinden daha insancıldır ve ilerlemeyi daha çok teşvik eder". FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.32; GÜÇLÜ, Abdulbaki. UZUN, Erkan. UZUN, Serkan, YOLSAL, HÜSREV Ümit, *Felsefe Sözlüğü*, (2002), s.557.
[184]FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, s.30-32.
[185] HÜLÜR, Himmet, "Bilimde Yöntemciliğin Reddi ve Çoğulcuk", s.203.
[186] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, s.39-40.
[187] FEYERABEND, *Conquest of Abundance*, (1999b), s.237-238 ve FEYERABEND, *Akla Veda*, (2012), s.222-225.

olabilmeleri gerekir. Bu da onların *eşölçülemez* oldukları kabulünü gerekli kılar[188].

Bilim anlayışında ki kesinlik yanılgısı, bilimin farklı ve yanlış algılanmasına yol açabilmektedir. Feyerabend'e göre, bir kuramın ya da yöntemin geçerliliğini sağlayan şeyin kesinlik olmadığı bilimsel söylemlerde gizlenir ve ya tam tersi savlanır[189]. Feyerabend'in bu sebepten bilim felsefesinde karşı çıktığı en önemli noktalardan birisi de; bilimi tanımlarken ona atfedilen anlamların, bilimi, olmadığı bir şeymiş gibi gösterdiği görüşüdür. Eşölçülemezlik, 20. Yüzyılda bilimin birikimsel olarak ilerlediği fikrinin gerçek dışılığını göstermekte kullanılan en önemli iddiadır[190]. Kuramların ve teorilerin eş zeminde olmadıkları özellikle Kuhn ve izleyicileri tarafından ifade edilmiştir. Endüksiyona dayalı *ad hoc* hipotez ve mümkün olduğu kadar alternatif kuramın varlığının, bilimsel gelişimi sağlayacağı savunulmaktadır. Alternatif kuramlar, var olan kuramlardan ne kadar köklü bir farklılaşma gösterirse, gelişme de o kadar etkili olabilecektir. Feyerabend'e göre *bilgi, ideal bir görüşe doğru yol alan, hepside kendi içinde tutarlı bir kuramlar silsilesi değildir; derece derece hakikate yaklaşma da değildir. ...durmaksızın büyüyen, birbirleriyle bağdaşmaz alternatif görüşler okyanusudur*[191]. Bilimsel keşifler, ilerlemeler, yenilikler, yanlışlamalar, değişimler, hepsi belirsizliklerin içerisinden çıkagelmiştir. Yani kısaca bilim, belirsizliğin ve soru işaretlerinin olduğu yerde ortaya çıkagelmiştir. Günümüzde hâlâ, çok fazla soru işareti taşındığı, hata bu doğrultuda bilinen şeylerin bilinmeyenlerin yanında daha az kaldığı görüşü, geçerliliğini korumaktadır. Bu durumda Feyerabend'e göre, ne için bildiğimizi ve bilgimizin kesinliğini böylesine savunuyor, adeta kuşkusuz bir şekilde ona bağlılığımızı atfediyor ve alternatiflere yer vermekten kaçınıyoruz? Bilimin bu şekilde anlaşılması Feyerabend için tek bir cevap taşımaktadır; bilime ideoloji karıştırmak[192].

---

[188] FEYERABEND, *Problems of Empricisim*, PP2, (2004), s 152-161, FEYERABEND, *Conquest of Abundance*, (1999b), s.26-27.
[189] "Onlar hepimizin istediği... daha iyisi... ve ya yapmak daha akılcıdır... gibi söylemlerde bulunan... zeki bir tiranın davetleri gibidirler." FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.284.
[190] LOOSE, John, *Bilim Felsefesine Tarihsel Bir Giriş*, (2008), s.152-167, TEKELİ Sevim, KÂHYA Esin, DOSAY Melek, DEMİR Remzi, TOPDEMİR G. Hüseyin, UNAT Yavuz, KOÇ AYDIN Ayten, *Bilim Tarihine Giriş*, s.302-305.
[191] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.45
[192] CHALMERS, Alan, *Bilim Dedikleri*, s.1.

4.2. YÖNTEMBİLİM veya BİLİMSEL YÖNTEM

Yöntembilimsel kurallar usa uygun, hatta doğru olabilirler. Böyle olmakla beraber onları arada bir sınamanın gerekliği de unutulmamalıdır. Onları sınamak demekse, onlarla ilgili yöntembilgisini askıya alıp başka yolla bilim yaparak ne olacağını görmek demektir. Çünkü Feyerabend'e göre her yöntembilgisinin sınırı vardır[193]. Ancak mutlak bir yöntem fikri kabul edilebilir değildir, en azından bilim tarihi bize, bunu söyler.

Bu doğrultuda Feyerabend için batı biliminin elde ettiği saygınlık derecesi de haklı bir kazanım değil gizli bir dayatımdır. Anlam ve içeriğinin gizlenmesi ya da yanlış bir şekilde sunulması sonucu Feyerabend, bilimin, kusursuz ve sorunsuz bir yapı olarak anlaşıldığını ifade eder. Ancak bilimin yapıldığı süreç ve yöntemlerde bu kusursuzluğu verecek herhangi bir ölçütün bulunmadığını da belirtir. Feyerabend'e göre *bilimsel yöntem diye bir şey yoktur; ve dolayısıyla güvenilir olmasını garantileyen tek bir usul ya da kurallar dizisi de yoktur*[194]. Bilim, algoritmik-mekanik kurallar bütünü değildir[195]. Bu sebeple Feyerabend niyetinin, bir genel kurallar dizisi yerine böyle başka bir dizi koymak olmadığını aksine daha çok, bütün yöntembilimlerinin, en apaçık olanlarının bile sınırları olduğuna, insanları ikna etmek olduğunu dile getirir[196].

Bilim tarih içerisinde ki yöntemsel değişikler ve her defasında bilimsel olma iddiasında olan yöntemlerin, yerlerini yenileriyle değiştirmesi ve günümüzde bilimin farklı yöntembilimsel yorumları, yönteme dair mevcut olan belirsizliğin göstergesidir[197]. Feyerabend'e göre bilim adamları teorileri belli bir

---

[193] GÜZEL Cemal, *Bilim Felsefesi*, s.145.
[194] FEYERABEND, *Özgur Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.131.
[195] CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Ansiklopedisi 2*, (2004), s.411.
[196] FEYERABEND, *a.g.e.*, (1999c), s.192.
[197] *Yönteme Karşı*'da Feyerabend'in, Ad hoc hipotezlerin kullanımı için s.178-179; teorilerin çoğulculuğu için s.41; Karşı-Tümevarım için bölüm 6; *geriye doğru hareketler* için s.193; ya da çürütülmüş diğer teoriler için s.142; *bilimsel bakımdan temelsiz teorileri*n yeniden canlandırılması amacıyla politik güç kullanılması için s.50; zorlukların üzerinden atlama için ek-2 ve ayrıca, yöntembilimsel usuller arasındaki kıyaslamalar için s.260'da bu konu çerçevesinde ileri sürdüğü görüşler incelenebilir. 20. Yüzyılda meydana gelen başlıca köklü örneklerden de bahsedilebilir; Newton'un mutlak zaman ve mekân anlayışının yerine, Einstein'ın zaman ve mekânı göreceliliştiren rölativite kuramı, Newton mekaniği yerine ise atom altı parçacıklara odaklanan Max Planck'ın kuantum mekaniğinin temele oturtulması, Heisenberg'in kuarkların aynı anda hem hızının hem de konumunun belirlenemeyeceğini ileri süren belirsizlik ilkesi bunlardan yalnızca bazılarıdır. AYDIN, Hasan, "*Postmodernizm. Dayandığı İlkeler ve Bilim Felsefesi*", (2006), s.16-28.

biçimde ele alma alışkanlığını edinince, onları niye bu biçimde ele aldıklarını unutarak bu biçimi basitçe, bilimin özü ya da bilimsel olma denen şeyin önemli bir parçası olarak görmeye başlamışlardır[198]. Bilimsel kuramların yaratımı aşamasında ki seçimlerin, bilim adamlarının çalışmalarını sonlandırmadan, başarılarına dair kesin bir iddia da bulunamamalarının unutulup, bilim yapma aşamasında bilimsel çalışmanın yöntem ve sistemlerine, süreç içerisinde kazandığı pratiklik sebebiyle, fazlasıyla bağlılık göstermeleriyle sonuçlandığı gözükmektedir. Bu aşamadan sonra temel standartların eksikliklerini göstermeye yarayacak yeni teoriler artık bir ihtiyaç olmaktan uzak duruma düşerek, ortaya çıktıkları koşullarda da ciddiye alınmayabilmektedirler. Çünkü yerleşik kurallar ve bu kuralların sonucu olan sistemler ile çatışmaları, onları birer rakip yapar[199]. Bu rakiplerin sadece özel birer sistem ve yöntemlere karşı olabilecek alternatifler olarak değil *bilime, bilimsel yöntem ve sistem*lere karşı, rakipler olarak görüldükleri ifade edilebilir.

Bilim adamlarının çalışmalarını bilimsel yöntem ve teorilere bağlı olarak yaptıkları, 20. Yüzyıl bilim felsefecilerinin birçoğu için kabul edilmiş durumdadır. Kuramların, yöntem ve sistemleri, bilim adamının nasıl ve neleri kullanarak bilim yapacağını belirlediği kabul edilir. Hatta Kuhn'a göre paradigmalar sonrası bilim adamının görevi sadece paradigmanın öngördüğü sonuçları doğrulamaktır. Bilim adamından beklenen paradigmanın öncüllerinin, paradigma tarafından izin verildiği ölçüde, sağlamasını yapmaktır[200]. Yönteme dayalı bilim, çalışmalarını, yapımı aşamasında sınırları belirli genel geçer kurallar bütünü ile yapan bir yapıdır. Burada belirtilmelidir ki, bilimsel çalışmalar belirli yöntemler altında ya da doğrultusunda yapılabilirler, ancak bu demek değildir ki tek bir yöntem altında yapılmalıdırlar. Yöntembilimsel bilim ile tarih içerisinde birçok bilimsel gelişme elde edilmiştir ancak yöntemlere karşı yapılan çalışmalar doğrultusunda da birçok gelişme elde edilmiş hatta çalışmaları daha çok geliştirdikleri zamanlarda olmuş ya da belli bir yöntemin cevapsız kaldığı alanlarda daha büyük bir başarı olarak gelebilmişlerdir. Ancak Feyerabend için alternatif bir kurama, sadece, hâkim bir kuramın çeşitli düzeylerde çürütülmesi ve iyice gözden düşmesi durumunda

---

198 FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.51.
199 FEYERABEND, *a.g.e.*, s.51.
200 KHUN, Thomas, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, s.112-126.

başvurulması problemlidir. Çünkü bir kuramın en önemli biçemsel özelliklerinden bazıları çözümlemeyle değil, karşılaştırmayla bulunabilir. Bu yüzden bilim adamlarının çoğulcu bir yöntembilim benimsemeleri gereklidir[201]. Bu anlayış, yani yöntembilimci yanılsama, aşırı güvenlik arzusunun bir sonucudur; düşüncenin ve yaşamın kabul edilen tüm ölçütlerini tersyüz etme şeklinde ki, her bilimsel pratiğe içkin risk karşısında bir geri çekilmeyi de içinde barındırır[202].

Kuhn`un bilimi, paradigmalar ışığında yapılan bir olgu olarak görmesi, çalışma alanlarında bir daraltım ve bunun sonucunda yüksek yoğunlukta bir alan çalışması anlamına gelmektedir. Paradigma ışığında yapılan bilimin, odaklanacağı ve çözmeye çalışacağı (Kuhn'un deyimi ile paradigmanın öncüllerini sağlamaya) alan belirlidir. Bu demektir ki, paradigma ışığında bilim, yöntemi ve amacı belli, kendi içerisinde bir öncül sağlama çalışmasıdır. Kuhn`a göre bu istenilen bir alanda uzmanlaşmanın ve bilimsel gelişmeyi sağlayacak kanıtlara ulaşarak bilim yapabilmenin yoludur[203]. Feyerabend ise böyle bir bilim yapma yolunun, yapılan çalışmalarda çıkmaza girilene kadar alternatiflere yer vermemesinden dolayı problemli bulmaktadır. Onun için, bilimin bu şekilde yöntemsel kapalılığı, onun geliştirilmesini engelleyen bir yapıyı yaratmaktadır. Kuhn paradigmalara müdahaleyi ortadan kaldırılarak öngörülen başarıları sonuna kadar ve fanatikçe savunulması gerektiğini iddia ederek yöntemi, Feyerabend ise alternatifleriyle karşılaştırarak ve gerektiği yerde yöntem üzerinde ısrarcı bir bağlılığın gösterilmemesi gerektiğini iddia ederek yöntemsiz bir bilimi savunur.

Burada söyleyebiliriz ki, iki isimde bilimi geliştirebilmek ve daha başarılı kılmak adına birbirine zıt iki fikri ifade etmişlerdir. Kuhn, paradigmasal bilim yöntemiyle alansal uzmanlaşmalar yaparak, dar alanlara hitap eden kesin başarıları hedeflemiş ve bunları biriktirerek bilimin daha ileri seviyelere geleceğini iddia etmiştir. Feyerabend ise, bir yöntem ya da alana bağlı kalmadan, daha geniş çapta ve her yönüyle, bilimsel olan, olmayan ya da olabilecek olan(Feyerabend için bu ayrım muğlâktır) her şey ve alana, bilimin geliştirilmesi adına başvurularak bilim yapılması gerektiğini iddia etmiştir. Feyerabend'in bu

---

[201] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.45.
[202] LECOURT, Dominique, *Bilim Felsefesi*, (2006), s.91-92.
[203] KHUN Thomas, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, s.111,124-126.

durumda Kuhn'un yöntemini başarısız bulduğunu söyleyemeyiz, ancak böyle bir yöntemin bilim yapmak için geçerli bir gerekçesi olduğunu da iddia edemeyiz. Bu sebeple Feyerabend'in Kuhn'un yöntemini bilim dışı bırakmak amacını taşımadığını, aksine ona da diğer yöntemler kadar bilimde yer vermeye çalıştığını söyleyebiliriz. Kuhn'un yöntemini de diğer yöntemler kadar bilimsel görmemiz ve onu bilim yapmanın yegâne yolu olarak değil bir başka yolu olarak bilime dâhil etmemiz gerektiğidir. Aslında bu görüşün, yöntemsel bir eşitliği savunduğu ölçüde, yöntemsiz bir bilimi de amaçladığı iddia edilebilir.

Bilimin yöntem ve ölçütlerinde sabit ve evrensel bir kurallar dizini olmadığı kabulünden hareket eden Feyerabend, onun batı toplumunda elde etmiş olduğu imtiyazlı konumu hak etmediğini öne sürer. Bilimsel bakış açısı, kesin olarak doğru sonuçları temin edebilecek evrensel yöntem kullanımının bir sonucu olmadığına göre, bilimsel iddialara diğer ideolojik veya dinsel iddialardan daha fazla değer vermenin haklılandırılabilir bir yanı da olmadığını ifade eder. Başka bir deyişle, rasyonel bir bilimsel yöntem olmadığı için, bilimi, bilgiye erişmenin en doğru ve en sağlam yolu olarak temellendirmek mümkün gözükmemektedir[204]. Belirli bir yöntemi savunabilmenin, rasyonel bir belirleyicisinin olmaması, diğer tüm yöntemlerin de rasyonalite dışı olarak adlandırılmasını engellemektedir.

Yöntembilim veya yöntemsel bilim anlayışının bu doğrultuda, yasaklayıcı ya da alternatifleri dışlayıcı herhangi bir gerekçesi bulunmadığı söylenebilir. Bu nedenle Feyerabend için, *bir yaklaşımı basitçe "bilimsel değildir" diye damgalayıp bir kenara itivermek mümkün değildir* ve olmamalıdır[205]. Öyleyse bilimsel metot olarak adlandırılan evrensel bir yöntembilim yoktur denilebilir. Araştırmanın her parçası üzerinde hâkimiyetini sürdürmüş ve araştırmanın bilimsel bir araştırma sonrasında güvenilir bir araştırma olmasını sağlamış tek bir izlek (prosedür) veya bir kurallar bütünü mevcut değildir[206].

---

[204] CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe*, s. 166.
[205] FEYERABEND, *Akla Veda*, (2012), s.11.
[206] ÖMERUSTAOĞLU, Adnan, *Bilgi kuramı: Karl Popper'in Eleştirel Akılcılığı Üzerine*, (2004), s.126.

4.3. KARŞI-TÜMEVARIM

Feyerabend'in karşı-tümevarım olarak ifade ettiği, genellikle kabul edilmiş görüşe tutarsız varsayımlar ortaya koyulması ve sonrasında inceden inceye gözden geçirilmesidir. Galileo'nun "dünya dönüyor" önermesi, ilk ifade edildiği zaman karşı-tümevarımsal özellik taşıyan bir önermedir. Çünkü dünyanın merkez olarak alındığı sistem anlayışına karşı durmaktadır. Feyerabend'e göre, insan bilgisinin temel taşları Galileo da vuku bulduğu gibi, karşı-tümevarımla keşfedilir. Bilimin karşı-tümevarımla ilerleyebileceğini söyleyen Feyerabend, bu görüşün ne anlama geldiğini de şöyle ifade eder: "bir kuramı çürütecek gözlemsel dayanak, ancak bu kuramla uyuşmayan başka bir kuram aracılığı ile ortaya konulabilir. Araştırmacı, görüşlerin deneysel son aşamaya vardırmak istiyorsa, görüşlerini elden geldiğince açık bir biçimde anlatmak istiyorsa başka görüşlerle ilişki kurmalı, çoğulcu bir yöntem uygulamalıdır"[207]. Karşı tümevarımın kuramsal olarak temellendirilmekte başarısız olduğu şeklinde yapılan herhangi bir karşı çıkışın ise, kuramsal bir temellendirmenin gerekli olmadığı, deneycilerin kabul ettikleri ilkeler ile tarihsel olgulara bakıldığında "bilim kahramanlarının" karşı-tümevarım kullandığının gösterilmesi ile cevaplanacağını söylemiştir[208].

4.4. TUTARLILIK KOŞULU

Bilimsel çalışmalar için geçerli, bilimsel tek bir yöntemin olmayışı, alternatif yöntemleri gerekli kıldığı gibi bu yöntemler arası bir tutarlılık beklentisini de gereksiz kılmaktadır. Tutarlılık şartı[209] bir hipotezi veya kuramı olgularla uyuşmadığı için değil, hâkim kuramla .uyuşmadığı için reddedebilmektedir[210]. Eski ve bilinen kuramı bilimsel avantajları için değil eski ve bilinen olduğu için sahiplenebilmektedir. Bu nedenle yerleşik ve kabul görmüş kuramlara aykırı hipotez, bize herhangi bir şekilde ulaşamayacağımız bir bilgiye ulaşabilme olanağı sağlar. Aynı zamanda hâkim kurama alternatif oluşturan diğer kuramlar olmaksızın ulaşılamayacak, bu alternatifler ortadan kaldırılır kaldırılmaz

---

207 FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.44-47.
208 GÜZEL, Cemal, *Bilim Felsefesi*, s.146-148.
209 Tutarlık şartı Aristoteles'e kadar uzandığı söylenebilir. Her ne kadar kendisi sürekli ihlal etmiş olsa da Newton'un felsefesinde de önemli bir rol oynamıştır. Birçok 20. Yüzyıl bilim adamı ve bilim felsefecisi tarafından da peşinen kabul edilmiştir. FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.49.
210 GÜZEL, Cemal, *a.g.e.*, s.149.

yok olabilecek olguların varlığından da bahsedilebilir[211]. Bu doğrultuda tutarlılık şartının, bilimsel gelişme için engelleyici bir özellik taşıdığı söylenebilir. Kuramları ve dolayısıyla olguların ancak seçenekler yardımıyla ortaya çıkarılabileceği doğruysa, seçenekler göz önüne alınmadığında, kuramı çürütebilecek olgular, özellikle de keşfedilmesi kuramın onarılmaz uygunsuzluğunu gösterecek olgular, elenirler. Böylece de kuram kusurlarından arınmış gibi görünür. Bu da, giderek kabul edilen kuramın tek olması gerektiği, başka açıklamaların ise boşuna olduğu inancını artırır[212].

Feyerabend'e göre hiçbir kuram alanında ki bütün olgularla uyuşmaz[213]. Kuramla olgu arasında iki tür uyuşmazlık vardır. Öncelikle, bir kuram, bir takım öndeyilerde bulunur. Elde edilen değerse hem öndeyinin değerinden hem de deney yanılgılarının izin verdiğinden fazladır. Sonrası için ise söylenebilir ki, kuram yalnızca uzmanların bildiği, karmaşık bir aracın ortaya çıkarabileceği, zor görülür bir olguyla değil, konuyla ilgili herkesin kolayca fark edilebileceği durumlarla tutarsızdır[214].

Tutarlılık şartının muhafazakâr yapısı, bir kuramı veya hipotezi olgularla uyuşmadığı için değil de, diğer bir kuramla üstelik de doğrulayıcı örneklerini paylaştığı bir kuramla uyuşmadığı için eleyebilir. Bu doğrultuda kuramların birbirleri ile tutarsız olduklarından değil, yalnızca kuramlar arası uyuşmazlığın bulunduğundan bahsedebiliriz. Yer merkezli evren anlayışı ile güneş merkezli evren anlayışı, birbirleri ile uyuşmaz olmalarına rağmen, öne sürdükleri bilimsel açıklamaları (yerçekimi yasası) açısından bir tutarlılık içinde oldukları ifade edilebilir[215]. Burada her bilimsel yöntemin kendisine özel kuramlarla hareket ettiklerini ve bu durumun sonucu olarak da aralarında bir tutarsızlığın sezildiği

---

[211] FEYERABEND, *a.g.e.*, s.51.
[212] GÜZEL, Cemal, *a.g.e.*, s.151.
[213] Bu konuda Kuhn, Feyerabend'le aynı fikirde olduğunu bir gözlem dilinin varlığının, kendi bütünlüğü içinde iki teori tarafından paylaşılma fikrini reddettiğini söyleyerek belirtmiştir. KUHN Thomas, "Eleştirmenlerime Cevaplar", LAKATOS Imre ve MUSGRAVE Alan, *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle Ilgili Teorilerin Eleştirisi*, s.289.
[214] FEYERABEND, *a.g.e.*, 74.
[215] Newton mekaniğinin Gelileo'nun serbest düşme yasasıyla ve Kepler'in yasalarıyla, istatistiksel termodinamiğin fenomolojik kuramın ikinci yasasıyla; dalga optiğinin geometrik optikle; vb. uyuşmadığı Duhem tarafından gösterilmiştir. DUHEM, Pierre, *The Aim and Structure of Physical Theory*, (1982), s.180 Akt.; FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.50. Ayrıca yine *Yöntem'e Karşı*'nın 3.bölümünde Galileo ve Newton'un kuramlarına dair tatarlılık koşulunu örneklerle incelemiş ve irdelemiştir.

belirtilebilir. Ancak Feyerabend için kuramlar arası çelişkilerin yarattığı problemler, kuramların birbirlerine olan başarı ya da üstünlüğünü ortaya çıkarabilecek türden değildirler. Bu açıdan kuramlar *tutarsız değil kıyaslanamaz*[216] olarak ifadeleştirilebilirler. Aynı şeyleri açıklarken dahi farklı bir yöntem, usul ve dil kullanılabilir. Yani kısaca, her paradigmanın kendi kavramsal, kuramsal, araçsal ve yöntembilimsel önermeleri olduğu söylenebilir[217].

Tutarlılık koşulunu irdelerken, bilimin, yalnızca formüllerden ve bu formülleri uygulama kurallarından ibaret olmadığını, gelenekleri de içerdiğini vurgulayan Wittgenstein'ın, paradigmanın kimlikleri kolayca teşhis edilebilir özelliklerinin yanı sıra, bilinmeyen ama araştırmayı gizliden gizliye yönlendiren ve ancak diğer geleneklerle karşı karşıya geldiğinde keşfedilen eğilimleri ve usulleri de içeren bir gelenek olduğu düşüncesinden ve Kuhn[218]'un kıyaslanamazlık ile ilgili ilk önemli saptamalarından bahsedilebilir[219]. Ancak Feyerabend için onların ortaya koyduğu şekliyle kıyaslanamazlığın anlamı, bir *tümdengelimsel bağlanamazlık*tır. Ona göre, içerik ya da gerçeğe yakınlık bakımından kıyaslama söz konusu değil ancak, kıyaslama için formel ve formel olmayan bazı başka yöntemlerin varlığı da kesindir. Feyerabend için bu yöntemler, büyük bir kitlenin arzularına denk düşme anlamında akla yatkın olsalar bile, kabul edilebilir olmaları açısından gerekli olan arzulardan bağımsızlıklarının zorluğu sebebiyle, keyfi ya da *öznel*dirler[220].

---

[216] Kuhn, Feyerabend ile aynı fikirleri taşımaktadır. "Aynı kavramların birçoğunun -hem devrim öncesinde hem de devrim sonrasında kullanıyor olsalar bile mesela kuvvet, kütle, element, bileşik, hücre- doğaya uygulanış tarzları bir ölçüde değişir. Bu yüzden mukayese edilemezler". KUHN Thomas, "Eleştirmenlerime Cevaplar", LAKATOS İmre ve MUSGRAVE Alan, *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*, s.327.

[217] STANLEY, Jeyaraja Tambiah, *Büyü Bilim Din ve Akılcılığın Kapsamı*, (2002), s.169.

[218] Kuhn farklı paradigmalar için; 1) Farklı paradigmalar olağan mantıktaki içerme, dışlama, çakışma fikirleri içine sokulamayacak kavramlar kullanırlar, 2) Şeyleri farklı görmemize neden olurlar (Farklı paradigmalara sahip araştırmacıların yalnızca kavramları değil, algıları da farklıdır), 3) Araştırmanın hazırlanmasında ve sonuçlarının değerlendirilmesinde farklı yöntemler (zihinsel ve fiziksel araştırma aletleri) kullanırlar, şeklinde açıklamalar ile kıyaslanamaz olduklarını ifade etmiştir. Akt.; FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.92.
Burada Feyerabend'in 1. açıklama için, kavramların kıyaslanamazlığı yeterince açık kılmadığını vurgulamak gerekir. Feyerabend, salt kavramlar arası farklılığın, teorileri kıyaslanamaz yapmaya yetmeyeceğini belirtir. Bunun olabilmesi için bir teorinin kavram oluşturma koşullarının, öteki teorilerin kavram oluşturmalarını engelleyecek olması gerekliliğinden bahseder. FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.92.

[219] FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.90.

[220] FEYERABEND, *a.g.e.*, s.93.

4.5. "NE OLSA UYAR!"

Feyerabend'e göre alışıldık olmayan metafizik fikirlerin görevi şöyle tanımlanabilir: *genel olarak inanılan ve yüksek oranda kabul gören fikirlerin eleştirisi ve gelişimi üzerinde karar verici bir role sahiptirler ve bizim düşünce gelişimimizin her safhasında olmak zorundadırlar*[221]. *Metafizikten bağımsız olan bilim, dogmatik metafizik bir sistem olma yolundadır*[222]. Yüksek oranda kabul edilebilirlik derecesi ya da bir inanç ile bezenmiş yöntemler, günümüzde bilim yapımı aşamasında kullanılan temel metafiziksel öğelerdir. Koyre'nin de bildirdiği gibi, bilimsel bilgilerin tarihi tamamen ussal ve mantıksal süreçlerin ürünleriyle dolu değildir. Bilimde metafizik, dinsel, büyüsel ve felsefi öğeler de vardır[223]. Kuramların yasalar gibi gözlemlere dayalı bir sınaması olmadığı ve yaratımları aşamasında da varsayımsal öncüllerden hareket ettikleri, Kuhn gibi düşünürlerin de başarılı olabileceği inancında birleşilmiş fikirlerin paradigma olarak seçildiği ve bu seçimler ışığında bilim yapıldığını ifade etmesi, bu duruma örnek gösterilebilir[224]. Bu doğrultuda ise bilim için, metafizik alandan da yararlanan, bilimsel gelişme süreçlerinde bilinmeyene dair alternatifler ve olasılıksal beklentileri de olan aynı zamanda sadece yararlanma ve kullanımla kalmayıp, seçimlerini de onlarla yaparak hareket ettiği zamanların da geldiği, bir yapı olduğu söylenebilir.

Bu durumda, tarih içerisinde başarısız bulunmuş herhangi bir yöntem, toplumsal ya da kültürel olduğu gerekçesiyle önemsenmeyen bir yöntem veya metafizik anlayış taşıyan bir yöntem, bilimi geliştirebilecek bir öneme sahip olabilir. Tarih içerisinde bir dönem başarısız bulunması, herhangi bir yöntemi bilimsel açıdan başarısız kılmaya yeterli değildir, çünkü bilimsel yöntem ve sistemlerde oluşan değişiklikler durumu tersine çevirebilmektedirler. Kültürel ya da toplumsal bir pratik sonrası elde edilen bir görüş başarısızlığı dolayısıyla bilimsel olmamakla itham edilemez, çünkü bilim de olasılıksal bir başarı ile hareket edebilmektedir. Metafizik

---

[221] Kant'ın emprizm ve rasyonalizmi sentezlerken ortaya koyduğu pratik ve saf aklın kritiği ile ilgili söylediklerini burada hatırlayabiliriz. Imanuel Kant'ın estetik yargı gücü kritiği bölümü. Bkz; HEİMSOTH, Heinz, *Imanuel Kant'ın Felsefesi,* (1993), s.154, 165-172.

[222] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.55.

[223] KABADAYI Talip, *Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, s.70.

[224] Bilimde metafizik unsurların etkisi üzerinde duran Duhem'e göre de, bilimin kendisi, anlamı ve sağınlığı, usdışı kaynaklar, eğilimler, ilhamlar ve sezgilerden kaynaklanır; bu bağlamada metafizik ve din de bilimsel gelişmede olumlu katkıda bulunmaktadırlar. Mayerson ise bilimsel kuramlardan, metafiziği elemenin umutsuz bir çaba olduğunu, çünkü metafizik ve ontolojık kavramlardan kopuk olamadığımız; terinse özellikle bilim yaparken onlara gereksinim duyduğumuz belirtmiştir. KABADAYI Talip, *Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, s.41, 57.

olanın bilimsel olmaması, deneyimsel imkânsızlığına sınırlı tutularak başarısız bulunamaz, çünkü günümüz bilimi de deneyime başvurması mümkün olmayan fikir ve anlayışlarla yol almaktadır. Bu sebeple Feyerabend için bilimsel bir gelişme ve başarı için *ne olsa uyar. Bir yaklaşımı basitçe "bilimsel değildir" diye damgalayıp bir kenara itivermek mümkün değildir* ve olmamalıdır.[225]

Ancak burada üzerinde durulmalıdır ki eğer metafizik de olsa uyar ise neden Aristoteles'e, hatta Vodoo'ya geri dönüp, orada bulunabilecek modern nesnel bilim eleştirisinden istifade etmediğimiz sorusu ortaya çıkmaktadır. Fakat Feyerabend'e göre, ilerleme sık sık tam da modern bilimin reddettiği türden *geçmişten gelen bir eleştiriyle* sağlanmıştır. Aristoteles ve Batlamyus'tan sonra, Dünya'nın hareket ettiği düşüncesi *–şu garip eski ve tamamen gülünç Pisagorcu düşünce-* buruşturulup tarihin çöp sepetine atılmıştı, ama bir gün Kopernik tarafından yeniden hayata döndürülmüş ve onu bozguna uğratanları bozguna uğratacak bir silah haline gelmiştir. Bu yeniden hayata dönüşe yıldız falı ve simya kitapları -hâlâ yeterince anlaşılamayan- önemli bir rol oynamışlardır; Newton'un bunları dikkatlice incelediği bugün bilinmektedir[226]. Feyerabend'e göre evren oldukça büyük ve bilinemeyen bir varlıksa eğer, seçeneklerimizi her zaman açık tutmalıyız[227]. Ne bilim ne de aklilik evrensel üstünlük ölçüleridir. Bunlar kendi tarihsel kökenlerinden habersiz tikel geleneklerdir[228]. Burada Alan Chalmers'ın da Feyerabend'i destekleyen sözlerine yer verilebilir; "Ne bilim belli bir felsefenin tekelindedir; ne de insan, doğa ve de uçsuz bucaksız evrenin anlaşılması için bilimin tekelinde olmak zorundadır. Yaşamın anlaşılıp, açıklanması için -adına bilimsel diyelim veya demeyelim- sayısız yollar vardır. İyi ki de vardır[229]"!

4.6. BİRİNCİ DÜNYA BİLİMİ

İnsanoğlunun var olduğu ilk günden itibaren, dünyayı ve hayatı anlamlandırma ve tanıma adına merak edip sorguladığı, öğrenmek ve bilmek için çaba sarf ettiği düşünülmektedir. Hatta insanın bu çabasına eşlik eden akılsal yönü, onu diğer canlılardan ayıran en önemli özelliği olarak görülmektedir. Tarihe

---

[225] FEYERABEND, *Akla Veda*, (2012), s.11.
[226] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.61.
[227] FEYERABEND, *Knowledge, Science and Relativism*, PP3, (1999e), s.186.
[228] ÇAM Aydın. "Bir Bilgi Anarşisti Paul Karl Feyerabend", s.11. https://www.academia.edu/2350788/Bir_Bilgi_Anar%C5%9Fisti_Paul_Karl_Feyerabend 267.
[229] CHALMERS, Alan, *Bilim Dedikleri*, (2008), s.9.

baktığımızda, insanın bilimsel özellikler barındıran çalışmalarını, yazılı olarak bırakılan ilk eserlerde dahi görebiliyor, tarih boyunca bütün topluluk, kabile, devlet ve uygarlıkların; kültürel ve toplumsal yapıları doğrultusunda, kendilerine has bilimsel etkinlik ve çalışmalarda bulunduklarını gösterebiliyoruz. Zaman içerisinde insanın bilgilenme çabasının, evrensel düzeyde sistemleştirildiği ve bilim adı altında disipline edildiğini söyleyebiliyoruz. Bilme çabasına uygulanan bu gelişimi, farklı dönem ve koşullarda, bilimlerin de kendi içerisinde uzmanlık alanlarına ayrılması ve ayrılmaya devam etmesi ile sürdürebilir ve yakın tarihte birçok bilimsel alan olarak kendisini gösterdiğini belirtebiliriz. Bu gelişim ve değişim dolayısıyla bilim, günümüz anlamında, her ne kadar kendisini ortaya koymuş, kesin bir yapı olarak gözükse de, modern anlamında, kısa tarihine ve tanımlamaların da henüz bir uzlaşıya varılamaması dolayısıyla, hala anlamını arayan ve kendisini geliştirmeye devam eden bir sürece tabi görülmektedir[230].

Uzun yıllar doğru bilginin kaynağı olarak görülmüş olan bilim, gözlenebilir ve genel geçerliliği olan olgularla uğraşan bir disiplin olarak tasvir edilmiştir. Bilim ve ondan çıkarımsanarak ortaya koyulan her yöntem, uygulama ve fikir, doğru bilgiye dayalı birer yaratım olarak ifade edilmiştir. Bilimin, günümüz anlamında *modern bilim* haline gelmesi ve *modern bilim* anlamına ulaşması, daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi, Rönesans ile şekillenmeye başlamıştır. Yani, bilim, uzun yıllar, modern anlamında ki gibi bir bağlılıkla savunulmamış, doğru ve kesin bilginin tek kaynağı olarak da görülmemiştir. Modern anlamına kavuşmadan önce gerek toplumsal, gerek siyasi gerekse dini alanların içerisinde yer almış olması ise o çalışmaların birer bilimsel çalışma olmamaları sonucunu doğurmamış olmasına rağmen modern anlamında ki gibi bir genişliğe ve yetkinliğe ulaşmalarını da sağlamamıştır. Modern bilimin kendisini, önceki dönemlerden ayıran en önemli özelliği, evrensel yargılarda bulanabileceği görüşünü içeren, evrenin bilinebilir olması fikrine dayanması ve bir yasa ile açıklanmansın yapılmasıdır. Modern bilim öncesi bilimin, kültürel ve toplumsal yapılar, siyasi ve dinsel alanlar ile birlikte yapılıyor ya da bir başka ifadeyle, birlikte tanımlanıyor olması, onu evrensel bir idealden uzak tutmuştur. Evrensel bir anlayış ile bağdaştırılabilecek, tamamıyla homojen bir kültür, toplum, siyasal

---

[230] 'Bilime Tarihsel Bakış' bölümünde ayrıntılı olarak süreçselci anlayış ve düşünürlerinden bahsedilmiştir.

yaşam ve dinsel bir seçilimin yokluğu, bu durumu olağan bir sonuç yapmıştır. Modern bilimin anlamını kazanması da, kendisini bu alanlar içerisinden öne çıkartmasıyla gerçekleşebilmiştir. Çünkü bu alanların yapıları dolayı bir evrensellik taşımaları beklenemez[231]. Uzun bir geçmişe sahip olmayan bilimin modern bilime doğru olan gelişiminin, Ortaçağ'a hâkim olan Hıristiyan teolojik anlayışının üstünlüğünü kaybetmesi ve yerine akılsalcılık anlayışının (akıl, yöntem, deney) getirilmesiyle[232] tüm evrene uygulanabilecek modern bilim anlayışı şekillenmeye başlamıştır. Ortaçağ teolojik anlayışının yerini bu modern bilim girişiminin almasıyla, tek ve yegâne amaç, bilimsel ve akılsal olma çabası olarak belirmiştir.

Günümüzde geldiği nokta sayesinde ise modern bilim, hayatımızın birçok alanında ve aşamasında kendisini etkin bir güce dönüştürmüştür. Feyerabend'in deyimi ile günümüzün bu etkin gücü *Birinci Dünya Bilimi*'dir. Birinci Dünya Bilimi; *Avrupa'daki bilimsel devrimden doğmuş olan ve hali hazırda dünyanın dört bir yanında üniversitelerde ve teknoloji kurumlarında öğretilip uygulanmakta olan bilim*[233] bize, çağımızda bilimin geldiği son aşamayı göstermektedir. Feyerabend'e göre bu bilim gündelik hayatımızın belirleyicisi olarak kendisine sağlam bir yer edinmiş, bize sayısız fikir ve teknolojik armağan hediye etmiştir. Gündelik hayatı sürdürebilmemiz için pratik yarar sağlayan araç, gereç ve yöntemlerle hayatımızın vazgeçilmez bir tamamlayıcısı haline gelmiştir[234]. Aynı zamanda Feyerabend'e göre, bu yararcılığı ve gelişimi ile birlikte, *Birinci Dünya Bilimi*'ne, *akılcılık*, yani bilimin sistematik ve açıkça belirlenebilir bir tarzda üretildiğini ve diğer tüm gelenekleri hükümsüz kıldığını öne süren bir ideoloji, eşlik etmektedir[235]. Sağladığı sayısız katkı ve sürekli kendisini geliştirerek yeni fikir ve ürünler ortaya koyması, Birinci Dünya Bilimi'ni başarılı kılmıştır ancak, bu başarı yanında bilimsel olmayan her alana karşı tavır alma politikası izleyen bir

---

[231] Tıpkı dinsel, kültürel ve toplumsal alanlarda bir evrenselliğin beklenemeyeceği gibi bilim ve bilimin anlamını genişleterek, bu alanların üzerinde yükselecek ve bu alanları öteleyecek bir bilim anlayışı yaratımının da başarılı olması beklenmemiştir. Eğer ki bu girişimin başarılı olacağı düşünülürse; dinsel, kültürel veya toplumsal bir farklılıktan söz edemez, tek bir din, tek bir kültür, tek bir toplum olarak bilimden bahsedilmesi gerektiği düşüncesi, bu fikirlerin altında yatan sebepler olarak anlaşılabilir.
[232] YENİÇIRAK Hüseyin, "*Feyerabend ve Kuhn'da Bilim Felsefesi Anlayışı*", s.39.
[233] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.7.
[234] Bilimin pratik yararı ile ilgili olarak Bkz. Feyerabend'in *PP2* (2004), eserinde *Bilim Felsefesi Bilimsel Pratiğe Karşı* adlı 5.bölüm.
[235] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.7.

ideoloji ile birleşmeyi getirmiş ve bilimselliğini de kaybetmeye başlamıştır. Felsefesi boyunca bilime yapılan bu ayrıştırıcı ideolojileştirmeden duyduğu rahatsızlığı dile getiren Feyerabend, bilimsel olmanın temeline konulan, akılcılık ideolojisini de şöyle ifade eder; *bir bilimsel yöntem vardır ve o bize dünyanın neye bezediğini ve onu ihtiyaçlarımıza uygun şekilde nasıl değiştirebileceğimizi keşfetmemize yardımcı olur*[236].

Kuşkusuz günümüzde yetkin bir işleyiş ile kendisini görünür kılan batı bilimi, aynı zamanda yararları ve gelişmişliği göz ardı edilemeyecek ve gündelik hayata etkisi yadırganamayacak bir olgudur. Bu sebeple Feyerabend için batının yarattığı, bu bilim anlayışı ve ideolojisi dışında bir yol izlemek ya da onu görmezden gelmek, bir ülke, topluluk ya da birey için telafisi olmayan büyük bir problem yaratacak hatta *intihar tadında bir ölüm* olacaktır[237]. Batı biliminin bu denli güçlü olması sonucu globalleşme yönündeki çabalar, her üçüncü dünya ülkesinin gelişebilmesi için zorunlu bir seçenek haline gelmiştir. Bu amaç doğrultusunda yapılacak sosyal ve siyasal değişikliklerin gerekliliği ise kaçınılmaz olmuştur. Öyle ki bu durumda Feyerabend için, batı egemen görüş ve sistemleri, ülkelerin hareket rotalarını belirleyen, tek olmasa da izlenmesi gerekli, zorunlu birer seçenek olarak belirmektedir. Ancak insana yarar ve katkı sağlayan bu bilim, aynı zamanda bir zorunluluk haline gelip eksikliği ya da ortadan kalkması durumunda, hayatı bitirebilme düzeyine nasıl gelebilmektedir? Batı biliminin olmadığı bir yaşamı düşünmenin imkânsızlığı anlayışına nasıl ulaşılabilinmektedir? Feyerabend için bu anlayışı yaratan, bugün batının elde ettiği başarının, tek bir şekilde elde edilebileceğine olan inançtır. Yani, sadece batı biliminin bu güce muktedir olabileceği görüşüdür. Ancak gelişmiş bir batı bilimi görüngüsüne rağmen, bilim ile ilgili bir uzlaşımın elde edilememiş olması ve bilimin kendisinin bir etkinlik olması dolayısıyla Feyerabend, sadece batı biliminin bu gelişmeleri verebileceğini düşünmek için elimizde hiç bir sebebin bulunmadığını ileri sürer. Ona göre sormamız gereken birkaç önemli soru vardır; *Bilim ile yüceleştirilmiş bir ideoloji ya da ideoloji ile yoğrulmuş bir bilimi* kabul edip, adeta bir hap gibi bünyelerimize alıp ilerlediğimizde, muazzam sonuçlar

---

[236] FEYERABEND, *a.g.e.*, s.7, FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.12, FEYERABEND, *Akla Veda*, (2012), s.189-190.
[237] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.24; FEYERABEND, *Knowledge, Science and Relativism*, PP3, (1999e), s.112-127, 181-190, 212-227.

yaratan bu sistemde; *gerçek anlamda bir bilimden bahsedebilir miyiz?* Zorunlu bir seçenek olarak sunulan bilim, ifade ettiği gibi yarar ve gelişme sağlayan bir olgu olmak yerine, dayatılmış ve kendisine göre şekillendirilmiş insanlar yaratan ve daha sonra kendisinin şekillendirdiği bu insanların ihtiyaçlarına cevap verdiğini iddia eden, ancak insanları bu ihtiyaçlara muhtaç bırakan da yine kendisi olan, bir dogma olarak görülebilir mi? *Birinci Dünya Bilimi*'nin gelişmesi, ilerlemesi, yenilikleri ve yararları açık ve oldukça fazladır, ancak bunun bedeli, eksik ya da negatif yanlarını görmeye engel ve alternatif her şeyi geçersiz kılmasına yetecek bir yetkiyle, onu kutsamak mı olmalıdır[238]?

Bilimler, ideolojiler ve hatta batı bilimi, tarih içerisinde her zaman kendilerini besleyen, değiştiren ve yenileyen organizmalar olarak süregelmişlerdir. Sayısı bilinemeyecek kadar çok bilimsel hatalar, keşifler, ideolojiler tarih boyunca ortaya çıkmış ve yok olmuşlardır, hatta bazıları anlamını ve kendisini yenileyerek tekrardan kendilerini göstermişlerdir[239]. Batı biliminin kendisini böyle bir seviyeden ayrı görmesi ya da batı bilimini öyle görmek, bu türden değişim ve gelişimlerin batı bilimine kadar olduğu görüşünü içerir. Bu ise, onu ortaya koyan gerekçeleri görmezden gelen, tarihsel sürecini inkâr eden, anlamını kazandığı deneyimleri küçümseyen ve geldiği noktayı en iyi seviye olarak ifade eden bir algı fikrini doğurur. Feyerabend'in Birinci Dünya Bilimi ile tasvir ettiği batı bilimi; kendisinden önce birçok yanlışın düzeltildiği ancak kendisinin düzeltilen son yanlıştan doğan yegâne doğru olduğu izlenimini vermektedir. Feyerabend, batının savunduğu ideoloji ile birlikte tam olarak bu tavrı takındığını ileri sürer, yarattığı *Birinci Dünya Bilimi* ile dünya üzerinde hâkimiyet kurma sebebinin *onun içkin aklilik'in deki vukuf buluşu değil, iktidar oyunu (sömürgeci uluslar kendi yaşam biçimlerini zorla kabul ettirdiler) ve silaha duyulan ihtiyaç olduğunu*[240] belirtir.

---

[238] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.8-19.
[239] Feyerabend eserlerinde bu duruma örnek olarak yoğun bir şekilde Galileo'yu göstermektedir. Bkz.; FEYERABEND, *Knowledge, Science and Relativism*, PP3, (1999e), s.113-123; FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.95-110 v.d.; FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.64-68, 208-2012 v.d.; FEYERABEND, *Akla Veda*, (2012), s.282-301.
[240] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.24.

5. PAUL KARL FEYERABEND'DE BİLİM ÖZGÜRLÜĞÜ

5.1. BİLİM ve İDEOLOJİ KATILIMIŞ BİLİM

Bilimsel ilerleme olarak adlandırılan süreç kendisini, bilim tarihi içerisinde birikimsel bir ilerlemeden çok bir gelişme olarak göstermektedir[241]. Bu gelişmenin, her zaman doğrusal bir birikmeyle değil, birçok kez sistemler ve yöntemlerde yapılan değişiklerle, doğrusal olmayan bir biçimde gerçekleştiği söylenebilir. Bu sebeptendir ki, bilim tarihinde, bilim teorileri arasında hesaplaşmalar; ekleme, çıkarma, doğrulama ve yanlışlamalarla birçok bilimsel süreç yaşanmıştır. Bu süreçler içerisinde ki değişimlerin, bir önceki bilim anlayışına karşı yeni bir tavır taşıdığı durumlarda ise, yıkıcı ya da eleyici bir özellik taşımış olduklarından söz edilebilir. Bunun en önemli sebebi, bilinene ya da bilinmeyene dair olsalar da, bilim anlayışlarının ortaya çıktıkları andan itibaren, birer hâkim kuram haline dönüşebilmeleridir[242]. Yeni bir kuramın ya da bilim anlayışının ortaya çıkması, çoğunlukla eskisini ya tamamen geçersiz kılmış ya da birçok eleme ve eklemeyle yeniden inşa etmiştir. Tam olarak bu yüzden farklı özellikler taşıyan yeni bilimsel gelişmeler, hâkim kuramlara karşı yapılan devrimler olarak nitelendirilebilir[243].

Bilimsel gelişme süreçlerinde rol oynayan, hâkim ya da başat olma durumu, onların savunulmalarında koşulsuz bir bağlılığa ya da bilimselliği ile ilgisi olmayan bir politik korumaya yol açabilir veya Feyerabend'in ifadesi ile *ideolojik bir birliktelik* haline dönüşebilir[244]. Bu dönüşüm, bilimsel gelişim süreçlerinin yavaşlamasına ve körelmesine sebep olabilir, bunun neticesinde ise bilimsel gelişim oldukça azalabilir, hatta ortadan kalkabilir. Bilim, ideolojik bir

---

[241] Bilime tarihsel bir yaklaşım bölümünde ayrıntılı olarak sebepleri sunulmuştur.

[242] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.36. Kuhn *Bilimsel Devrimler Üzerine* adlı eserini bu anlayış üzerinden hareketle yazdığını belirmiştir. Bkz. KUHN Thomas, "Eleştirmenlerime Cevaplar", LAKATOS Imre ve MUSGRAVE Alan, *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi.*

[243] Kuhn, Lakatos ve Mill gibi isimler de bilimin devrimsel özellik taşıdığı fikrini savunmaktadır. FEYERABEND, *Problems of Empricisim*, PP2, (2004), s.134-141, 145-150; FEYERABEND, *Knowledge, Science and Relativism*, PP3, (1999e), s.185,194-196. Popper'ın yanlışlamacı yaklaşımına karşı *teori* anlayışını ortaya koyduğu *Akla Veda* eserinde, s.196-198'a, bu fikirleri Popper ve kendi görüşleri açısından ele alarak tartıştığı s.208-210 incelenebilir. FEYERABEND, *Akla Veda*, (2012).

[244] "Bilgi güçtür" deyişi günümüzde bağımsız ideallerin dile getirilmesi ile karşılığını bulabilecek soyut bir konumda değildir. Tam tersine bilginin "güç" olabilmesi kendisini aktüel söylem içinde kanıtlaması ve hangi dengeleri gözettiği ile son derece ilgilidir. HABERMAS, Jürgen, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, (1997).

boyut kazandığında, herhangi bir karşı tavrın oluşması ihtimaline karşı bile savunulması gereken, meşruluğu zorunlu ve hâkimiyeti sorgulanmaması gereken bir yapı haline dönüşür, bu da hâkim kuramların doğru ve kesin olarak kabul edilmeleri anlayışını beraberinde getirir[245]. Bu türden bir sürecin yarattığı ideoloji ile savunulan bilimsel etkinlik, bilimselliğine dahi bakılmaksızın meşru kılınabilir, uzun bir süre boyunca daha fazla soruya yanıt verebilecek, daha fazla problem çözebilecek ya da hâkim bilim anlayışından farklı alanlarda başarılar elde edebilecek olan bilimsel anlayışlar ve alternatif görüşlerin, etki ve başarılarını sönük bırakabilir[246]. Yani, başarı bir *taraftarlık* ile içeriksel anlamı dışında kazandığı anlam dolayısıyla, herhangi bir kitleye hitap edebilir. Koşullu bir savunma, muhafazakâr bir korumaya yol açıp, görüşlerin meşruluğunu sürdürmek için doğru yanlış her yolu deneyen bir yapı olarak belirebilir. Burada, bilim gibi nesnel bir alandan bahsedilirken, onun öznel yargılar ile savunulacak bir kurum haline dönüştürülebilme olasılığından bahsedilmektedir[247]. Bu yönüyle bilimsel olan ya da bilime katkı sağlayabilecek alternatifler, bilimsel ve nesnel sebeplerden değil, öznel bir taraftarlıktan dolayı tercih edilmeyip, dışlanabilirler. Feyerabend'e

---

[245] Protagoras'ın, fikirler ve doğruların mutlaklığı konusunda şüpheye düşmesi, ideoloji, bilim ve pozitif bilim anlayışlarında bir ayrıma gidilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Bernstein gibi düşünürlerin, her toplumsal ve siyasal yaklaşımın doğası gereği ideolojik olmaktan kaçamayacağını belirten görüşler öne sürmesi, ideoloji ve bilim ayrımı konusunun da düşünülmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda bilimin ideolojik olarak anlaşılması ya da bilimsel süreçlerde ideolojik bir tavrında bulunduğuna dair görüşler ortaya atılmıştır. ATAMTÜRK, Burak, "İdeoloji, Bilim ve Iktisat"(2007).
Karl Marx için, çıkar ve konum açıklamaları olarak bilim ve ideoloji karşılıklı bir nedensellik ilişkisi içerebilirler. Marx için bir inanç, belli çıkarlara hizmet ettiği gibi belli çıkarlar tarafından da şekillenebilir. ELSTER, Jon, *Marx'ı Anlamak*, (2004), s.465. Düşünsel anlamda rasyonaliteyi temel alarak nesnel bir toplum bilimine ulaşmayı amaçlayan ideoloji terimi, Amerikan davranışçılık ve İngiliz analitik ve dilbilimsel felsefe yandaşları tarafından, düşünsel olarak, irrasyonel, siyasal olarak ise totalitarizmle ilişkilendirilmiştir. İdeolojilerin bu anlamda sonunun geldiği düşüncesiyle Daniel Bell, geçmişte eylem için bir yol açan ideolojinin artık bir çıkmaz sokak yarattığını savunmaktadır. MCLELLAN, David, *İdeoloji*, (2005), s.8-55. Öte yandan sosyal bilimlerde ideoloji kavramına ilişkin *İdeoloji* adlı eserinde "toplumsal çıkarlar tarafından güdülenen düşünce biçimleri" gibi birbirinden farklı 16 tanım veren Eagleton, ideoloji kavramında net bir tanım üzerinde henüz buluşulamadığını da bize gösterir. EAGLETON, Terry, *Ideoloji*, (1996), s.18.

[246] Daha önce de bahsedildiği bu fikirler Kuhn'un bilim tasarımında yer verdiği ve bilimin izlediği yol olarak tasvir ettiği prototipin ana unsurlardır. Bu yüzden söylenebilir ki, Kuhn'un bilimin gelişmesini sağladığını iddia ettiği hâkim kuram dönemi, Feyerabend'in bilimi engelleyecek asıl unsur olarak gördüğü şeydir.

[247] Bilimin ve bilimsel olanın eleştirisi yapan ve aynı zamanda bunun yanında *aklı* da eleştiriye tutan bazı düşünürlerin Feyerabend'le bu fikirler hususunda ortak noktada buluştuklarını; sanat, din, ahlak gibi alanları, bilimin ve bilimsel alanın esaretinden kurtarmayı amaçladıklarından bahsedebiliriz. Bu düşünürler *konvensiyolist*lerdir. Başlıcaları olarak da Arthur Hannequine, Louis Weber, Joseph Wilbois, Gaston Milhaud, Pierre Duhem gibi isimleri gösterebiliriz.

göre bu yüzden alternatifler çoğu zaman ciddiye alınmazlar, çünkü onlar, yerleşik alışkanlıklar ve bunların sonucu olan yerleşik sistemlerle çatışırlar[248].

Yeni bir görüş kendisini ilk kez gösterdiğinde, hem yeniliğinden hem de varolan görüşlere karşı bir *rakip* olma ihtimali taşımasından dolayı, kendisine negatif tutum alacak düşman bir toplulukla karşılaşır. Yeni görüşün ve negatif tutumun birbirlerini anlama, dinleme, en azından içeriklerine dair karşılıklı bir söyleme girişmeleri dahi mükemmel nedenler gerektirebilir. Çoğu zaman, sadece nedenlerin üretilmesi bile yeni görüşün dikkate değer bir şey olduğunu göstermeye yetmez. Aksine üretilen nedenler, genellikle göz ardı edilirler veya yeterince ciddiye alınmazlar, bu doğrultuda, *mutsuzluk cesur kâşiflerin kaderidir*. Yani, çalışmalar şaşırtıcı başarılara ya da güçlüklere yol açabilirler. *Hiçbir şey, başarı kadar iş bitirici değildir, bu, güçlüklerle kuşatılmış bir başarı olsa bile*[249].

Feyerabend için bu durumun sonucunda, yeni görüşlerin tüm bu uzun sürece tabi olması ve başarılarının geç geliş sebebi, onların değersizliğinde değil, geç anlaşılmalarına etki eden nedenlerde aranmalıdır. Eğer bu yeni görüş, başarısız bir girişimden ibaret ise, nihayetinde görüşün başarısızlığı anlaşılacaktır. Fakat daha önemli olan ise bu yeni görüşlerin henüz başarılılık ya da başarısızlıkları değerlendirilmeden, onlara karşı takınılan muhafazakâr tutumun kendisini göstermesidir. Bu süreci hâkim görüşlerin taraftarları tarafından savunulmalarının bir sonucu olarak görmemiz gereklidir. Bu duruma rağmen yeni görüşün anlaşıldığı ve geçte olsa başarısın kabul edildiği bir dönem de gelebilmektedir, en azından günümüze kadar gelebilmiştir. Yeni görüşün nihayetinde anlaşılması ve başarılı bulunması, artık onun ile çözülebilecek problemlerin çözülmeye başlanması süreci ile devam edecektir. Yani bu seferde yeni görüşün elde ettiği başarı, eskisinin yerini almasını doğurur. Söz konusu yeni görüşün kendisinin hâkim anlayış haline gelmesi ile daha önce toplumun gözünde sahip olduğu önem ve değerinde artış meydana gelir. Ancak bu artış gereğinden fazla bir hale gelirse, görüş yeniden bir taraftarlık ile alternatiflerine karşı üstün kılınır. Burada önemli olarak üzerinde durulan, görüşlerin belli bir süreliğine,

---

[248] FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.51, FEYERABEND, *Knowledge, Science and Relativism*, PP3, (1999e), s.95-96; Mill ve Hegel'in görüşleri ışığında, bilimsel teori değişimleri ile ilgili Bkz.; "*Two Model of Epistemic Change: Mill and Hegel*".

[249] RİLEY, Jonathan, *Mill on Liberty*, (1998), s.183-184.

diğer görüşleri dışarıda bırakması öngörülerek kabulüne başvurulması, yani bir görüşü kabul gerekçeleri dışında yüksek bir anlamlandırma ile taçlandırmanın meşru görülmesidir. Ancak tarih göstermiştir ki, bu iktidar kalıcı olamayacak ve yerini –yeniden değiştirmek üzere- bir başkasına teslim edecektir.

Yeni görüşlerin zamanla nasıl yeniden hâkim görüşler haline dönüştükleri göstermek için Feyerabend, John Stuart Mill'in, devrimci fikirlere dair, zamanla, adım adım nasıl düşüncenin yolunu tıkayan engellere dönüştüklerinden söz ettiği paragrafına yer verir.

> Yeni bir görüşün eskisinin yerini alması ve önemini kazanmasına daha iyi bir anlayış eşlik etmez, olay tam tersidir. Kuramın başlangıçta özenle inşa edilmiş argümanlar yardımıyla ortaya konmuş sorunlu yönleri genel ilkeler haline gelir: şüpheli noktaları sloganlara dönüşür; rakiplerle tartışmalar standartlaşır ve gerçek dışı bir maceraya girer. ... Alternatiflerin kullanımı artık gerçekçi karşı-görüşler içermemekte ve sadece yeni kuramın ihtişamı için bir zemin görevi görmektedirler. ... kuantum mekaniği gibi deneysel bir kuramın yada maddeci temeliyle modern bilimsel tıp gibi sözde deneysel bir pratiğin birçok başarıları gösterilebilir. Fakat belli bir süre kullanılan her görüş ve pratiğin başarıları olmuştur. Soru, hangisinin başarılarının daha büyük ya da önemli olduğudur ve bu soru, karşılaştırma imkânı sağlayan gerçekçi alternatiflerin yokluğunda cevaplanamaz. Harikulade bir icat fosile dönüşür"[250].

Feyerabend için bilimsel alana enjekte edilen ideolojinin tıpkı Mill'de devrimci fikirlerin sahip oldukları gibi bir işlevi vardır[251]. Her görüş kendisini, aslında hiçbir zaman üstünlüğünü kaybetmeyecekmiş gibi savunmalıdır ki bu, onun aynı zamanda tam anlamıyla ortaya konulması ve sınanması için de gereklidir. Bir kuram ancak karşıt kuramların saldırılarına yanıt bulmaya çalışarak, rakip görüşlerin yarattığı ortamda zenginleşerek kendisini aşabilir ve böylece daha üst düzeyde bir gerçeklik ve geçerliliğe ulaşabilir[252]. Ancak ulaştığı yetkinliğe karşı yapılan savunmalar, ona gerekçesiz ve sorgulamasız bir şekilde bağlılık gösterme, onu, kendisi dışında sebeplerden dolayı meşru kılma şekline dönüştürülmemelidir. Aksine diskürsif bir yöntem ile anlamlandırılmalıdır.

---

[250] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.56.

[251] Burada Thomas Kuhn'un da benzer görüşleri savunduğunu hatırlatmakta yarar vardır. "Fiziksel optiğin dönüşümünde meydana gelen dönüşümler birer bilimsel devrimdir ve devrim yoluyla sürekli olarak bir paradigmadan diğerine geçiş olgu biliminin alışılmış gelişim çizgisidir." KHUN Thomas, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, s.69.

[252] BULUTAY, Tuncer, *Bilimin Neliği Üzerine Denemeler: Evrim ve Kuantum Kuramları*, (1996), s.5.

Feyerabend için böyle bir bağlılık ve tutarlılık şartı, çeşitliliği sınırladığı ölçüde teolojik bir öğeye dönüşür[253]. Kendi zamanında oldukça etkili olmuş bilimsel çalışmalar ve Aristoteles gibi birçok alanda yetkinliğini kaybetmiş olsa bile biyoloji gibi bazı alanlar için hâlâ etkili olan isimler, tarih içerisinde kendilerini göstermişlerdir[254]. Bu bilimsel çalışmaların, isimlerin ve yeni gelişmeler doğrultusunda yerini bir başka başarılı çalışmaya bırakan birçok bilimsel çabanın, tarihsel bir değer ile geri kaldıklarından bahsedilebilir[255]. Günümüzde, bilim ve insan kendisini oldukça geliştirmiş olsa da, zaman içerisinde anlaşılması ve keşfedilmesi güç birer buluş ve keşif olan, bazı alansal ve olgusal başarıların, çok basit ve anlaşılır hale gelmesi, onların değersiz birer çaba değil, bugün elde etmiş olduğumuz bilginin basamakları olduklarının, göstergesidir. Bu durumun sonucu olarak da, bilim ve bilimi içeren, her alana ve her bireye, bu apaçık görüngüyü vermek, bilimi geliştirecek yegâne yol olarak ifade edilebilir.

> Ne bilim ne de bir başka ideoloji, onları kendiliğinden kurtarıcı yapan bir şeye sahiptir. İdeolojiler Marksizm örneğinde olduğu gibi, yozlaşarak dogmatik dinler haline gelebilirler. Başarıya ulaştıklarında yozlaşmaya başlarlar, karşılarındaki güç ezildiği anda bir dogmaya dönüşürler. Zaferleri çöküşleri demek olur. Bilimin 19. ve 20. Yüzyıllarda ve özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında gösterdiği gelişme bunun güzel bir örneğidir[256].

Başarıya ulaşmış fikir veya yaşam şekillerinin, bir zamanlar kendilerinin de içerisinde bulundukları ve anlamlarını onun içerisinden çıkarak kazandıkları fikir ya da yapılara dönüşmelerine yol açacak şey, ulaştıkları başarının kendisi olabilir. İstenmeyen bir durumu ortadan kaldırmak ile tam tersi durumu yaratacak, durumsal bir değişiklik yapmak farklı şeylerdir. Daha başarılı ya da başarısız, daha doğru ya da yanlış, daha uygun ya da uygunsuz olsalar dahi üstünlüklerini zamansal önceliği olan bir yapı veya fikir üzerine kurmuş olan yapıların, üstünlüklerini sağlayan benzer ya da aynı sebeplerden ötürü, her zaman başarısız olabilme ihtimalleri vardır. Belli bir durum karşısında kazanılmış bir başarının, bir

---

[253] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.58.
[254] FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.62.
[255] *Yöntem'e Karşı* adlı eserinde Feyerabend, yeni görüşlere karşı alınan tavrın, yeni görüşler için nasıl engelleyici bir yapı olduğunu, Boltzmann, Mach, Duhem, Einstein ve Bohr gibi bilim adamlarının çalışmaları doğrultusunda irdelemiştir. FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), .s.49-58. V.a. FEYERABEND, *Realisim, Rationalism and Scientific Method*, PP1, (1981), s.11-113.
[256] FEYERABEND. *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.103.

başka durum karşısında, başarısız olması beklentisi boşuna değildir. Bu doğrultuda, durumların bir değişime maruz kalabilme ihtimali ile başarının da değerini kaybedebilme olanağı doğmuş olur. Özellikle fikirsel ve yaşamsal alanlarda olan gelişmeler ile birlikte bu durum koşullarında ki değişimler, oldukça hızlı olabilmektedirler. Öyleyse kazanılan başarıların, önceki fikir ve yapılara ya da sonraki olabileceklere karşı bir üstünlük kurma çabası, onları başarısız görmesi, bu başarının kendisinin de yok edilmesi anlamına gelir. Çünkü karşı çıkarak başarısını kanıtladığı konuma, kendisini, koymuş olur. Başarısını bu konum ile taçlandırması, bir başka başarının konumsal olarak karşısında yer alacak bir engele dönüşür. Kölelikten kurtulmak için efendiyi öldürmek, efendiyi köle yapmaktan dahi kötü bir anlam taşır. Kendisinin daha üstün olduğunu savunan bir fikre karşı başarı kazanmak beklenilirdir, ancak bu başarı sonrası, bu defa da kendisini her zaman üstün olacak bir fikir olarak savunması, amaç doğrultusunda problemseldir. Kölenin, insan olmak bakımından sahip olduğu hak ve özgürlükleri savunması ve kölelik durumundan kurtulması bir başarı olabilir, ancak bu başarıya ulaşan köle, eskiden efendisi olduğu bireyleri köle olarak görmeye başlar veya onlara aynı hak ve özgürlükleri tanımazsa sadece farklı bir boyuta taşınmış aynı durumları yaratır[257]. Bu açıdan söylenmelidir ki, fikirler ve yapılar kazandıkları başarılarını, kazanabilecek başka fikir ve yapılara da, her zaman eşit şekilde yaklaşmalıdırlar, tıpkı kölenin kendisi için istediği durumu efendisi ve başkaları için de istemesi gerektiği gibi[258].

Pozitivist bilimin öncülerinden olarak sayabileceğimiz Bacon'da, bilgi; *güçtür*, sosyal anlamında ise; *hükmetmektir*[259]. Bu doğrultuda Ortaçağ teolojik anlayışının elinde *köle* olan akılsallığın, bugün bu anlayışla *efendi* olarak adlandırıldığını söylemek mümkündür. Burada bilim ve bilim anlayışının kendisi için tanıdığı bu yüksek imkân ve hakları, başka bir alana ve düşünceye de tanıyıp tanımayacağı sorusu, onun bir efendiye dönüşmesi ya da bilimsel bilgiyi hükmetmek için kullanıp kullanmadığı sorularına cevap verebilir.

---

[257] Köle ve ya efendinin, kendisini "ortaya koymak" için, "ötekini" "ortadan kaldırmak" ve "ortadan kaldırmaya çalışmak" gibi bir amaç güttüğü eylem için bir özgürleşim hareketinden bahsedemeyiz. KOJEVE, Alexandre, *Hegel Felsefesine Giriş*, (2001), s.92.
[258] AKAY, Ali, *Tekil Düşünce*, (1999), s.109.
[259] BACON, Francis, *Novum Organum*, (1999).

> Bir zamanlar insana, kendisini zorba bir dinin yarattığı korkulardan ve önyargılardan kurtaracak fikirleri ve gücü vermiş olan aynı girişkenlik, şimdi o insanı kendi çıkarlarının kölesi haline getiriyor. Bazı bilim propagandacıları, sanki bizim yararımızı gözetiyormuşçasına, özgürlükçü retoriğe ve hoşgörü[260] gösterilerine girişiyorlar[261].

Feyerabend için modern bilim, herhangi bir alternatif fikir, yaşam şekli veya yapıya izin vermemektedir. Bu açıdan günümüz anlamında bilim, dogmatikleşmiş veya *efendi olmuş bir köle* olarak adlandırılabilir. O, artık bilimsel olmak ve bilimsel olanın üstünlüğünü korumak için bir güç otoritesi haline dönüşmüştür. Tıpkı teolojik anlayışın bir zamanlar güç otoritesi olduğu gibi ve bilim artık her ne kadar söylemlerinde özgürleştirici bir anlayış takip ettiğini savunuyor olsa da bilimsel olmayan her şeye karşı bir mahkûmlaştırma politikası izlemektedir.

> Onlara (batılı bilim adamlarına), temel eğitimde, diyelim Hopi'lerin görüşlerine de bugün bilimin sahip olduğu rolü tanımaya hazır olup olmadıklarını soralım; o zaman alternatif ve kendi yöntemleri dışındaki görüşlere karşı olan bu hoşgörünün sınırlarının gerçekte ne kadar dar olduğunu görürüz. Ve şunu da unutmayın, bu sınırlar araştırma sonucu belirlenmiş değildir; daha ileride göreceğimiz gibi çok keyfi biçimde dayatılmışlardır[262].

Bilimin, bilimsel olana karşı aldığı bu pozitif tutum, bilimsel olanın daha iyi ve doğru olduğu anlamını taşır. Ancak bu pozitif tutum, yapılan araştırma ve sorgulamalarla değil bilimin, dogmatik bir biçimde kesin kabul edilmesinden kaynaklanıyor da olabilir. Çünkü Feyerabend'e göre bilim ve bilimsel olan dışındaki her şey ve alan, sorgulamasız bir yargılama ile değerlendirilmeden bir kenara itilebilmektedir. Bu anlayışa karşı bilimin kendisinin sorgulanması ise bilimsel olmayanları değersiz kılmaya yetecek bir anlam taşıyıp taşımadığının araştırılması anlamına gelmektedir. Eğer bilimsel sürecin sorgulanması kesilirse, karşı çıktığı dogmatik görüşlerden biri olması, son tahlilde kaçınılmazdır.

---

[260] Buradaki hoşgörü değer bakımından daha düşük görme, talere edilme, katlanılma durumuna girişilen eylem anlamındadır. Feyerabend *PP2,* (2004), eserinde 1.bölüm. 2.kısımda Eski Yunan'da ilk rasyonalist fikirlere karşı alınan negatif ve bu doğrultuda örtük olarak önemsiz görmekte fakat söylemlerinde nötr olan bir tavır aldığını *tolere* etmek olarak kullanmıştır. FEYERABEND, *Problems of Empricisim,* PP2, (2004), s.7.
[261] FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim,* (1999c), s.103.
[262] FEYERABEND, *a.g.e.*, (1999c), s.103. Parantez içindeki ifade bana ait.

Günümüz anlamında bilimin, kendisine öylesine sağlam bir yer edinmiş olması ve onun "bilimsel olan değerlidir" *dayatmaları* karşısında, toplumda neredeyse her alanı sorgulayan düşünürler dahi, bilim taraftarlığını sorgulamamışlardır. Bu durum için, Feyerabend, Kroptkin, Levi-Strauss, Marx ve Engels gibi isimleri örnek olarak sunmuştur[263]. Kropotkin[264], bütün geleneksel kurum ve inanç formlarına karşı çıkıp onları ortadan kaldırmayı amaçladığı halde, bilime yönelik böyle bir kuşku duymamıştır. Levi-Strauss[265], insanı evrimin en üst basamağı olarak kabul edilen batı düşüncesi dâhil bütün ideolojileri göreceleştirmiş fakat bilimi bu sınıflandırmaya dâhil etmemiştir. Marx[266] ve Engels ise, kapitalist topluma kökten eleştirel yaklaştıkları halde, özgürlük savaşımlarında emekçilerin bilimi kullanabilmelerinde bir sakınca görmemişlerdir. Burada en önemli nokta, bu isimlerin karşı çıktıkları alanlara dair, bilimin içeriksel ve işlevsel bütünlüğünün göz ardı edilemeyecek kadar etkili olmasıdır. Öte yandan bilim, her ne kadar bilimsel olmayan her fikir ve alana karşı çıkıyor olsa da, onun bilimsel olmayan bu alan ve fikirlerden beslenmediği söylenebilir mi? Bilimsel olan ile olmayan ayrımı, kesin bir tanım, yöntem ya da koşul belirleyebilmiş midir[267]?

Bilim, programlanmış algoritmik bir işlemler dizisi değil, değişik etkilere açık, çok yönlü ruhsal ve kültürel yaşamıyla insana özgü, irrasyonel saplantı ve eğilimleri de içeren, karmaşık bir etkinlik olarak ifadeleştirilebilir[268]. Gerek

---

[263] Burada bahsetmekte yarar vardır ki 19. Yüzyıla gelindiğinde, doğa bilimi metodolojisi, sosyal bilimlere uygulanıp ve sosyal bilimlerde elde edilen bilgiler doğrultusunda toplumu düzenleme aracı olarak kullanıldığı söylenebilir. Saint Simon'un fiziko-teolojisi, Aguste Comte'un pozitivist felsefesi, bu anlayışların örnekleri olarak gösterilebilir. URAL, Şafak, *Pozitivist Felsefe*, (1986), s.21. Hatta farklı bir zemine dayandırılarak, bilimi temele oturtan Karl Marx'ın görüşlerinde de bu fikirleri bulabiliriz. Bkz.; RUSSEL, Bertrand, *Batı Felsefesi Tarihi, Yeni Çağ*, (1983), s.300.

[264] "Hiçbir doğal bilimin benimsemediği diyalektik yöntemi bizde (anarşistler) benimsemiyoruz. Hiçbir bilimsel alan, mekanik, astronomi, fizik, kimya, biyoloji, psikoloji, antropoloji vb. alanların tümü biricik bilimsel yöntem olan tümevarım yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bize dört dörtlük hizmet etmiş olan bu yöntem varken başka yöntemler aramaya gerek yoktur". KROPOTKIN, Pytor, *Çağdaş Bilim ve Anarşi*, (1999), s.68.

[265] Levi-Strauss'a göre günümüz doğa bilimleri dünyası ve mitler dünyası birbirinden ayrı, ama aynı ölçülerde pozitif iki bilimdir. LEVİ-STRAUSS, Claude, *The Savage Mind*, (1966), s.269 Levi-Strauss'un bilim ve ideoloji olarak ayrıca değinmemiş olabilme ihtimaline karşın, bilimsel olanı daha üstün görmek için bir sebebin olmadığını söylemektedir. Buradan hareketle bilimsel olanın üstünlüğünü kendisi dışında sebeplere bağladığını vurgulayabiliriz.

[266] Marx için bilim; din, kültür ve toplumlardan bağımsız olarak yapılmaktadır. Bu bağımsızlık sebebiyle küçük farklılıklarla da olsa "aynı kalıptan çıkmış" gibi görünürler. Amerikan ve Sovyet bilim adamları, ayrı ayrı bilim yapsalar da aslında Marx için birbirlerine "kardeş gibi" benzemektedirler. SCHWARTS, Lorentz, *Markscılık ve Bilimsel Düşünce*, (1998), s.46.

[267] FEYERABEND, *Knowledge, Science and Relativism*, PP3, (1999e), s.181; FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.101-102.

[268] YILDIRIM, Cemal, *Bilimsel Ussallık ve Ölçütleri*.

yapımı aşamasında gerekse keşif ve buluş bağlamında bilim. insana özgü bu alanlardan beslenir ve yine bu alanlara etki ve nüfus eder. Feyerabend için de bilim bu yönüyle karmaşık bir etkinliktir, ve bu sebepten ötürü Feyerabend bilimi özgür bir ortamda yapabilmeyi amaç edinmiştir. Bilimin insana özgü ve tüm irrasyonel temelleri. anlaşılması için bilimi karışık bir hale getirdiği gibi aynı zamanda bilim alanında elde edilmesi hedeflenen bir uzmanlaşmayı da kısıtlamaktadır. Bilim alanında elde edilebilecek bir başarı, kendisini ifade ederken daha önce de bahsettiğimiz kuram yaratımı gibi irrasyonel seçimler yapılabilmektedir. Akıl ve bilim üstünlüğü olarak kendisini gösteren modern bilim anlayışının, tam da iddia ettiğinin tersine irrasyonel bir seçimden yola çıkarak bilim yapmakta olduğu gerçeği göz ardı edilemeyecek bir olgudur. 19. Yüzyılda birçok düşünür tarafından kabul edilmiş olan, bilimin, kuramlar çerçevesinde yapıldığı görüşü, Thomas Kuhn ve onunla aynı fikirleri taşıyan Imre Lakatos, Duhem, Koyre vb. gibi düşünürler tarafından ortaya konulmuş ve bu irrasyonel seçimim. bilim yapmak için zorunlu bir koşul olduğu da belirtilmiştir[269]. Örnekse, geometride, son derece farklı şartlar altındaki çeşitli fiziksel cisimler ve onların geçerli şekilleri için göz kararı, yaklaşık kurallarla işe başlanıp, bir kuralın belirli bir duruma neden uygulanabildiğini ancak sonradan ispatlanabilmektedir. Ayrıca ispat doğada hiçbir yerde bulunmayan yeni varlıklardan da yararlanmaktadır[270]. Bilim yapamaya olanak veren kuram yaratımı evrelerin de batı anlamında bilimin ve onun bilimsel olmayan fikir ve düşüncelere karşı yöneltiği tutumun ihlali de mevcuttur. Bilimsel bir başarı da tamamıyla bilimsel düşüncelerden beslenmeyerek başarılı olabiliyorsa eğer, bilimsel olmayan fikir ve düşüncelere karşı gösterilen yıkıcı ve değersizleştirici tutumun yadsınabilir olduğu da ifade edilmelidir.

Bilimin, batı ile giriştiği bu birlikteliğini eleştiren yalnızca Feyerabend de değildir. Varlığı algıya indirgeyen Berkeley[271]'in, nedensellik tartışmasına bağlı olarak tümevarımın ve tümevarımsal bir temele dayanan doğa yasalarının

---

[269] FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.110, FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.152,-258-259.
[270] FEYERABEND, *a.g.e.*, s.273.
[271] BERKELEY, George, *Tree Dialogues Between Hylas and Philonuos*, (1958), s.1.

temellendirilemezliğini ileri süren David Hume[272]'un, bilişin, bilginin oluşumundaki işlevlerine dikkatleri çeken Kant[273]'ın, tüm insansal bilginin öznel bir perspektifin ürünü olduğunu söyleyen ve Apollon-Dianyosus benzetmesine başvurarak modern bilimin nesnelliğe vurgusuyla duyguları öldürdüğünü savlayan Nietzsche[274]'nin, bilimin birliği ilkesini eleştiren ve kültürün bilginin oluşumundaki işlevine dikkatleri çeken Dilthey[275]'ın, tümevarımın temellendirilemezliğine dayanarak, bilimi, deneme yanılma yöntemine indirgeyip pozitivist doğrulama ilkesinin karşısına yanlışlamacılığı yerleştiren ve bilgiyi eleştiriye açık savlar toplamı olarak niteleyen Popper[276]'ın, bilimin birikerek değil, devrimlerle, paradigmasal dönüşümler aracılığıyla ilerlediğini ve paradigmaların eşölçülemezliğini ileri süren Kuhn[277]'un, dil oyunları kuramıyla Wittgenstein[278]'ın, kuram yüklü gözlem savıyla, nesnel gözlemlerin olamayacağını savunan Pierre Duhem ve N. R. Hanson[279]'un ve Descartes'tan beri batı felsefesine egemen olan özne-nesne ikilemini yadsıyan eylemselliği ön plana çıkarıp, doğrunun yararlı olanda olduğunu söyleyen John Dewey[280]'in, zihnin ve dilin gerçekliği yansıtan bir ayna olmadığı ve uygunluğa dayalı doğruluk kuramının geçersiz olduğunu göstermeye yönelen pragmatist Rorty[281]'nin vb. düşünürlerin, batı bilimine birçok sebepten ötürü yönelttiklere eleştirilere de yer verilebilir.

---

[272] FEYERABEND, *Problems of Empricisim*, PP2, (2004), s.19, 192-193; David Hume, *A Treatise of Human Nature* adlı kitabında ayrıca akılcılık ile ilgili olarak şu düşünceleri paylaşır; "Akıl ilk etapta mutlak bir hüküm ve otoriteyle yasalar koyan, kurallar vazeden saltanatın sahibi gibi ortalıkta boy gösterir. O yüzden düşman ona sığınmak, onun koruması altına girmek zorunda kalır ve orada, aklın yanlışlık ve budalalığını kanıtlamak üzere akılcı argümanlara başvurarak, denilebilirse onun eli ve mührüyle bir patent üretir. Bu patent ilk başta, kendisinde türediği aklın mevcut ve dolaysız otoritesiyle doğru orantılı bir otoriteye sahiptir. Fakat aklı yalanlamaya kurulu olduğu için, adım adım egemen iktidarın ve onunla birlikte de kendisinin gücünü zayıflatır; ta ki aralıksız ve amansız seyreden bir zafiyet sonunda her ikisi de bir hiç haline gelinceye kadar." Akt. FEYERABEND, *Akla Veda*, (2012), s.95.
[273] AYDIN, Hasan, *Felsefi Temelleri Işığında Yapılandırmacılık*, (2007), s.26.
[274] AYDIN, Hasan, *a.g.e.*, s.23-24.
[275] DİLTEY, Wilhelm, "*Tinsel Bilimlere Giriş*", *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, (1986), s.99.
[276] POPPER, R. Karl, "*Bilim Felsefesi: Kişisel Bir Bildiri*", *Bilim Felsefesi* içinde, (1991), s.186-189.
[277] KHUN Thomas S., *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, s.46.
[278] SOYKAN, Ömer Naci, *Felsefe ve Dil*, (1995), s.87.
[279] YAZICI, Sedat, *Felsefeye Giriş*, (1999), s.74-77.
[280] DEWEY, John, *Democracy and Education*, Macmillan Company, 1916, kısım 25. http://www.ilt.columbia.edu/publications/dewey.html
[281] RORTY, Richard, *Felsefe ve Doğanın Aynası*, (2006), s.1.

Özgür Bir Toplumda Bilim adlı eserinde Feyerabend, bilim adamlarını mimarlara benzetir. Bilim adamlarının, inşa ettikleri yapıları tamamlamadan önce, yapıların ayakta durabileceklerine dair herhangi bir kestirimde bulunamayacaklarını, çünkü bunun imkânsız olduğunu dile getirir[282]. Bilim adamlarının da tıpkı mimarlar gibi olaydan sonra; yani bilimsel başarıları, ancak olaydan sonra garantileyebileceklerini ileri sürer[283]. Ancak, bilimin kesinlik iddiasında bulunmadığı, yüksek olasılıklar ile hareket ettiği kabulü ise bütün 20. Yüzyılın ruhuna yansımıştır[284]. Günümüz bilim anlayışında elde edilmeye çalışılan kesinlik derecelerinin, genellikle yüksek bir olasılık derecesi veren sonuçlar elde edebilmesi; daha çok doğrudan gözlemlenemeyen, farklı birçok semptomları da içeren durumlar ve laboratuar dışı gözlemler için olasılık düzeyinde bilim yapılmasının sonucu olarak ifade edilebilir[285]. Hiç bilmemek yerine olasılıksal olarak bilmek ya da olasılıksal olarak başarı elde etmek, bilimim

---

282 FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.12.

283 FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.39. Burada bilimsel gelişmeler ile birlikte günümüzde yüksek bir kesinlik derecesi elde etmiş birçok alanın varolduğu ancak bunların bilimin ürünleri oldukları da unutulmamalıdır.

284 Bilim tarihine yapılan başvurular sonrasında, bilimin, kuramlarla hareket ettiğini konusunda büyük oranda ulaşılan mutabık ile kuramların da yasalardan farklı olarak yüksek olasılıklarla işlediği fikri öne sürülmüştür. Burada bahsedilmelidir ki, bilim ile teknolojiyi birbirine karıştırmak ve tüm vurguyu bilimsel bilginin uygulamalarına yapmak, bu teknolojik alanda elde edilebilecek kesinliklerin bilime atfedilebilmesi gibi bir yanılgıyı doğurabilir. Ancak eğer, bu yapılırsa, göz ardı edilen şey yemeğin, yemek tarifiyle aynı şey olmadığının farkına varılamamasıdır. KABADAYI Talip, *Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, s.160. Ayrıca Tarnas'a söz verirsek: "Doğrunun ve gerçekliğin doğası radikal bir biçimde belirsizdir". TARNAS, Richard, *The Passion of The Western Mind: Understanding The Ideas that have Shaped Our Worldview*, (1991), s.396-397. Kuşkusuz Tarnas'ın ifade ettiği belirsizlik, Heisenberg'den beri fizikte gündeme gelen belirsizlik anlayışının postmodernizme yansımasının bir ürünüdür. PLANCK, Max, *Modern Doğa Anlayışı ve Kuantum Teorisine Giriş*, (1996), s.105. Postmodernistlerin anılan savları, kuşkusuz içinde önemli gerçekler barındırmaktadır; zira kültürel koşullanmışlığın, dilsel yapıların, inanç ve beklentilerin, sahip olduğumuz kavram ve düşüncelerin dış dünyayı algılama sürecinde etkin olduğu ve bizi çoğu kez yanılttığı gerçeği yadsınamaz. Bacon'ın *idolleri*, aslında bu konuya oldukça erken dönemlerde dikkatlerimizi çekmiş; aynı anlayış, Edgar Morin'de *bilmenin körlükleri* olarak nitelendirilmiştir. BACON, Francis, *The New Organom or True Directions Concerning The Interpretetion of Nature*, 1620, http://www.consitution.org/bacon/nov_org.txt ve MORİN, Edgar, *Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi*, (2003), s.1, Ayrıca Feyerabaned'in postmodern anlamda bilimin hazır bir ürün gibi sunulduğuna dair görüşleri için Bkz.; The Worst Enemy of Science eserinin 8. bölüm *Science as a Supermarket*. FEYARABEND, *The Worst Enemy of Science*, (2000), s.80-102.

285 Bu anlamda yapılan bilimsel çalışmalar geçmişte alınan sonuçlar ve gelecekte olasılıksal olarak alınabilecek sonuçlar üzerinden yol alır. Başka bir deyişle indüktif çıkarım ile oluştururlar. Ancak burada, geometrik ilkelerle nedensellik ilkesinin a priorist yorumundan dolayı rasyonalizmin düştüğü hatalara, modern bilimin, sözü geçen ilkelere deneyimlerden ulaşıldığı fikrini ortaya koyarak düşmediğini, belirtebiliriz. Yine de indüktif çıkarımın kendi başına olasılık taşımayacak durumlardan bir sayısal sonuç ile hareket ettiğini ve David Hume'un indüksiyona dair taşıdığı, ne a priori ne de a posteriori oldukları fikrini hatırlamak gerekir. Bkz; REICHENBACH, Hans, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, (1993), s.159.

bugün kabul ettiği ve kullandığı bir yöntemdir[286]. Bu açıdan, modern anlamında olduğu gibi bilimin, işleyişi kesin kurallara bağlı bir makine gibi çalışan evren anlayışını yansıtmadığı söylenebilir. Doğada olup bitenler sadece nedensellik yasalarına değil olasılık yasalarına da bağlı görünmektedir. Bu durumda Feyerabend'in mimar metaforunu da göz önünde bulundurarak, olasılıksal olarak başarısını iddia eden bilimsel çalışmalarının kesinselliğinden söz edilemeyeceği belirtilebilir[287].

Feyerabend'in de üzerinde uzun uzun tahlillerde bulunduğu bilim tarihinde, yönteme karşı duyulan hassasiyete rağmen yöntemimin defalarca göz ardı edildiği görülmektedir. Bu sebeple kesinlik arayışı ile kesin şekilde bilim yapmak ve kesin doğrulara ulaşmak amacında olan bilimin, günümüzde olasılık dâhilinde bilim yaptığı da göz önüne alınırsa, yöntemci bir tutarlılık anlayışı haksız bulunabilir. Bu anlayışın bilimsel alan için negatif bir tutum olduğu da belirtilebilir. Bilimin başarıları, mevcut bilim görüşünün ve bilimsel olan ile bilimsel olmayanı yansıtan anlayışların tekelinde değildir ve tarih boyunca da öyle olmamış gözükmektedir. Antik çağda Atomculuğun keşfi, 16.yüzyılda Kopernik Devrimi, 19.yüzyılda Modern Atomculuğun yükselişi (Kinetik Kuramı, Dağılım Kuramı, Stereo kimya, Kuantum Kuramı), 20.yüzyılda ise ışığın dalga[288] kuramının ortaya çıkışı gibi olay ve gelişmeler[289] bazı düşünürlerin ya bilerek açık yöntembilimsel kurallarla sınırlı kalmadıkları ya da farkında olmadan bu kuralları çiğnedikleri için mümkün olmuşlardır[290].

Bilimsel fikirler ve başarıları, sistem ve yöntemlerden aykırı olarak oluşturan şeyin, sadece yöntemsel olarak ifade edilmiş bilimin kendisinden değil

---

[286] MOLES, Abraham, *Belirsizin Bilimleri*, (2012), s.25.
[287] REICHENBACH, Hans, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, (1993), s.167.
[288] Antikçağ *arkhe* arayışları içerisinde birçok çeşitli anlayışla karşılaşırız. Ancak Demokritos ve Leukippos'un daha radikal bir anlayış ile antikçağ deneyciliğine karşı, *gerçek dünya* ile ilişkilerin, bizim duyularımız aracılığı ile bilebildiğimiz dünyadan farklı türde olduğuna inanıyorlardı(*Bilim Felsefesine Tarihsel Bir Giriş*, s.37). Kopernik güneş merkezli sistemini, Batlamyus'un da dünya merkezli sistemi, tamamıyla farklı birer yöntem izleyerek ortaya koydukları ifade edilebilir(*Bilim Felsefesine Tarihsel Bir Giriş*, s.58). Klasik fizikte enerjinin sürekli artışı fikrine karşı Max Planck'ın enerjinin sürekli yayılmadığını savunması (*Bilim Tarihine Giriş* s.395), Newton fiziğinin atom altı boyutlarda ve ışık hızına yakın büyüklükteki hızlarda yetersizliğine karşı, Einstein'ın görelilik kuramını savunması gösterilebilir (*Bilim Tarihine Giriş*, s.392). LOOSE, John, *Bilim Felsefesine Tarihsel Bir Giriş*, (2008); TEKELİ Sevim, KÂHYA Esin, DOSAY Melek, DEMİR Remzi, TOPDEMİR G. Hüseyin, UNAT Yavuz, KOÇ AYDIN Ayten, *Bilim Tarihine Giriş*.
[289] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.39.
[290] HÜLÜR, Himmet, "*Bilimde Yöntemciliğin Reddi ve Çoğulcuk*", (2006), s.204.

aksine bu yöntemlerin yasakladığı ya da bilimsel olmayan olarak adlandırdığı yöntem ve fikirlerden de geldiği söylenebilir. Bu, yöntemlerin her birisinin değersiz olduğu ve ya yöntemlerin kendi başlarına hiçbir bilimsel başarı elde edemedikleri anlamına gelmemekle birlikte, alternatif yöntemlerden üstün tutulmaları ya da alternatif yöntemlerin oluşmasını engellemeleri durumuna olan, karşı çıkış olarak ifadeleştirilebilir. Yöntem ya da kuralların ihlali, bu anlayışı destekleyecek nitelikte bir bilimsel başarının tarihini çizmişlerdir. Bu aykırılıkların bir başka açıdan önemi, buluş bağlamında yapılan keşiflerin, mevcut yöntem ve sistemlere uygun olmayan özellikler taşımasıdır. Genellikle belirli bir alanda yapılan yoğun bir çalışma sonucu gerçekleşen bilimsel buluşlar, yöntemlere olan bağlılıklar ile değil onlara karşı olan keşiflerdir. Burada yerleşik bir bilimsel yöntem ve kurallar bütününe karşı yapılan, tek dayanağı kendisi olan yeni bir fikirden bahsedilmektedir. Bu nedenle, bilimsel sürecin bir başlangıcı olarak kabul edebileceğimiz *buluş bağlamı*, aklın makul bir şekilde mantıkîleştirebileceği veya formülleştirebileceği bir evre de değildir. Yeni bir yöntemin elde edilmesi de hazır olarak bulunan ve alınan bir şey değildir, hâkim yöntem ve kurallara karşı bir tutum almış, ancak bu yöntem ve kurallar dışında her alan ve fikirden etkilenmiş olabilecek bir buluş olarak adlandırılabilir[291]. Bu ilk evre, bilim adamının yaratıcı hayal gücüne, Bergson'cu bir ifadeyle, *sezgi*sine hatta şans ve rastlantıya bağlı bir durum olabilir; çoğu kez de mantıksal bir açıklaması söz konusu olmamıştır[292].

Keşif, akıldışı olabilir ve bilinen herhangi bir bilimsel yöntemi izlemek zorunda değildir[293]. Eğer izlemesi zorunlu olsaydı bilimsel yöntemlerde bir değişikliğe gidilemez ve devamında bilimsel bir gelişme yaşanamazdı. Katı bir yanlışlama ilkesi ya da Lakatos'un deyişiyle *naif bir yanlışlamacılık*, Feyerabend

---

291 Kuhn, için bu devrimlerin oluşması, ancak olağan bilim esnasında kullanılan paradigmaların içinden çıkılamaz bir bunalıma yol açması sonrasında gerçekleşebilmektedir.
292 ÖZLEM, Doğan, *Bilim Felsefesi Ders Notları*, (2003), s.51. V.a. Reichenbach'ın *Exprience and Prediction "Deneyim ve öndeyi"* adlı eserinde bildirdiği üzere, epistemolojinin, bilim felsefesinin kendine has çalışma alanı haklılandırma bağlamıdır; çünkü buluş bağlamında olanların yani, bizim yeni bilgilere nasıl ulaştığımızın rasyonel bir temeli ve açıklaması yoktur; burada birçok faktör etkili olabilir ve bütün bunlara rasyonel bir açıklama getirmek mümkün değildir. REICHENBACH, Hans, *Exprience and Prediction, An Analysis of the Foundations and the Structure of Knowledge*, (1938). s.382. Ayrıca, REICHENBACH, Hans, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, s.156.
293 FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.197.

için bilinen haliyle bilimi yok edecektir[294]. Bilimsel bir başarının öngörülen bir şey olmasını beklememek gerekir, çünkü kendisinden önceki yöntem ve görüşleri destekleyici bir gelişim sürdürebileceği gibi tam olarak ayrı bir yöntem ve görüş de ortaya koyabilir. Bu durumda bir yöntem ya da görüş çerçevesinde, bir yanlışlama ilkesi koymak, daha başarılı bir yöntem ve görüşün ortaya çıkmasının engellenmesine yol açabilir. Bu doğrultuda, eleştirel akılcılığın, *yanlışlamaları ciddiye alın, içeriği arttırın, ad hoc hipotezlerden kaçının ifadeleri* ve *mantıksal deneyciliğin, kesin olun, kuramlarınızı ölçümlerle temellendirin, belirsiz ve test edilemez düşüncelerden uzak durun* ilkeleri, belli alanlara uygulanabilmiş olsalar da, bir bütün olarak bilimin, tarihsel aşamalarını açıklamakta yetersizdirler ve doğaları gereği de bilimi engellemektedirler[295]. Farklı durum ve koşullarda birisi için geçerli olabilecek bilimsel başarılar sağlanırken, diğeri için durum tam tersi olabilir. Bu ilkeler, bilimsel gelişmeyi açıklamakta yetersizdirler çünkü bilim; yöntembilimsel görüntüsünden çok daha *sakar* ve *akıldışı*dır. Onu daha *akılcı* ve daha kesin yapma çabası bilime zarar verebilir. Bilimin yapımı aşamasında ki ortaya çıkan bu süreçler sonucunda Feyerabend için *kaos*suz bilgi mümkün değildir. Onun için sakar ve akıldışı olan bu fikirler *ilerlemenin önşartlarıdır*[296].

> Copernic, evrenle ilgili yeni bir görüş ortaya koyduğunda bilimsel öncüle değil, çılgın bir Pisagorcu olan Philoloas'a başvurmuştur. Fikirlerini bilimsel yöntemin bütün açık kuralları karsısında benimsemiş ve ileri sürmüştür. Mekanik ve optik; zanaatkârlara, tıp; ebelere ve büyücülere çok şey borçludur[297].

Feyerabend'e göre, bilimsel sonuçlar dışsal herhangi bir yardım olmadan yalnızca bilim tarafından elde edilseydi eğer, batı bilim anlayışının bunları bilime mal etme çabaları da haklı çıkarılabilirdi. Ancak bilim tarihine bakıldığında bilimin bu şekilde gelişme göstermediğine, bilimde ulaşılan sonuçlarda bilim dışı fikirlerin de katkısının bulunduğuna ulaşılmaktadır. Bilimsel çalışımların çok üstün bir bilgi birikimi gerektirdiği ve çok zor anlaşılabilecek olmasından dolayı herkes tarafından bilinemeyeceği ve bu doğrultuda bilime etki eden bu bilim dışı

---

[294] FEYERABEND, *a.g.e.*, s197; FEYERABEND Paul ve LAKATOS Imre, *For and Against Method: Including Lakatos's Lectures on Scientific Method and the Lakatos-Feyerabend Correspondence with Imre Lakatos* (1999a), s.22-24, 33, 52, 210, 404.
[295] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.200.
[296] FEYERABEND, *a.g.e.* s.200.
[297] FEYERABEND, *Knowledge, Science and Relativism*, PP3, (1999e), s.186.

faktörlerinde görünmez kılınması. Feyerabend'e göre bilimi "olduğundan" daha yetkin, daha kapsamlı ve zor göstermektedir. Ona göre tümüyle bakıldığında Batı biliminin bu görüntüsü yanıltıcıdır; pek çok kimsenin sanısının tersine, bilim, kitlelerin iyi bir eğitimle bile erişemeyeceği, anlaşılması güç, sağduyuya yabancı bir etkinlik değildir. Einstein gibi kimi seçkin bilim adamlarının da belirtmekten geri kalmadıkları gibi[298], "bilimsel düşünme hepimizin paylaştığı günlük düşünmenin daha düzenli, tutarlı ve eleştirel bir uzantısından başka bir şey değildir"[299]. Bilimsel alanlarda elde edinilebilecek bilgi birikimi, yoğun bir alan çalışması ve tarihsel gelişim süreci incelemesi gerektirebilir. Ancak bilim adamlarının başarılı olmalarını sağlayan üstün bir özelliğe sahip olduklarını düşünmek yanıltıcıdır. Bilim insanları da her insanın yapabileceği gibi bilimsel düşünme şekli ve bilgi birikimleri doğrultusunda bilim yapmaktadırlar. Bilim de Feyerabend'in ifade ettiği gibi bu anlamda, sıradan bir insanın bilgi birikimi elde edip, bilimsel düşünme şeklini kullanması sonucu yapılabilecek bir etkinliktir. Eğer bilimsel düşünme de, günlük düşünmenin daha tutarlı, düzenli ve eleştirel bir uzantısıysa, bilim, insanî alandan kopuk bir etkinlik olarak görülmemelidir. Bu sebepten, sadece akılsal bir etkinlik ve kurallar bütünü olarak görülüp kısıtlanırsa, gelişmesinin engellenebileceği ve bir dogmaya dönüştürülebileceği ifade edilebilir.

Bilimsel olmayan fikir ve yöntemlerin, bilime yaptıkları katkı ve hatta bilimsel çalışmalar yaratabilme özelliklerine rağmen dışlanmalarının sebebi -eğer bilim için bu derece önemli ve onun bir parçası iseler- bilimden kaynaklamıyor olmalıdır. Feyerabend, bilgi edinmede alternatif seçeneklerin etkili olduğunu ısrarla savunurken, bir materyalistin görüşleri karşısında, bir mistiğin felsefesinin tutunamayıp geri itilmesinin sebebini, entelektüellerin ve entelektüellerce şartlandırılmış toplumun, hayal gücündeki yetersizlikten kaynaklandığını ileri sürmektedir[300]. Ona göre günümüzde bilimin ulaştığı bu başarılara, alternatif yöntemlerinde ulaşabileceği yüksek bir hayal gücü kurgusu gerektirmektedir[301].

---

[298] Albert Einstein, "Bilim, duyum deneyimlerimizin kaotik çeşitliliğini düşüncenin mantıksal olarak tek biçimli sistemine denk düşürme girişimidir" demektedir. Akt: AKIN, Erkan, *Bilim ve Siyasal Sistem*, (1997), s.2.

[299] YILDIRIM, Cemal, *Bilimsel düşunme Yöntemi*, (2008), s.14.

[300] SUNAY, Cengiz, *Bılim Felsefesi ve Siyaset Bilimi*, s.16.

[301] Bazı düşünürlerce gözlemin tek başına teorinin doğru ya da yanlışlığını belirleyemeyeceği, teori ile gözlem arasında işe yarar bir farklılaşma yapılamayacağını ileri sürmektedir. Ayrıca farklı

Akılsallık ve bilim, her alanda, kesin ve doğru bilginin biricik yöntemi olarak günlük hayata dâhil olmuşlardır. Sağlık alanında herhangi bir alternatif uygulama, bilimsel olanın yanında yapıcı bir seçenek olmaktan ziyade, daha büyük problemlere yol açabilecek bir yöntem olarak görülmektedir. Ancak, bilimsel olarak elde edilen başarılı sonuçları ve belki de daha fazlasını elde edebilecek herhangi bir alternatif ise düşünülmemektedir. Burada belirtilmelidir ki, bilimsel uygulamaların kesin olarak olmasa da, yüksek oranda başarılı olmaları beklentisi boşuna değildir, çünkü bir çıkarım ve sağlama olanağına sahiptirler. Bu sebepten alternatiflere doğrudan bir başvuru, akli olarak savunulamayabilir. Ancak Feyerabend'e göre, alternatif uygulamaların da bilimsel olana verilen bir değer ile sınanması yapılabilirse eğer, başarılı olabileceklerdir. Ve hatırlatılmalıdır ki, bilimden türetilen uygulamalar, bize bilimin kendisini vermez. Feyerabend'e göre bilimden kaynaklanmayan bu dışlamalar, bilim ile birlikte yürütülen ideolojilerin bir etkisidir, onun için, bilim; bir yanıyla din veya ideoloji, öbür yanıyla parapsikoloji, astroloji, efsane, dahası falcılık gibi uygulamalardan sadece biridir. Bu alanlardan bilimi bir basamak daha geliştirebilecek bir parça alınabilirse, onlarında bilimi geliştirebilen, bilimsel yanları olduğunu anlaşılabilir. Ancak burada Feyerabend'in bilimi diğer alanlarla birebir eş görmesine karşı çıkılabilir. Bu alanlardan yapılabilecek katkılar, bilimi bir yanıyla din veya falcılık yapmaz, din ve falcılık gibi alanları, bilimsel etkinlik için ortak başarılar elde etmiş ya da edebilecek olan bazı yönleri barındıran alternatif alanlar yapabilir. Feyerabend bilimi, bir yanıyla din veya ideoloji, öbür yanıyla parapsikoloji, astroloji, efsane ve falcılık olarak tanımlarken, bilimsel fikir ve düşüncelerin onlardan ayrı olarak ortaya konulmadığını savunur. Tarihsel süreç içerisinde de gördüğümüz gibi insan, bilimi, uygarlıklar ve toplumsal yaşantıları doğrultusunda kullanmıştır ve hala da kullanmaktadır. Bu nedenle bilimin bu alanlara etki ettiği, bu alanların da bilime etki ettiğini söyleyebilir, ancak aynı şey olduklarından bahsedilmesinin problematik olduğu ifade edilmelidir. Bilimsel bir gelişmenin alternatif bir görüş

---

teorik çerçeveler arasından rasyonel bir seçim yapmak için kullanılabilecek evrensel ölçütler olmadığı, böyle bir seçimde, ahlaki, estetik veya araçsal değerlerin özsel rol oynadığı da ileri sürülmektedir. Hatta teorik inanç ve kavramlardan bağımsız bir dışsal gerçekliğin var olduğu fikri de reddedilir. Bu iddiaların hepsinde ortak olan nokta, *teorilerin kabul edilmesinde bir konvansiyonun söz konusu olduğu*dur. Yani günümüzde yüksek oranda kabul görmüş ve benimsenmiş olduğundan tercih edilmesi gerektiği düşüncesiyle hareket etmektedirler. KEAT, Russel ve URRY John, *Bilim Olarak Sosyal Teori*, (1994), s.17.

içerisinden gelmesi, din, ideoloji, astroloji ve ya falcılık gibi, yöntemsel anlamda bir yeniliğe yol açabilir ve bu doğrultuda bilimsel bir başarının kaynağı da olabilir. Aksi takdirde yöntemsel bir farklılığın oluşması imkânsız ve böyle bir başarının ortaya çıkması da bilimsel olmayan herhangi bir şeye verilen değer kadar dışlanabilir olur. Feyerabend için bilimin akılcı ve deneysel olma gerekçesiyle yürüttüğü üstünlük savı bu yüzden yersizdir, doğruluk ve bilgi hiçbir çalışma biçiminin tekelinde değildir[302].

5.2. PAUL KARL FEYERABEND'DE BİLİM ile İNSAN ÖZGÜRLÜĞÜ İLİŞKİSİ

Feyerabend'e göre bilim ve yöntemlerinde onu yetkin kılan özel bir şey bulunduğu yaygın şekilde kabul gören bir inançtır. Bu doğrultuda bir iddiaya, bir akıl yürütmeye ya da bir araştırmaya "bilimsel" nitelemesi, bir tür geçerlilik veya özel türde bir güvenirlilik ima ettiği için verilmektedir[303]. Fakat bilimi bu kadar özel kılan nedir? Bilimsellik acaba gerçekten bu denli kesinlik ve güvenilirlik içeren bir şey midir? Her ne kadar günümüzde ayrılmaz bir parçamız olsa da, sayılamayacak ve göz ardı edilemeyecek kadar yararı da olsa, gerçekten de ona özel türde bir anlam veren şey kendisi midir? Yoksa bunu yapan biz miyiz? Feyerabend'e göre daha ileri gidersek eğer şu soruyu sormamız gerekir; ona verdiğimiz bu özel önem, bilime karşı koşulsuz bir tapınmaya yol açıp, onu kısırlaştırır mı? Onu metalaştırmak, aslında onun ilerlemesine yapılan en büyük engeli teşkil etmez mi? Yoksa 20. Yüzyılda bilim felsefesi[304] ile uğraşan herkes bilimin tarihsel süreçteki anlamını kaygıyla irdelerken, bilim insanları bilime olan tutkularını gerçekleştirebilmek ve bilim yapabilmek için çırpınırken, biz kendimizi bir çemberin içine mi hapsettik? Feyerabend bu sorulara cevap vermek için giriştiği bilim felsefesinde, bilimin ve insanın özgürlüğünü sorgulamaktadır.

Feyerabend'e göre insanlık köhneleşmiş ve katı düşünce biçimlerinden kurtuluşunu, bilime borçludur. Ona göre binlerce yıl etkili olmuş olan çeşitli

---

[302]YILDIRIM, Cemal, *Evrim Kuramı ve Bağnazlık*, (1998), s.164.
[303] FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.47-57.
[304]Bilim felsefesi için Kadir Çüçen: bilimin doğasını, kapsamını, sınırlarını, yöntemini, bilimsel bilginin yapısını ve özelliklerini, bilimsel kuram ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi felsefi bir tavırla araştıran düşünsel bir disiplindir. ÇÜÇEN, Kadir, *Felsefeye Giriş*, (2001), s. 173. Bilim felsefesi Sedat Yazıcı ise; bilimin metodunu, anlamını ve mantıksal yapısını, yine onun amaç, metot, ölçüt, kavram, yasa ve kuramlarını mantıksal ve yöntemsel analizler yoluyla inceleyerek anlama çabasıdır. YAZICI, Sedat, *Felsefeye Giriş*, s.63.

kültür, din ve toplum öğretileri, bilimin ve bilimsel düşüncenin oluşmasını engellemişlerdir. İnsanlar bu alanların yarattığı, otorite ve batıl itikatlar karşısında entelektüel özgürlüklerini uzun bir zaman diliminden sonra, bilim sayesinde kazanabilmişlerdir. Ancak daha önce ki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi insana bu alanların otorite ve itikatları karşısında özgülüğünü vermede başarılı olabilmiş olan bu bilimsel girişimin, başarısını sürdürmede yeterince başarılı olamadığı belirtilebilir.

Başarısını, din, kültür ve toplum öğretilerinin tamamen değersiz olduğu ya da bilimin onların yerini alması gerektiği gibi bir düşünce ile birleştirmeye çalışması, insanların modern bilim dönemi öncesinde ya hiç özgür olamadıkları, ya hiç mutlu olmadıkları ya da ne bilimsel ne de düşünsel bir işleve sahip oldukları görüşünü barındırmaktadır. Ancak tarih, insanın, geçmişinin öyle olmadığını göstermektedir. Fakat bugün modern bilim, kendisinden önceki her yapıyı, hatta kendisine alternatif her görüşü dahi, dışlayıcı bir yapıyı yaratmaktadır. Ortaçağın baskıcı tutumuna karşı olan özgürleştirme hareketi, baskıcı ve otoriter tutuma karşı iken, ortaçağ bilgisinin, din, kültür ve toplum öğretilerinin topyekûn değersiz olduğu ve hiçbir özellikleri bulunmadığı iddia etmemiştir. Bu nedenle Feyerabend'e göre, bu anlayışın, batı bilimi ideolojisi ile böyle bir anlayış sürdürmesi, kendisinin adeta sınır tanımaz bir *din ve otorite* haline gelmesini sağlamıştır. Burada Feyerabend için bilimin bir din otoritesi halinde tasvir edilmesi, onu siyasal bir otorite haline getirerek dogmatikleştirilmesinin yarattığı sonuç olarak anlamlandırılabilir. Çünkü Feyerabend'e göre bugün, verilen eğitimlerde bilimsel olgular, yüzyıl önce dinsel olguların öğretilmesiyle aynı şekilde öğretilmektedir[305]. Bilimin, dinin yerini alması, dünyevi toplumsal birimlerin gelişmesine yol açarken, diğer tarafta bu bilimlerin, dinin kendisinde eleştirilen ne varsa, onların doğru bilgisi olma iddiasıyla oluşan ortodoksiyi de tersinden, yeniden üretmektedir[306].

---

[305] Feyerabend *Özgür Bir Toplumda Bilim* adlı eserinde Profesör Gellner'in eseri hakkındaki eleştirisini cevaplarken batı biliminin akılcı yanı ile inanç kavramını şu şekilde ifadeleştirir: "İçten inancın tümüyle tartışma dışı kalan ve salt akılcı öyle dediği için kabul edilen ilkelere duyulan inanç oluşudur; mesele bu inancın, akılcılığın din bilimine ait ilkelerine duyulan inanç oluşudur. FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.179.

[306] ÇİĞDEM, Ahmet, *Akıl ve Toplumun Özgurleşimi, Jürgen Habermars ve Eleştirel Epistemoloji Üzerine Bir Çalışma*, (1997), s.25.

Bilimin, topluma ve toplumun bütün kurumlarına yöneltilen eleştirilerin dışında tutulması, kendisinin, bir zamanlar özgürlük adına karşı koyduğu ideoloji ve otoriteler kadar, baskıcı bir konuma geldiğini ortaya koymaktadır. Bilimsel olanın meşruluğu kendisinden geliyorsa eğer -bilimin ortaçağı baskıcı olarak nitelendirmesi bu gerçekliği baskıyla gizlediği tezidir- geçmişte dinin kullandığı yol ve yöntemleri kullanmaması gerekmektedir. Bu doğrultuda Feyerabend, aslında insanlığın düşünce sistemleri ve bilimsel çabalarına ket vurulduğu düşüncesiyle, bu alanların gerçek mahiyetlerinin ortaya çıkamadığını dile getirmiştir. Bu anlamda bilimsel girişimin amaçladığı başarının, aslında dinin sahip olduğu otoritenin yerine geçmek değil, mahiyetini ortaya koyarak değerine kavuşmak olduğu söylenebilir. Bilimin kendisini ortaya koyduğu takdirde ortaçağ ve öncesi otoritelerin engellediği bir özgürlük alanına kavuşma amacına ulaşmış olmasına rağmen bu başarıdan sonra bir başka alana mahiyetini örtme anlamında baskı uygulaması, bilimin kendi değerinden gelmemektedir. Tam olarak burada dini otoritenin, bilimsel otorite olarak yeniden inşa edilmeye başlandığı görüşü haklı bulunabilir.

Nitekim günümüzde kültürel renkliliğin savunulmasına rağmen, sadece batı bilimi ile uyumlu olan anlayışlara yaşama olanağı sunulduğunu, eğitim sistemleri, yaşama biçimleri, hatta insan ilişkilerinin, batı bilimi doğrultusunda şekillendirilmekte olduğu belirtilebilir. Her ne kadar modern bilim, insanları özgür bir tercihe tabi tuttuğunu iddia etse de kendisi dışında her şeyi ötelemesi sebebiyle bir koşullama uygulamaktadır. Batı biliminin insan hayatına etkisi sadece bir seçenek olarak değil, bir zorunluluk olarak belirmektedir. Hayatın her alanına nüfuz etmiş durumda olan batı bilimi, artık insanların farkında olmadan kabul ettikleri, seçimlerinde koşullu olarak gözettikleri, onunla tercihlerde bulundukları bir olgu haline gelmiştir. Modern hayat için, bilimsel olan ya da batı bilimi tarafından onaylanan her seçim kabul edilebilir ve akli olmayan ya da batı

Yönteme Karşı'da Feyerabend, dinin hakikat iddiasının olgusal olarak kanıtlama ve ispatlamaya dayanmadığı için çürütülmesinin de aynı sebepten olanaksız olduğu görüşünü ileri sürer. Bu görüşünü de E.O. Wilson'ın dinin bu gücünü kullanma adına ifade ettiği sentezine yer verir. "Din ... toplumda bir hayat enerjisi olarak yaşamaya uzun bir süre daha devam edecek. Tıpkı enerjisini annesinden, yeryüzünden alan mitolojik dev Anteus gibi din de sırf bir kenara atılmakla yenilgiye uğratılamaz. Bilimsel doğalcılığın manevi zayıflığı onun bir tür asli bir enerji kaynağına sahip olmamasından ileri geliyor... Onun için şu soruyu sormanın zamanı geldi: Dinin gücünü yeni ve büyük bir girişimin hizmetine sokmanın bir yolu var mı? WİLSON, Edward Osborne, *On Human Nature*, (1972), s.192 ve devamı, aktaran: FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.307.

biliminin olmadığını iddia ettiği her seçim ise düşünülmek için bile yeterince değerli bulunmamaktadır. Sadece iki yüz yıl kadar bir geçmişe sahip olan batı biliminin, kendisine kadar ki seçimleri etkileyen tüm yapı ve bu yapıların anlamlarını, kısa bir süre içerisinde geçersiz kıldığı belirtilebilir. Bu geçersiz kılma öylesine etkili olmuştur ki, insanların batı bilimi öncesine (Kabile devletleri, Çin medeniyeti, Antik dönem öncesi uygarlıkları, Roma dönemi, Ortaçağ dönemi) dair bir tarihsel değeri dışında bir değerlendirmede bulunmaları bir yana düşünebilmeleri bile güç hale gelmiştir. Hatırlanmalıdır ki batı bilimi bugünkü gücü ve başarısını elde etmesinde, bu dönem, uygarlık ve medeniyetlere çok şey borçludur, hatta onların içerisinden doğmuştur. Bilim dışında başka herhangi bir yöntem, uygulama ve düşüncenin akıl dışı olarak adlandırıldığı, yalnızca bilimin, her şeyin en doğru cevabını verebileceği, aynı zamanda insan ve hayata yön verebilecek tüm cevaplara sahip olduğu inancı, onun *batı bilimi* olarak kazandığı anlam, bu tarihsel süreci içerisinde ki gelişiminden bağımsız olarak ele alınamaz. Anlaşıldığı takdirde bu onun tarihsel sürecini bir inkâra ve bilimi tamamen kültür, uygarlık ve toplumsal yapılar dışında bir insana meyleder gözükmektedir. Böyle bir yapı ya da insandan bahsetmek de mümkün değildir.

Bilimin modern anlamına kavuştuğu birkaç yüz yıllık dönem, insanlık tarihi için oldukça küçük bir zaman dilimine karşılık gelmektedir. Buna rağmen kurduğu üstünlük ideolojik politikaların dışında, bilimsel gelişmelerin artış hızında gerçekleşen ve katlanarak devam eden süreklilik ile de ilgilidir. Bilim alanında yaşanan hızlı ve baş döndürücü gelişmeler ile bilim ve tekniğin, modern kültür üzerinde yarattığı olağanüstü büyük ve belirleyici bir etki kurduğu da söylenebilir[307]. Bilimsel çalışmaların yeniliklere cevap veren başarıları, onların uzun yıllar açıklanamayan bir takım olguları kısa bir zaman diliminde açıklamalarına ve aynı zamanda sadece açıklama ile kalmayıp, yenilerini de bulmaları ve bilime eklemelerine olanak sağlamıştır. Bu sebeple günümüzde gerçekleşen bilimsel başarıların katlanarak artan ivmesinin, bireyler üzerinde zamansal bir genişlik algısı yarattığı da söylenmelidir.

---

[307] FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.103-108, 232-234, ayrıca, CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe*, s.107

21. Yüzyıla geldiğimizde ise batı bilimi olmadan bir yaşam sürme fikri birçokları tarafından tercih edilmeyecek bir düşünce olarak gösterilebilir[308]. Hatta bu durum sadece bireyler için değil toplum ve devletler için dahi geçerlidir. Günümüzde batı bilimi olmadan, üçüncü dünya ülkelerinin *öleceği* öne sürülebilir. Ancak öte yandan üçüncü dünya ülkesi gibi bir olguyu da batı biliminin yarattığı ve kendi bilimsel çalışmalarını yapmak, pratik uygulamalarını gerçekleştirebilmek adına bu ülkeleri kullandığı, diğer bir deyişle, sömürdüğü de ifade edilebilir. Batı bilimi etkisiyle değişen yaşam şekilleri sebebiyle batı bilimine muhtaç duruma düşmekte olan bu ülkeler için başka bir seçenek gözükmemektedir. Batı biliminin çeşitli hastalıklara karşı tedaviler üretmesinden ve yaşam süresine kattığı birçok başarılı çalışmadan da bahsedilebilmesine rağmen, yine batı bilimi zamanında ortaya çıkmış yeni ve ölümcül birçok hastalıktan da bahsedilebilir. Ayrıca batı biliminin yarattığı bu üçüncü dünya ülkelerinde milyonlarca insanın ölümcül hastalıklar, doğal felaketler ya da talihsizlikler sonucunda değil, açlık gibi basit sebeplerden dolayı hayatlarını kaybettikleri de ifade edilmelidir.

Modern toplumda hüküm süren bilimin, insan özgürlüğü ve refahı için varolduğu düşüncesi, dünya genelinde bir araştırmaya tabi tutulduğunda desteklenir görünmemektedir. Son 30-40 yıl içersinde dünyanın, batı biliminin iddia ettiği anlamda özgür ve adil olarak algılanmasının oldukça zorlaştığı belirtilebilir. Aksine refah ve yaşam kalitesi göstergelerindeki artan eşitsizlik, hem

---

[308] Bilimciliği açıkça savunan ve onun propagandasını yapan ilk kişi olarak Francis Bacon'u gösterebiliriz. Doğayı doğru olarak bilmenin tek güvenli yolunun bilim olduğunu, bilimsel yönteminde bize doğayı denetleme ve yönetme gücünü sağlayacak bilgiyi verebileceğini ileri sürerken, bilimin öncülüğünü yapmıştır. FEYERABEND, *Realisim, Rationalism and Scientific Method*, PP1, (1981), s.27-29. V.a.; REICHENBACH, Hans, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, , s.61-63. Rene Descartes da maddeyi, nesnel olguları, yani fiziksel dünyayı, değerlerden, öznel zihinden, yani bilinçten kesin derecede ayırıp, bilime oldukça özerk bir alan yaratarak *bilimciliği* yüceltmiştir. FEYERABEND, *Knowledge, Science and Relativism*, PP3, (1999e), s.104-105; FEYERABEND, *Problems of Empricisim*, PP2, (2004), s.37-38. V.a.; FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.90'da Feyerabend Bacon'un bu görüşlerine yer vermiş ve eleştirmiştir. Imanuel Kant, da özgül tavrına, tavrının önemli nüanslarına rağmen, yeniçağ bilimini, tek geçerli bilim olarak yücelterek bilimciliğin Aydınlanmada ivme kazanmasını sağlamıştır. FEYERABEND, *Akla Veda*, (2012), s.50; FEYERABEND, *Knowledge, Science and Relativism*, PP3, (1999e), s.202-204. Saint-Simon ile Auguste Comte, toplumların incelenmesinde, yeniden düzenlenmesinde bilimsel yöntemin kullanılması gerektiğini ileri sürerek, bilimciliği toplum bilim alanında savunup, etkili kılmışlarıdır. Yine aynı yüzyılda Jeremy Bentham ile James Stuart Mill, doğa yasalarını bularak doğanın denetimimiz altına alınmasını sağlayan bilimin, aynı şekilde insan davranışlarını da denetim altına almayı başarabileceğini savunarak bilimciliği etik alana taşıyan isimler olmuşlardır. Mill ile ilgili olarak Bkz.; FEYERABEND, *Realisim, Rationalism and Scientific Method*, PP1, (1981), s.157.

küresel hem de toplumsal ve bireysel birimlerde etkin bir biçimde kendisini göstermiştir. Yoksullaşma ve zenginleşmenin yarattığı kutuplaşmanın giderek büyümesi kaçınılmaz olmuştur. 1960 yılında dünya nüfusunun zirvedeki %20'si tabandaki %20'den 30 kat daha zengin iken, bu oran 1991 yılına gelindiğinde 61 kata çıkmıştır. 1991'de dünyanın tepesinde yer alan %20'lik topluluk dünyanın gayri safı hâsılasının %84,7'sini, küresel ticaretin %84,2'sini ve iç yatırımın %85'ini elinde tutarken tabanda ki %20 için bu oran %1.4, %0,9 ve %0.9 olarak kendisini göstermiştir. Tavandaki %20 dünya enerjisinin % 70'ini, metallerin %75'ini ve ağaçların %85'ini tüketirken üçüncü dünya ülkelerinin ise borçlarının, 1970de yaklaşık 200 milyar dolar civarında gezerken 1990'lara gelindiğinde tam 10 katına çıkarak 2.000 milyar dolar seviyesine yaklaştığı gösterilebilir[309].

Üçüncü dünya ülkeleri ve bu ülkeler ile birlikte ortaya çıkan yoksullar sorununun artık yasa ve düzen sorunu anlamı kazandığı ifade edilebilir. Bir zamanlar geçici olarak işsiz kalanların rehabilitasyon masrafları için ayrılan toplumsal fonlar bugün artık cezaevlerinin ve cezai gereçlerin inşası ve geliştirilmesi için kullanılmaktadır. Öyle ki bu durum en açık haliyle modernizmi önlerde yaşamış olan Amerika Birleşik Devletleri'nde görülmektedir. 1980 ve 1983 yılları arasında cezaevi nüfusunun yaklaşık 3 katına çıktığı, 1994 yılının Haziran ayı verisine göre 1.012.851'e ulaştığı görülmüştür. Ve bu artışta rol gösterenlerinde büyük çoğunluğu sınıf dışıların en yoksulları ve siyahî kısmı oluşturmaktadır[310]. Aynı zamanda Avrupa için de farklı bir durumdan bahsetmek olası değildir. Avrupa Konseyi istatistiklerine göre 1983 ve 1992 yılları arası Yunanistan, İspanya, Portekiz ve Hollanda'da %50 den fazla, Fransa, İsviçre, İrlanda ve İsveç'te %20 ile %50 arası artış görülmüş ve hiçbir yerde bir azalmaya tanıklık edilmemiştir. Bilimin, batılı bilim anlamında kazandığı yetkinlik derecesi sayesinde ideolojik seçimlerde ve politik alanlarda kullanılması ile bir silah haline geldiği görülmektedir. Bilimin yaptığı başarılı çalışmalar ve bu doğrultuda hak

---

[309] Bu bilgi Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 1994 baskısından alınmış ve Zygmunt Bauman tarafından aktarılmıştır. BAUMAN, Zygmunt, *Postmoderlik ve Hoşnutsuzlukları*, (2000), s.83-84.

[310] Bu tarz gelişmeler, batı biliminin kültürel renkliliği savunduğu ve alternatif yaşam şekillerini desteklendiği ya da özgürleşim amacı güttüğüne dair iddia edilen söylemler için negatif örnek oluşturmaktadır.

ettiği değer açık olmasına karşın, batı bilimi olarak ele alındığında insanlığa karşı bir tehdit oluşturduğu düşünülebilir[311].

5.3. BATILI TARZ BİLİMDE EĞİTİMİN ÜSTLENDİĞİ ROL

Akılcılık ve bilim, yaşantımızın gitgide daha büyük bir bölümünü işgal ediyor gözükmektedir. Feyerabend'e göre, eğitimin onları *uygar* ulusların çocuklarının beyinlerine *çaka çaka* doldurmakla meşgul olduğu, kalkınmanın ise *ilkeller*'in ve az gelişmiş toplumların onlardan yararlanabilmelerine özen gösterdiği, siyasal bağlaşmalardan bağımsız ve uluslar arası bir girişim olarak yürüyen silah araştırmalarının onları gerçek iktidar merkezleriyle tanıştırdığı açıktır[312]. Batılı tarzı bilimin, ulaştığı yetkinlik derecesini böyle bir iddia ile tamlaması, özellikle de özgürlükçü bir girişim olduğunu iddiasıyla çelişmektedir. Ancak Feyerabend'e göre batı bilimi bunu iddia etmektedir ve verdiği eğitim ve ideolojisinde bu şekilde bir yol izlemektedir ve dolayısıyla, bir araştırma aracı olmayı bırakıp bir siyasi baskı aracına dönüşmüştür[313].

> Bilginin ve uygarlığın ilerlemesi -batı uygarlığının dünyanın dört bir köşesine yayılma sürecine verilen addır bu- insan zekâsını tek bir ideoloji ile sınırlandırarak, tek bir yönde sivriltip, aslında kısırlaştırmak, insan zihninin özgür üretim ürünlerini, en ufak bir imkâna tabi kılmadı. Bilginin ilerlemesi birçok yerde zihinlerin öldürülmesi anlamına geldi[314].

Batılı tarzda bilimin, toplumları ve kültürleri, bilgilendirme ve uygar düzeylere taşımak amacıyla uyguladığı birçok politikadan bahsedilebilir. Bunların başında da eğitim sistemi ile ulaştırılan politikalar gelmektedir. Batı tarzı bilim eğitimi, eğitim sistemiyle bilimi öğrettiğini iddia ederken çoğu zaman sadece bir enformasyon aktarıcısı görevi görmektedir, çünkü bilimin ve bilimsel süreçlerin ya da bilimsel olanın mahiyetine değil, pratik sonuçlarına odaklanılmaktadır. Bu doğrultuda bir bireyin kendi yaratım gücü ile bilimi keşfettiği ya da kendi zekâsı

---

[311] ZYGMUNT, Bauman, *a.g.e.*, s.85.
[312] FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.108, 47-50.
[313] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.24. Ayrıca, Feyerabend bu iddianın bilim adamları tarafından savunulmasını *bilim şovenizmi* olarak ifadeleştirmiştir. Bilim adamları, kendi oyun parklarını bilimsel yöntemin kuralları olarak gördükleri şeylere uygun olarak işletmekle yetinmez, bu kuralları evrenselleştirmekte isterler, onların baştan sona toplumun bir parçası olması için çırpınır ve amaçlarını gerçekleştirmek için her çareye başvururlar: argüman, propaganda, baskı taktikleri ve korkutma, lobicilik bunlardan bazılarıdır. FEYERABEND, a.g.e., s.207.
[314] FEYERABEND, *a.g.e.*, s.24.

doğrultusunda ulaştığı bilgi demetlerinden bahsedebilmek olanaksızlaşmaktadır. Bu eğitimin özgür bir yaratımdan uzak olmasının en önemli göstergesi ise, bilimin kalıba konulmuş ve çerçevesi belirli bir etkinlik olarak öğretilmesidir. Bu tarz bir bilim algısı, bilimin ve bireyin pasif hale gelmesi, zihinlerde ise herhangi bir yaratıma imkân verilmemesi sonucunu doğurmaktadır[315].

Öyle ki Feyerabend için artık bilginin ilerlemesi, batı biliminin çarklarını döndürecek insan üretimine dönüşmüş gözükmektedir. Artık eğitimimizin amacı bu çarklarda yer alabilme yarışı olmuş, verilen eğitim, bu çarklara hitaben yapılan bilim ve izlenen ideoloji[316] ile bezenmiştir. Feyerabend'e göre, "Devlet Yüksek Okulları ve Üniversiteler, vergi mükellefleri tarafından finanse edilmektedirler, bu nedenle, verilecek eğitimin içeriği ve yönünü de yine onlar belirlemektedirler. Yoksa kamu kaynaklarından beslenen çok sayıdaki *aydın asalaklar* değil. Eğer vergi mükellefleri, vergi ödedikleri ülkelerde Vodoo[317], halk dansı, yağmur duası törenleri öğretilmesini isteselerdi, o zaman üniversitelerde bunlar öğretilirdi[318]".

Batı bilimi doğrultusunda verilen eğitimlerin hitap ettiği batı sistemlerinin ne kadar doğru oldukları ya da ne kadar daha etkili olabileceklerine dair bir

---

[315] Edmund Husserl'a göre de yaşanan gerçekliğin, bize bilim derslerinde öğretilen gerçekliğe uymadığını belirtir. Modern bilimin öndeyi ve kontrol amacının bir parçası olarak matematikselleştirilmiş ve mekanize edilmiş bir dünya resmi yarattığını, doğayı sadece niceliksel yayılıma sahip olan saf bir nesne düzeyine indirgeyen indirgemeci ve mekanist bir bakış açısı oluşturduğunu söyler ve bizim bu süreçte, başta zihin-beden, nicelik –nitelik, ve matematiksel ilişkiler-insani ilişkiler düalizmi olmak üzere, birtakım düalizmler içinde, *yaşama dünyasıyla* olan temasımızı yitirdiğimizi öne sürer. HUSSERL, *Edmund. The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology, The Attiude of Naturel Science and the Attiuede of Humanistic Science. Naturalism, Dualism and Psychophysical Psychology*, (1970), s. 315-334.

[316] 19. Yüzyıla gelindiğinde bilim için anlam olarak oldukça güçlü bir hale geldiği gibi bir ideoloji şekline dönüşmeye başladığı da söylenebilir. Almanya'da Ludwig Büchner'in *Madde ve Kuvvet* (1855) adlı kitabı *maddeci bilimciliğin İncili* sayılmıştır. Büchner bilimi tek başına, deneye dayanarak dünyayı doğru biçimde açıklayabilecek bir güçte görmüştür. Herbert Spencer evrim kuramını geniş bir alana yaymasıyla, Thomas Henry Huxley, Büchner'in maddeciliği yorumlamasıyla, bilimciliği İngiltere'de etkili kılan kişiler olmuşlardır. SPENCER, Harbert, *Fifty Key Sociologists, The Formative Theorists*, içinde, (2007), s.168-170. 19. Yüzyılın sonralarında ise Ernst Mach, bilimle felsefeyi bir tutmuş bilimdeki metafizik kavramları ayıklamak için bilimi tarihsel gelişimi içerisinde duyumcu bir yaklaşımla yeniden yorumlamaya çalışmıştır. Mach'ın izinden giden mantıkçı pozitivistler bilimi dünyaya ilişkin güvenilir bilgiyi verebilecek tek kaynak olarak ele almışlardır. SOYKAN, Ömer Naci, *Bilgi ve Betimleme, Pozitivizm ve Earnst Mach Üstüne*, (1998), s.21-39. Hans Reichenbach bu bilimcilik düşüncesini *bilimsel felsefe* terimini kullanarak daha da fazla vurgulamıştır. REICHENBACH, Hans, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, s.61-63. Ludwig Wittgenstein'ın *Tractatus*'ta dünyanın *doğru resmini* bilimin vereceğinden söz etmesi mantıkçı pozitivist anlayışı yüksek derecede desteklemiştir. WİTTGENSTEIN, Ludwig, *Tractatus, Logico-Philosophicus*, (2003).

[317] Batı Afrika kökenli ruhçu-animist bir din.

[318] FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.177.

sorgulama, neredeyse yapılmamaktadır. İnsanların binlerce yıl batı bilimi olmadan da yaşamış olduğu gerçeği unutularak, batı bilimi dışında bir yaşam şekline imkânsızmışçasına yaklaşması, bilimi dogmatikleştirmektedir[319]. Bilimin, değerinin anlaşılabilmesi için bu soruların sorulması ve cevaplarının arzulanması gerekli olmasına rağmen, batı bilimi ideolojisi sonucu mümkün olamamaktadır. Bilimsel eğitim ile yaratılan ve sosyal hayat ile pekiştirilen batı bilimi güveni, bu sorgulamayı engellemektedir[320]. Bu sebeple, zihinlerin yeniliklere bu kadar kapalı olması durumunda, bilimden daha ne kadar söz edilebileceği ve bu şartlarda ideolojik olarak biçimlendirilmemiş bir bilim ve eğitim ortamının nasıl yaratılabileceği sorusu sorulabilir.

> Günümüzde birçok bilim adamı ve aydın bilişsel/üretken asalaklık, anlamında asalaktırlar. Hiçbir karşılığı olmadan bir şey – yüksek ücretler, pahalı oyun alanları- alırlar. Aynı zamanda unutmayalım ki toplumun geniş kesimleri, devlet üniversiteleri ve *Science Fundadition* gibi vergi gelirleriyle desteklenen öteki kurumlarda yürütülen araştırmaların ve öğretimin çok küçük bir bölümünden yarar sağlar, hatta bu araştırma ve öğretim topluma böyle bir yarar sağlama düşüncesiyle bile yürütülemez. Epey pratik gibi görünen araştırmalar bile hızlı pratik sonuçlar alınma şansını azaltacak bir tarzda yürütülür: teorik bakımdan saydam olamayan, ama başarılı usuller araştırılmaz. Anlama ölçütlerinin, örneğin kanser araştırmalarında olduğu gibi araştırmacıların kendileri tarafından tanımladığı "anlayış" kazandırıcı yaklaşımlar yeğlenir. Alternatif usuller, yanlış olduklarından ötürü değil, kişinin kendi tekkesinin aynı ölçüde incelenmiş inançlarıyla çatıştıklarından ötürü reddedilir. Bu tutum eğitimde çok acı sonuçlar vermektedir. Değerli gelenekler, yetersiz oldukları görüldüğünden ötürü değil, bilimin temel varsayımlarıyla uyuşmadıklarından ve bilim adamları kendi ideolojilerini artık hemen herkese dayatabilecek güçte olduklarından ötürü saf dışı bırakılmaktadır,

---

319 Koyre'ye göre, bizim geçmişin insanlarından daha fazla şey bildiğimize dair düşünce bir mitostur.teknolojide ki gelişmeler gözlerimizi büyülediği için böyle düşünüyoruz. Bakıldığında görülür ki eskilerin dizgeleri de çok sağlam ve tutarlıdır; insanlar onlarla binlerce yıl yaşamıştır. KABADAYI Talip, *Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, s.69.

320 Bilimin ideolojik dayatmaları hakkında düşünen ve yazan ilk kişi Feyerabend değildir. Bilimin, ideoloji ile giriştiği bu birlikteliğe ilk tepkiler Aydınlanmanın kuru akla dayanan bilimciliğini eleştiren *romantiklere* kadar uzatılması mümkündür. Fransa'da Jean-Jaquess Rousseau, Avrupa uygarlığını dolaysısıyla onun bir parçası olan bilimciliği, insanın doğallığını bozduğu için sert bir şekilde eleştirmiştir. Almanya'da Goethe, Doğayı niceliksel matematiksel inceleme altına alan bilimi küçümsemekteydi. Resim, şiir, müzik gibi birçok sanat yapıtında bilimciliğe karşı olan bu tavrın örneklerini görebiliriz. Turgenyev'in *Babalar ve Oğulları* yapıtında Bazarov adıyla yarattığı karakter ile özellikle alman materyalizminin etkisindeki, soğuk, katı, duygusuz bilimciliği betimlemiştir. Falubert, Madam Bovary romanındaki Homais karakteri ile, bu bilimciliğin olumsuzluğu anlatmaya çalışmıştır. V.a.; Feyerabend *Özgür Bir Toplumda Bilim* adlı eserinde "hayal ve duygudan yana olduğunu, ama bunların aklın yerini almalarını değil, aklı sınırlandırmalarını ve tamamlamaları" isteğinde olduğunu belirterek romantik olduğunu ifade etmiştir. FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.250.

insanların yaşamları çoraklaştırılmaktadır. Bu açıdan bilim adamları ve aydınlar sadece cüzdan asalağı değil, aynı zamanda zihninde asalağıdırlar... umut verici araştırmaların gerektiği gibi ödüllendirilmesi, ama bu araştırmanın da dayandığı ideolojinin otomatik olarak temel eğitimin bir parçası haline getirilmemesini öneriyorum[321].

Feyerabend'in de ifade ettiği gibi bilimin ve bilimsel pratiğin günümüzde elde ettiği hayati pozisyonu sonrasında, insanî her alana büyük bir etkileyici olarak ulaştığı, bunun sonucu olarak, meslek grupları, yaşam şekilleri, aile ilişkileri, beslenme düzenlerine kadar, büyük bir belirleyici haline geldğiniden söz edilebilir. Bu alanlarda bilim, büyük gelişmeler göstermiş ve önemli imkânlar yaratmıştır, ancak bu başarılı yönün bireylere batı bilimi doğrultusunda sunulması bireylerin bu gelişmeleri kendi yapı ve düzenleri çerçevesinde geliştirip, kullanabilmelerini engellemektedir. Bu durum ise ancak, bilim ve bilimin katkılarının bir fırsat olarak sunulması sonucu, bireysel bir kabul; insanın diğer yönleriyle bütünleşmiş kültür, toplum ve yaşam şekilleri içerisinde yapabildiği bir kabul ile değişebilir. Eğer seçimler her birey ve topluluk için bir benimseme ve özümseme sürecine tabi olurlarsa, hem özgür bir gelişim ve değişime hem de bir düşünme süreci ile pekiştirilme olanağına sahip olabileceklerdir.

İlerici eğitim felsefesinin kurucusu ve savunucusu Alexander Neill'e göre ezberci bir eğitim modelinde katı disiplinle yetiştirilen çocuklar yaşam boyu sürecek olan bir yalanla yaşamaktadırlar. Onlar hiçbir zaman kendileri olma gözü pekliğini gösteremedikleri için saçma sapan geleneksel öğretilerle, yerleşik görgü kurallarının kölesi olup çıkmaktadırlar[322]. Amerikalı eğitim bilimci ve sosyolog John Dewey'e göre ise modern okul, çocuğa bilgi veren değil, yaşamda yolunu bulmasına yardımcı olmaya çalışan, bu amaç için de düşünme alışkanlıkları kazandıran bir kurum olmalıdır[323]. Bireylerin yeteneklerini ve anlamlandırma ölçütlerini kullanmaları, bilginin hazır yiyecek gibi sunulmamasını gerektirir. Feyerabend bu yönde yapılan bilim eğitiminin, yetkin insanlar yaratmanın ve yaratabilmenin tek yolu olan bireyselliğin işlenmesiyle de çelişki içinde olduğunu söyler.

---

[321] FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.200.
[322] NEİLL, Alexander Sutherland, *Özgürlük Okulu*, (2000), s.180.
[323] DEWEY, John, *Özgürlük Ve Kültür*, (1987), s.5.

> Bilim, insan doğasının belirgin bir biçimde ayrı duran her parçasını, *Çin'li bir kadının ayağı* gibi, cendereye vurup sakatlar ve bir kişiyi görünüş olarak bilimde ya da bilim felsefesinde moda olan aklilik ideallerinden göze batacak kadar farklı kılmaya meyleder. O halde insanın özgürlüğünü arttırma, dolu ve yaşamaya değer bir hayat kurma girişimi ve buna tekabül eden doğanın ve insanın sınırlarını keşfetme girişimi, tüm evrensel standartların ve katı geleneklerin reddedilmesini gerektirir[324].

İnsan, düşünen, duygulara sahip olan, maddi olduğu kadar manevi yanı da olan, akli olduğu kadar olmayan seçimlerde de bulunabilen, yaşayan, her durum ve koşula farklı cevaplar verebilen, seçimleri ve fikirleri ile sürekli gelişen ve değişen bir varlıktır. Her birey bir ve tek olabilme potansiyeline sahiptir. İnsanlar, özgür seçimlerde bulunarak kendilerini gerçekleştirebilme olanakları sayesinde, bir benlik ve birey sıfatına ulaşmaktadırlar. Bu sebeple, kısıtlama ve seçenekleri geçersiz kılma, insanın kendisini gerçekleştirebilmesini engelleyecek; seçimlerini, doğru ya da yanlışlarını, dışsal yönlendirmeler doğrultusunda yapmasına sebep olacaktır. Sınırlı bir alan içerisinde yapılan keşiflerin gerçek birer keşif değil, koşullu sonuçlar olarak belirecekleri ise açıktır. Sınırlandırılmış bir alan yaratılırken, bu alan dışarısında bırakılan şeylerin keşfi, bir olasılık kümesinden, küme içinde bulunmayan bir olasılığın çıkacağı beklentisinden farklı değildir. Bir başka açıdan ise insan, sadece katı bir geleneğe uyum sağlayacak -bu gelenek akılsal ya da manevi olabilir- tek yönlü bir varlık da değildir. Onu bu şekilde baskılamak, sadece gelişiminin ve özgürleşiminin, zorlu ve uzun bir sürece mahkûm edilmesiyle sonuçlanacaktır. Tarihe baktığımızda insanın geçirdiği bu zorlu ve uzun dönemleri görebiliyoruz.

Modern biliminin, tıpkı üçüncü dünya ülkelerine batılı tarzda bilim dışında herhangi bir seçim özgürlüğü tanımadığı gibi insanî alana da özgür bir girişim imkânını yaratmadığı söylenebilir. Batı bilimi ve uygulamaları doğrultusunda çalışacak bir insan olabilmek, günümüzde insanî değer bakımından ulaşılabilecek en üst seviye olarak görülmektedir. Bir mühendis, doktor, teknisyen ya da bilim insanı sıfatına sahip olmak, kurumsal yapılar ve birçok insan için, bireylerin karakterleri, yaşam şekilleri ya da insanî özelliklerinden daha büyük bir değer taşımaktadır. Bu unvanlara sahip olmayan, yani batı bilimi doğrultusunda bir statü

---

[324] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.36.

elde etmemiş, ya da etmeyi tercih etmemiş bireyler için ise, *uyum sağlayamamış* ve *fazlalık* yakıştırması yapılmaktadır. Bilim ya da batı bilimine uygun olmayan bir yaşam biçimi, ya da bu alanlar dışında yapılan seçimler doğrultusunda hayat sürdürme girişimi, modern dünya için kötü bir anlam taşımaktadır. Bilgisayar kullanamayan bir insan, makine bilgisine sahip olmayan ya da bilimsel pratiklere karşı duyarsız bir insan, sadece batı bilimi için, batı bilimi doğrultusunda seçimleri olmadığı için değersiz olması gerekirken, modern toplum gözünde de geri kalması ve çağdaş hayata uymaması sebebiyle, bir değersizlik atfına maruz kalmaktadır[325].

Tüm bu düşünceler ışığında gerek batı bilimi doğrultusunda verilen eğitimler, gerekse batı bilimi ideolojisi ile yaratılan yöntemler sonrasında, alternatif yaratmanın ya da alternatif seçimler yapmanın, bireyler için olanaksızlaşmakta olduğu gözükmektedir. Öte yandan seçme şansı sadece seçenekler arasından elde edilen değil, yaratılması da gereken bir durumdur. Eğer bir seçenek yoksa ya da olan seçenekler çoktan dışlanmış ve köreltilmişse burada özgür iradeden ve seçimden bahsetmek imkânsızdır. Günümüz koşullarında ise, batı bilimi dışında yapılacak her seçim içinde, bu durum geçerlidir. *Tek tipleşme* bireyin özgür gelişimini tehlikeye atan yegâne koşuldur. Modern dönemde batı biliminin kendisi dışında her şeyi değersizleştirmesi ve sadece kendi doğrultusunda tüm yapı ve bireyleri tek bir yönde belirlemesi, ortaçağ baskıcı otoritelerinden farklı gözükmemektedir. Ortaçağ batı dünyasında Hıristiyanlık, toplum üzerindeki nüfuzunu, kurumlaşmış baskıya (zulmetme, partizanca eğitime) özgü çeşitli türde araçlarla sürdürmüştür. Bu sebepten dolayı, söylenebilir ki, batı biliminin herhangi bir seçeneği dışlaması ya da değersizleştirmesi, onun modern insanın gözündeki yüksek statüsünü, benzeri bir yöntemle idame ettirdiğini düşündürmektedir[326].

---

[325] Öyle ki suçlulaştırma politikası etkin bir biçimde uygulanmış gözükmektedir. Hiç bitmeyen, gittikçe daha yıkıcı ve daha az ideolojik iç savaşlar yani çete savaşları, zengin ülkelerin gözünde küresel yoksulları bastırma ve yatıştırmanın en etkin, ucuz ve genellikle karlı yoludur. Çeşitli erişim kaynakları ile topluma sunulan bu görüntüler, yoksulların vahşetinin ve sefaletinin kendi kendilerini yok eden eylemlerinin yanında, onları tekrar kazanmanın ve ekonomik yapıya dâhil etmenin boşuna olduğu savını destekler kılıyor. ZYGMUNT, Bauman, *Postmoderlik ve Hoşnutsuzlukları*, s 86.

[326] CHALMERS, Alan, *Bilim Dedikleri*, s.247-248.

Bilim için artık, toplum ve kültürler üzerinde olagelmiş hâkim bir otorite olarak bahsedilebilir. Her ülke ve kültürde çeşitli yapı ve yaşam şekilleri olmasına rağmen, bu alanların üzerinde bir bilim otoritesinin yer aldığı görüşünde bir araya gelmemiş ve bilim otoritesini tanımamış bir topluluktan bahsetmenin olanaksız olduğu da söylenebilir. Çeşitli yaşama biçimlerine sahip, kendilerine has birçok özellikleri bulunan bütün toplulukların, günümüzde belirli bir bilim algısında birleştikleri ve bu bilim algısının da bilimi otorite düzeyinde yetkinleştirdikleri açıktır. Bilimsel ilerlemeler ve teknik gelişmeler doğrultusunda bilime olan bağlılık ve güvenin artması, bilimsel olarak adlandırılan tüm yöntem ve sistemlere karşı da bir *sempati* oluşturmuştur. Pratik anlamda hayatı her yönden oldukça kolaylaştıran, hızlı ve etkili çözümler yaratan, yüksek olasılık düzeylerine sahip sonuçlar vaat eden ve her geçen gün yeni bir ekleme ve daha fazla teknoloji ile insanı buluşturan bilim, bireylerde kendisine karşı büyük bir taraftarlık yaratmaktadır. Modern dünyanın bilim ile elde ettiği başarıları elde etmek ve daha fazlasına sahip olabilmek adına, tüm toplulukların, batı bilimi otoritesini tanımış ve bu doğrultuda sosyal yapılarına da enjekte etmiş oldukları gözükmektedir. Ancak yine de insan olmak, sadece pratik olana, akli seçimler adı altında uzun vadede akli sonuçlar doğurmayacak eylemlerde bulunana indirgenemez,. İnsan tek yönlü bir varlık olmadığı gibi tek bir seçeneğin var olduğu bir ortamda da özgür olamayacak bir varlıktır. Batı biliminin bu anlamda bireyleri farkında olmadıkları bir uçuruma doğru taşıdığı ifade edilebilir. Feyerabend'e göre de bilimin ve onun ayrılmaz eşlikçisi olan teknolojinin, sınır tanımayan yayılımının uygarlık üzerinde yarattığı büyük tehlikenin, insanlığı geri dönüşü olmayan bir yola soktuğu, bilim ve teknolojinin insan özgürleşmesinin araçları olmak bir yana, onu canavarlaştırmanın ve köleleştirmenin araçları haline geldiği vurgulanmaktadır[327].

5.4. KAMUSAL ALANA BİLİMİ YAYMAK

Topluluklar ve kültürler ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, modern eğitim sistemlerinin batı bilimi doğrultusunda yapılıyor olması, insanların batı bilimi ile yetişmelerine ve bir batı bilimi algısında birleşmelerine yol açmaktadır. Bilim ve bilimsel yöntemler ile şekillendirilmiş eğitim sistemleri, insanlara, kültürleri ya da yaşam şekilleri her ne olursa olsun hitap edebilmekte ve onlar üzerinde otorite

---

[327] CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Ansiklopedisi 2*, s.416.

kurabilmektedir. Burada önemli olan ise modern anlamda yapılan ve batı bilimi doğrultusunda verilen bu eğitimlerin, bilimin neliğine dair sunduğu tarafsız bir bilgilendirmeden yoksun olup olmadığıdır. Feyerabend'e göre bu sorunun cevabı olumsuzdur. Onun için bilim, okullarda yıllarca sıradan müfredatlar ile verilen eğitimlerden sonra anlaşılabilecek kapalı bir kitap değildir, aksine, ilgi duyan herkes tarafından incelenebilecek ve eleştirilebilecek entelektüel bir disiplindir ve çok sayıda bilim adamınca yürütülen sistematik bir karmaşıklaştırma kampanyası sonucunda zor ve köklü görünür kılınmaktadır[328]. Bilimin gelişmesi ile çeşitli bilimsel alanlarda yüksek bir dereceye ulaşmış olan çalışmalar anlaşılması ve kavranabilmesi, belirli bir bilgi birikimi gerektirmektedir. Bilim adamları ve uzmanları tarafından yapılan bu çalışmaların toplum tarafından yürütülmemesi bu sebeple doğru gözükmektedir. Ancak yapılan bu çalışmaların toplum tarafından anlaşılamayacağı ve onları etkileyecek olsalar dahi söz hakkı tanınmaması, bilimin zorluğundan kaynaklanmıyor görünmektedir. Feyerabend'e göre "bilim, insan soyunun doğal zekâ keskinliğinin erişemeyeceği bir yer değildir"[329].

> Einstein, Bohr, Born gibi isimlerin birer amatör meraklılar olduğu ve bunu çok çeşitli kere belirttiklerini söylenebilir. Mitosun ve efsanenin olgusal içeriğe sahip olmadığı fikrini çürüten Schliemann aslında başarılı bir iş adamı, taş devri insanın da karmaşık düşünce yeteneği olmadığı fikrini çürüten Alexander Marshack bir gazeteci, Robert Ardrey oyun yazarlığı yaptığı halde bilim ile şiir arasında yakın ilişki olduğuna

---

[328] FEYERABEND, *Knowledge, Science and Relativism*, PP3, (1999e), s.187.

[329] FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.131. Aynı zamanda Feyerabend bilimin oluşumu sürecinde, hem uzmana hem de amatör meraklıya gereksinim duyduğunu belirtmiştir. FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.120. Muslukçulara, marangozlara, elektrik tamircilerine her zaman güven olmayacağını, çalışırlarken başlarından ayrılmamak gerektiğini herkes bilir. Aynı şey yüksek denilen meslekler içinde geçerlidir: avukat tutan, meteorologa danışan, evi için imar raporu isteyen insan gözü kapalı bir güven içinde olamaz, yoksa ya çok yüksek bir faturayla ya da çözülmesi için uzmana başvurduğu sorunlardan çok daha büyükleriyle karşı karşıya kalır. Bütün bunlar çok iyi bilinir. Ama yine de haklarında kuşku duyulmaması gerektiği sanılan bazı mesleklerde vardır. Birçok kimse bir doktora ya da eğitimciye, eski zamanlarda bir papaza duyduğu gibi güven duyuyor. Oysa kısmen mesleki yetersizliklerden ötürü, kısmen aldırmadıklarından ve o güne işledikleri cinayetlerin hesabı sorulmadığından, kısmen de tıp mesleğinin bilimsel devrimin sonucunda oluşmuş temel ideolojisinin insan organizmasının yalnızca belirli ve sınırlı yönleriyle ilgilenebildiği halde, hala aynı yöntemle her şeye el atmaya çalışıyor olmasından ötürü, doktorlar yanlış teşhis koyarlar, zararlı ilaçlar yazarlar, en ufak bir olayda dahi derhal ameliyata başvururlar, röntgen çekerler, organ keserler. Yanlış tedavilerin yüksekliği ile ortaya çıkan skandallar sonucunda, doktorlar dahi başka bir teşhisi daha gerekli görmeye ve hastalarına önermeye başlamışlardır. O halde her hastanın da kendi hastalığını ve doktorunu denetlemesi gereklidir. Eğitim de ise durum tıp alanında olduğundan daha zordur çünkü; zihinsel başarının fiziksel başarı gibi ölçü aletleri yoktur. İnsanlar nasıl ki kendi doktorlarını denetlemeye başladılarsa, öğrenciler de kendi öğretmenlerini denetlemeye başlamadıkça, dokunulmazlık zırhı ardındaki öğretmen kendi fikirlerini sunabilir. FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.130.

inandığından antropolojiyle ilgilendiği, Kolomb'un üniversite eğitimi olmaması ve Latinceyi ileri yaşlarda öğrenmesi, Robert Mayer 19. Yüzyılın başlarında fiziğin sadece en kaba ana hatlarını biliyor olması, geleneksel tıbbı üniversitelere tekrar zorla sokan ve böylece dünya çapında çok ilginç bir araştırma dalının ortaya çıkışına ön ayak olan 1950'lerin Çin komünistlerinin bilimsel tıbbın karışık incelikleri konusunda az bilgiye sahip olmaları gibi birçok örnekten bahsedilebilir[330].

Batı bilimi doğrultusunda yapılan modern eğitimlerin, bilim ile gizlenen bir ideoloji ile birlikte verildiği düşüncesi, bilimin tarihsel sürecinde görülen yöntemsel değişim, irrasyonel seçim ve kesinlikten uzak ölçütleri olduğu gerçeklerinden bahsedilmemesi sebebiyle haklı görülebilir. Bu doğrultuda verilen eğitimler, bilimi *putlaştırmak* ve bilimsel olana dair yapılan seçimlerin eleştirilebilmesi ya da bilimsel olanların, alternatifler ile değerlendirilip karşılaştırılmalarını engelleme amacı taşır gözükmektedir. Feyerabend'e göre, bilimsel olana, hem güven hem ihtiyaç duyulması, hem de anlaşılamayacak derecede bir yetkinlik ile derecelendirilmesi, batı bilimi ve ideolojilerinin toplumlara kusursuzca enjekte edilmesini sağlayabilmektedir. Bu ideolojiler sayesinde ise eğitimler, bilimin pratik anlamda kullanılması amaçlı uygun *işçiler* yaratmaktadır; bilimsel eğitimler bilim yapmak adı altında sadece bilimin ortaya çıkardığı pratik alanlarda, bilim üreten değil verilen bilimsel yöntemleri uygulayacak uygulamacılar yetiştirme haline dönüşmektedir. Günümüzde oluşan yalnızca *bilim insanı doğruyu bilebilir* algısının, verilen bu eğitimler ile yaratıldığı düşünülebilir. Ancak bilim sadece bu anlamda pratik bir olgu değildir, bu haliyle sadece teknik olarak algılanmalıdır. Günümüzde bilim yapma amacı ile kurulmuş olan üniversite fen ve edebiyat fakülteleri gibi bölümler, bilim adamı yetiştirme amacından doğmalarına rağmen, bu fakültelerden çıkan bilim adamları sayısı göz önüne alındığında, büyük bir *ütopya* olarak gözükmektedir.

Bilimin, ortaya çıkış ve yapım aşamasının çeşitli birçok etkenden besleniyor olması, onun ifade edildiğinin aksine, daha az somut bir olgu olduğunu göstermektedir. Bahsettiğimiz tüm örneklerde olduğu gibi bilim, bir matematik işlem dizisinin çözülmesi gibi; öncüllerden çıkarılarak elde edilen sonuçların toplamı değildir. Bu sebeple bilimin, enformatik olarak öğretilmesi ve eğitimde, sadece pratik sonuçlarına yer verilmesi, olamadığı bir şey gibi yansıtıldığı fikrini

[330] FEYERABEND, *a.g.e.*, s.119.

doğurmaktadır. Bilimin kazandığı yetkin anlam, verilen eğitimlerle pekiştirilip ideolojik amaçlar doğrultusunda pratik alanlarla sınırlandırılırken, bilimin doğası ve neliği üzerine ise bir sır çekme politikası uygulandığı düşüncesi haklı bulunabilir. Bilimin bir birikim olduğu, ancak ve ancak tüm bu birikim öğrenildikten sonra yapılabileceği, bilimsel çalışmaların ise sadece üstün zekâlı bilim adamları ve uzmanlar tarafından yürütülebileceği görüşü, bilim tarihine bakıldığında, mahiyetinden oldukça uzak gözükmektedir. Einstein, Bohr ve Born gibi isimlerde olduğu gibi amatör meraklılar tarafından da bilim yapılabilmiş ve geliştirilebilmiş; hatta bilim adamı olmayan bireylerin, bir yöntem ve usule bağlı olmadıklarından ya da bilimsel bir altyapının verdiği görüş açısını edinmediklerinden dolayı daha esnek ve açık görüşlü olabilecekleri de beliritilmiştir.

Öğretim süreçlerinin, hem görünüşe ve olaya belli bir biçim kazandırdıkları, hem de bu görünüş ile kelimeler arasında güçlü bir bağlantı kurdukları öne sürülebilir. Öyle ki bu süreçler sonrasında, başka herhangi bir yardıma ya da bilgiye gerek duymadan olaylar, kendi kendilerine konuşuyor gibi görüneceklerdir. Bir zaman sonra ise kendilerine eşlik eden cümlelerin, olduklarını söyledikleri şeyler haline geleceklerdir. Konuşulan dil, eski nesillerin uzun zamandır *birlikte yatıp kalktıkları*, artık ayrı ilkeler olarak görünmeyen, günlük söylemin terimlerine girmiş ve zorunlu eğitimden sonra, şeylerin kendilerinden ortaya çıkıyormuş gibi görünen inançlarından etkilenecekelerdir[331]. Öğretim süreçlerinde, gelişmekte olan bireye işleyen bu gizli(açık olarak görünmeyen) anlam, daha sonra toplumda ki uyum ile bir araya gelerek bütünleşceketir[332]. Farkında olmaksızın bu eğitime maruz kalan herkes örtük bir biçimde aynı çağrışımı alır ve bu da aynı düşünceye sahip ve iç kaynaklı olmaksızın ulaşılmış bir bilgi haline dönüşür. Bu anlamda bilimin kazandığı başarıyı, verdiği eğitimle ideolojikleştirdiği ifade edilebilir. Feyerabend, bu sav çerçevesinde okullarımızda uygulanan bilim eğitiminin *gerçeklik, doğruluk, özgürlük* gibi yaşamın kurumlaşmış değerlerini bir kenara atmakta olduğunu,

---

331 FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.86.
332 FEYERABEND, a.g.e., s.19.

insanların dar bir düşünce, eylem ve duygu alanı içinde çok yönlü yeteneklerini kaybedecekleri eğitim anlayışına sürüklediğini düşünmektedir[333].

Feyerabend'e göre Hıristiyanlığın en totaliter öğreticisi bile öğrencilerinin Budistler, Yahudilerle ve diğer tasvip edilmeyen insanlarla irtibata geçmesini engellememiştir. Ancak, bilim veya akılcılık örneğinde alanı neredeyse tamamen inançlılar doldurmuştur. Burada gereksinim duyduğumuz eğitim, insanların kendilerini herhangi bir yegâne görüşün geliştirilmeye adamalarına engel olmadan, *lehte ve aleyhte* olmalarını sağlayacak bir eğitimdir. Böylece genç nesiller hem us hem de usdışı hakkında bilgilenir ve bir ideoloji tarafından ele geçirilerek değil, özgür tercihler sonucunda birer bilim insanı olabileceklerdir[334]. Bireyin, kavrama ya da içselleştirme süreçlerini, tarafsızca sunulan olgular ile yaşaması ilerleme ve özgür anlamda bir benimsemeye yol açacaktır. Bir popülarite ya da ideoloji olarak benimsenen fikirler, özgür seçimlerden uzak olmaları bakımından, bireylerin kendi özgür yaratım gücünden de yararlanamamaları sonucunu doğurmaktadır.

Eğer kuram seçimlerinde irrasyonel seçimler yapıyorsak ve bir kuramın başarılı olacağına dair önceden garanti verebilecek her hangi bir ölçütte[335] de sahip değilsek; bilimsel vaatler sunan ve özellikle halkı etkileyen durumlarda, halkında bu kararların alınmasında söz hakkı olmasını istemek, halka verilebilecek doğal bir hak olarak belirmektedir[336]. Günümüzde bilimsel olan ve bilimsel olarak görülen her alan ve görüşe verilen değer, onu yaşantımız boyunca, hayatımızı etkileyen seçimlerimiz doğrultusunda, hatta seçmediğimiz koşullarda dahi, belirleyici bir etken haline getirmiştir. Bir bebeğin doğmadan önce röntgen ve çeşitli radyoaktif ışınlarla tanışması, bilimin seçimlerimiz öncesinde dahi etkin olduğunun göstergesi sayılabilir. Artık birçok acil durum müdahalesi ya da koşul gereksinimleri, bilimsel doğruluk adı altında, kişisel fikir ve doğrulara

---

333 GÜZEL, Cemal, *Bir Bilgi Anarşisti: Feyerabend*, s.10.
334 FEYERABEND, *Knowledge, Science and Relativism*, PP3, (1999e), s.189.
335 FEYERABEND, *Conquest of Abundance*, (1999b), s.237-238.
336 FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.131 Ayrıca burada kuramlara dair bu irrasyonel seçimlerin gözleme dayalı test edilebilme zorluklarından da bahsedilebilir. Hatta birçok düşünür tarafında kuramların doğruluğu veya yanlışlığını deneysel verilerin belirlemediği görüşünü taşıdıkları da söylenebilir. Bu doğrultuda kuram yansız bir gözlem dilinin mümkün olmadığını ve gözlemin nesnelliğin bir önkoşulu olmadığını ifadeleştirilebilir. KEAT Russel ve URRY John, *Bilim Olarak Sosyal Teori*, (1994), s.74-75.

başvurulmadan yapılmaktadır ve yapılması da zorunlu görülmektedir. O halde bilimsel etkinlik alanlarından, halkın önemli derecede etkilendiğini ve yaşam süresi boyunca da bu etkinin sürekliliğinden bahsedilebilir. Eğer bilimsel yöntem ve fikirler, başarılarını önceden garantileyebilecek bir ölçüte de sahip değillerse, yani eğer bilim adamı olaydan önce bir şeyi garanti etmiyor ya da edemiyorsa, bilimsel etkinliklerin içerikleri, zorunlu doğru bir çıkarım gibi sunmak yerine tartışmaya açık bilimsel bir iddia olarak ortaya koymalıdır[337]. Bu düşünce deki en önemli nokta, halkın bu bilimsel çalışmalardan etkilenecek en büyük kesimi oluşturmasından dolayı bu tartışmalara katılabilme hakkına sahip olabilmesi beklentisidir. Aynı zamanda Feyerabend için bu tartışmalara katılmak, halkın edinebileceği en iyi bilimsel eğitim de olacaktır[338]. Bu katılım, aktif bir bilimsel ortam yaratmak, alternatifleri görünür kılmak ve halkın da bilimsel alanda yetkinleşmesini sağlamanın en iyi yollarından birisi olacaktır. Bilimin amacı başarılı şekilde bilim yapmaksa ve bilim, her alanda tam bir kesinlik derecesine sahip olmamakla birlikte irrasyonel kararlar ile rasyonel beklentiler de içerisindeyse, bu görüşün, zarardan çok bir yarar olacağı ve kuşkusuz fikirsel bir coşku yaratacağı, açıktır.

Günümüz bilimsel çalışmalarının, olasılık olarak kesinlik sunmaları, aslında alternatif fikir ve yöntemlere, ne kadar ihtiyaçları olduklarının da bir göstergesidir. Bilimsel tıbbın uygulamaları, herhangi bir durum için, sorun çözümü sunarken bir olasılık ve bu olasılıklı çözümün yanında yararı ile getirebileceği bir zararlı semptomlar listesi ile çalışmaktadır. Yüzlerce yıl insanlık *variola* adı ile bilinen çiçek hastalığı sebebiyle hayatlarını kaybederken, günümüzde aşılama yöntemiyle bu oran neredeyse sıfırdır. Ancak 21. Yüzyıl'ın da kanser gibi bilinen yüzlerce türü olan, kendine has sorunları, hastalıkları kendisini göstermiştir. Bu tarz hastalıkların oluşmasında ise, günümüz uygulama, tedavi ve bilimsel gelişmelerine maruz kalınma ya da doğrudan müdahale ile doğal olmayan birçok tepkimeyle belirebildiği de rahatlıkla söylenebilir. Bu durum ve sonuçlarla mücadele etmek için sadece mevcut bilimsel uygulamalara başvurmak yeterli derecede bir başarı elde edemeyebilirler, hatta edilememekte olan birçoğu da gösterilebilir. Bu sebepten Feyerabend'e göre, kabile hekimliği,

---

[337] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.36.
[338] FEYERABEND, *a.g.e.*, s.23.

akupunktur, çin geleneksel halk tıbbı, şifalı bitkiler tıbbı, moksayakma, ying-yang ikililiği, çi teorisi gibi yöntemlerde değerlendirilmelidir[339]. Bu yöntemleri olduğu gibi alıp kullanmak gerektiği ya da bilimsel tıbbın yerine tercih edilmesi gerektiği fikri savunulmayabilir. Ancak, günümüze kadar bazı durumlar karşısında başarı elde edebilmiş olmaları bakımından değerli bulunmaları ve içeriksel olarak incelenmeleri imkânı sağlanması sonucunda, bilimsel tıbbın içinde bulunduğu olasılıklar denizinde yerlerini alabilecekleri de iddia edilebilir. Şifalı bir bitkinin, bilimsel bir çalışmaya dâhil edilerek tedavi yöntemi olarak kullanılması, akupunkturun insan fizyolojisi üzerinde ki etkisini bilimsel bir şekilde açıklanması ve geliştirilmesi gerekçesiz bir beklenti değildir. Çünkü bu yöntemler belirli bir pratikten kaynaklanan başarılara sahip olmuşlardır. Günümüzde yanlışlanmış ya da iddia ettiğinin tersine başarısız olmuş ve bugün bilimsel tıp ile başarısızlıklarının gösterildiği bu türde birçok uygulama vardır, ancak bu tarz uygulamalar bilimsel tıbbın kendi içerisinde de vardır ve hep varolmuştur. Bu sebeple bu uygulamaları topyekûn bilimsel olamayacak, saçma birer yöntem olarak görülmeleri haklılandırılamaz.

Geleneksel yöntem ya da bölgesel tıbbi usuller, halk veya toplumlar tarafından günümüzde dahi kullanılmaya devam edilmektedirler. Bugün batı biliminin ulaştığı yetkinlik derecesine rağmen kullanımlarının, tam anlamıyla son bulduğu da iddia edilemez. Hatta çoğu insanın batı bilimine duyduğu güvene rağmen, uygulamalarından sonuç alamamaları durumunda yine bu yöntemlere başvurmaktadırlar. Bu nedenle batı biliminin, ideolojik baskısı ile halkın, bu yöntemler hakkında bir savunma ya da bilimsel uygulamaların yetersiz kaldığı yönünde bir yorum yapmaktan kaçındığı iddia edilebilir. Feyerabend de bu fikirler ışığında, bilimsel kararlarda sadece bilim adamlarının, yöntem ve usuller hakkında ki seçimleri ve bu seçimler doğrultusunda yaptıkları dayatmaları haksız bulur. Ona göre bilimsel kararlar halkı etkilediklerinden dolayı, kamu denetimine tabi olmalıdırlar. Bununla birlikte getirdiği faydalar ya da zararlar ile birlikte bilim, empoze edilmemeli, bilim adamları ve halk arasında tartışılmalı, mübadelede ki taraflarca incelenmeli ve özgürce kabul ve ya ret edilmelidir[340]. Feyerabend, bilimsel alanı kamusal bir genişliğe taşımakla herkesin bilim

[339] FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.136.
[340] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.12.

yapabileceğini değil, ancak bilimin ne olduğu ve nasıl yapıldığına dair halkında bilgilenmesini sağlamaya çalışıyor gözükmektedir[341]. Empoze ederek ya da ideolojik bir gereklilik olarak sunmak yerine, ona kazandırılabilecek bir olanaklılık tanımaya çalıştığı söylenebilir. Zorunlu birer koşul sonuçları olarak verilen bilimsel eğitimler içerikten yoksun birer enformasyon olarak kalacaklardır. Ancak bilimsel çalışma ve etkinlikler, yöntem ve fikirler objektif bir şekilde sunularak, sentezlenmesi için bireylere fırsat tanınarak yapılırsa, eğitim, bir bilgilendirme ve edindirme aracı haline dönüşebilir. Feyerabend'de bu anlamda halkın bilimsel kararlarda söz hakkına sahip olmasından ve bilimsel eğitimlerinde, empoze etmek için değil, sadece öğretmek için yapılması gerektiğinden bahsetmektedir.

Bilim, topluma hâkim bir yapı olmamalıdır. Çünkü bir toplumun yaşaması, bir kültürün gelişmesi, bir devletin hatta bir imparatorluğun kurulması için bilimin gerekli olduğu, ama zorunlu olmadığı söylenebilir[342]. Yaşam şekilleri, kültürler, seçimler ve tercihler bilime bağlı alanlar değildirler, bu yüzden de bilim ile ilişkilendirilerek ortaya koyulmamalıdırlar. Bilimler bu alanlara dair seçimler neticesinde değerlendirilmeli ve taraftarlarınca birer yaşam standardı olmak bakımından kabul ya da reddedilmelidirler. Burada bilimsel çalışmaların, kültürlerin ya da dinsel anlayışların ışığında yapılmaları gerektiğinden bahsedilmemektedir, bu bizi ortaçağ ve öncesi dönemlere geri götürmek olacaktır. Bilimler bu alanlara tâbi olarak değil, aksine tamamıyla ayrı bir alan olarak görülmeli ve toplumsal alanlardan ayrı olarak yapılmalıdırlar. Bilimsel başarıların, toplumlar ya da yaşam şekilleri açısından bir kabule ya da redde maruz bırakılmaları bu yüzden gereklidir. Bu yüzden, bilimsel kurumlar, araştırma programları ve tekliflerin, kamu denetimine tabi olması gerekmektedir. Nasıl ki devlet ile dinsel kurumlar birbirinden ayrılmışsa, devlet ile bilimsel kurumlarda birbirinden öyle ayrılmalı ve bilim doğruluğa ve gerçekliğe giden yegâne yol olarak değil; birçok görüş arasında bir görüş olarak öğretilmelidir. Feyerabend

---

[341] Ziman, bilimsel bilginin insanların ortaklaşa çabasının bir ürünü olduğunu; buna göre de, bilim adamlarının, bireysel katkılarını, karşılıklı eleştiri ve entelektüel işbirliğiyle rafine edip genişletilerek yapıldığını belirtmiş ve Feyerabend ile benzer görüşler taşıdığını göstermiştir. KABADAYI Talip, *Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, s.165.
[342] BOZKURT, Nejat, *Bilimler Tarihi ve Felsefesi*, (2004), s.11.

için bilimin doğasında bu kurumsal düzenlemeleri dışlayan veya bunların bizi felakete sürükleyeceğini gösteren hiçbir şey yoktur[343].

5.5. BİLİMİN ve İNSANIN DOĞRULARI ÇATIŞMASI (DOĞRU ve ÖZGÜRLÜK)

İnsan yaşamı, *doğru* tarafından şekillendiği gibi, başka birçok fikir ve değer ile de etkileşim içindedir. Üstelik her zaman doğrunun izlenmesi gerektiği inancının da doğru olmadığı belirtilebilir. Doğru ile özgürlük arasında bir çatışma olduğunda tercih yapmak gerekli olabilse de, bu tercihin her zaman doğrunun lehine yapılması da *doğru* değildir[344]. Bu düşüncelere sahip olan Feyerabend modern bilimi, düşünce özgürlüğünü engellemekle eleştirmektedir, akılsal kararların insanın özgürlüğünü ötelediği durumların da doğruluk adı altında dayatıldıklarını belirtmektedir. Ona göre bilimin, doğruyu bulduğu iddia edilse bile, insan, bu buluşu (doğru) tercih etmeyip başka bir şeyi tercih edebilir, çünkü yaşamda o doğrudan daha fazla değer verdiği şeyler olabilir.[345]

Özgür düşüncenin olmadığı yerde her türlü fikir ve yöntemin hakikat olduğu iddiası kabul görebilir. Tarih içerisinde birçok din, birçok yöntem ve düşünce, kendisini hakikat olarak tanıtmıştır. Ancak bu din, yöntem ve düşünceler, zaman içerisinde değişmeleri hatta yok olmuş olmalarına rağmen, hakikatlerini kendilerinden kazandıklarını iddia ettikleri olgular günümüzde hala mevcutturlar[346]. Antikçağ da mitler ile açıklanan olgular, ortaçağda din ile açıklanmışlardır. Modern dönemde ise aynı tavır bilim ile sürdürülüyor gözükmektedir. Tarihin sağladığı zengin malzemeye bakan ve onu *aşağılık içgüdülerini* tatmin etmek ve şiddetli entelektüel güvenlik nöbetlerini açıklık, kesinlik, nesnellik, gerçek gibi terimler altında dindirmek için fakirleştirmeye yeminli olmayan herkes sonunda görecektir ki, tüm şartlar altında ve insani gelişmenin tüm evrelerinde savunulabilecek tek bir ilke vardır. O ilke *ne olsa*

---

[343] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.12-13.
[344] FEYERABEND, *Knowledge, Science and Relativism*, PP3, (1999e), s.183.
[345] FEYERABEND, *a.g.e.*, s.181-183.
[346] Feyerabend, batılı tarzda bilimin izlediği hakikat yolunu Din'in de izlediğine ve bunda başarısız olduğunu da dile getirir. "Hiçbir dinin kendisini salt denemeye değer bir şey olarak ortaya koyduğu görülmemiştir. Din hakikattir, bunun dışında kalan her şey yanlıştır ve bunu bilen, anlayan ve buna rağmen yine de reddedenler ise iliklerine kadar çürümüşlerdir". FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.272; FEYERABEND, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (1999c), s.32.

uyar, ne olsa gider (*Anything Goes*) ilkesidir[347]. Feyerabend için bu anlayışın değeri, her şeyin hakikate götürebilecek birer araç olabilmesindendir. Zamansal farklılıklarla bazı yöntem ve usuller, başarıları sebebiyle diğerlerinden daha fazla öne çıkabilirler; antikçağ için mit, ortaçağ için din, modern çağ için bilim, ancak buna rağmen yine zamansal farklılıklarla başarılarını kaybedebilir ya da daha başarılı olabilenler tarafından gölgelenebilirler. Her durumda hakikat bu yol ve yöntemlerden birisi değildir.

Feyerabend'in batı bilimine karşı çıkışının temel hareket noktası, bireylerin özgür yorumları olarak ifade edilebilir; doğru ve yanlış ölçütleri özgürlüğü yıpratacağı için, doğru ile özgürlük arasında bir tercih söz konusu olduğunda, Feyerabend'e göre özgürlük tercih edilmelidir[348]. Bilim doğruyu bulmuş olsa bile özgür bir insanın, bilimin iddia ettiği bu doğruyu seçme ya da seçmeme özgürlüğü bulunmalıdır. Bu durumda ise insanın doğrusu ile bilimin doğrusu aynı kavramlara tekabül etmeyebilir. Feyerabend'le aynı fikirleri taşıyan Roger Trigg'e göre de bilim, doğruluk ve bilgi üzerine açık ve rakipsiz bir açıklama getiremez[349]. Bu anlamda bilim sadece doğrunun bir aracı olarak kendisini tüm seçenekler arasında bir seçenek olarak sunmalıdır. Aksi takdirde ortadan kaldırılan seçenekler zorunlu bir görüş birliğini doğurur ki bu görüş birliği bir doğruyu değil dogmayı verir[350]. Çünkü görüş biriliği bir kiliseye, (eski ya da yeni) bir mitosun korkutulmuş kurbanlarına ya da bir tiranın zayıf ve istekli izleyicilerine uyabilir, görüş çeşitliliği ise, nesnel bilginin zorunlu bir özelliği olmakla birlikte insanca tutumla bağdaşan yegâne yöntemdir[351].

Çeşitlilik seçimi, seçim özgürlüğü, özgürlük ise bireyi, birey ise bilimi doğuracaktır. Kavramların ve metafizik görüşlerin çoğulluğu yalnızca bilimsel

---

[347] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s. 43.
[348] HÜLÜR, Himmet, "*Bilimde Yöntemciliğin Reddi ve Çoğulcuk*", s.206.
[349] TRİGG, Roger, *Akılcılık ve Bilim*, (2004), s. 243.
[350] Bergson'a göre, bilim sadece dünyanın görünüşüne nüfuz edebilir. Bilmenin çok temel bir biçimde farklılık gösteren iki yolunu birbirinden ayırır: bunlardan birincisi bilimin yolu analiz yöntemidir, diğeri ise, insanlara nesnelere ve öteki insanlarla gerçekten temasa geçip, onlarla özdeşleşme imkânı veren bir tür entelektüel sempatiye tekabül eden sezgi metodudur. Bütün metafiziksel hakikatler, Bergson'a göre, söz konusu *felsefi sezgi* yoluyla kavranırlar. İnsanlar kendi derin benliklerini, yaşayan her şeyin, özünü meydana getiren süreyi dünyadaki mistik yaratıcı fail olan *hayat hamlesi* veya *dirimsel ruhu* bu yolla bilirler. BERGSON, Henri, MARCEL, Gabriel, GUENEON, Rene, *Metafizik Nedir*, (2001), s.22-48.
[351] GÜZEL, Cemal, *Bir Bilgi Anarşisti: Feyerabend*, s.19.

faaliyet için değil, insancıl bir bakışın özsel bir parçasını oluşturması dolayısıyla da önemlidirler. İlerlemeci eğitmenler her zaman öğrencilerin bireyselliklerini geliştirmeye ve çoğunun, kendine has ve bazen eşsiz yeteneklerinin ve inançlarının önünü açmaya çalışırlar. Ancak bu eğitim anlayışı daha çok beyhude bir çalışma, bir hayal olarak görülmüştür. Bireyi gerçek hayata hazırlamak daha gerekli görülmüştür. Bu, diğer her şeyi dışlanmak pahasına özel bir görüşler kümesinin öğrenilmesi anlamına gelmiş ve bu durumda, bu genç bireylerde bir zerre olsun hayal gücü kalmışsa, bu hayal gücü kendine en uygun alan olarak sanatlara ve –yaşadığımız dünya ile pek az alıp vereceği olan- o cılız hayaller alanına akmaktadır[352]. Bu eğitim usulünün eninde sonunda nefret edilen bir gerçeklik ve hoş hayaller arasında, bilimler ve sanatlar arasında, ölçülü tanımlama ve sınırsız kendini ifade etme arasında bir yarılmaya yol açacağı da ileri sürülebilir. İlerleme yönündeki argüman, durumun böyle olması gerekmediğini göstermektedir. Sanatsal yaratma özgürlüğü denilen şeyi korumak ve onu, sadece bir kaçış yolu olarak değil, içinde yaşadığımız dünyanın çeşitli yönlerini keşfetmede ve hatta beklide değiştirmede gerekli bir araç olarak sonuna kadar kullanmak mümkündür. Parçayla (bireysel insan) bütünün (yaşadığımız dünya), tümüyle öznel ve keyfi olanla, nesnel ve yasaya bağlı olanın bu örtüşmesi, çoğulcu bir yöntem bilimin lehine, en önemli argümanlardan biridir[353].

Çeşitlilik nesnel bilgiye ulaşmak için izlenmesi gereken bir zorunluluktur, tutarlılık şartı, çeşitliliği sınırlandırdığı ölçüde teolojik bir öğe içerir ve bu öğe, kuşkusuz, neredeyse tüm deneyciliğin tipik özelliği olan *olgular*a tapınmada yuvalanmıştır[354]. Bilimsel keşifler, ilerlemeler, yenilikler, yanlışlamalar, değişimler, hepsi soru işaretlerinin içerisinden çıkagelmiştir. Yani kısaca bilim soru işaretlerinden çıkagelmiştir. Hala çok fazla soru işareti taşıyoruz olmamız ve bildiğimiz şeylerin bilmediklerimizin yanında kesinlikle daha az kalmasına rağmen, ne için bildiğimizi ve bilgimizin kesinliğini böylesine yüceleştirerek adeta kuşkusuz bir şekilde ona tapınıyor ve alternatiflere yer vermekten kaçınıyoruz. Aslında bu durum Feyerabend için *Birinci Dünya Bilimi* anlayışıyla bu tutum uyuşuyor görünmektedir; işleyen bir çark varsa ve insanlar bu çark için

---

[352] FEYERABEND, *Conquest of Abundance*, (1999b), s.223-240.
[353] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s. 65.
[354] FEYERABEND, a.g.e., s. 58.

yetiştirilip, bu çarka mecbur bırakıldıklarında, kim ne için ve niye çarkın kendisine yönelesin. Daha büyük ve önemli olan soru ise şudur, nasıl yönelebilsin? Şüpheci ve sorgulayıcı birkaç uyumsuz çıkınca -ve onlar hayatlarını bu uyumsuzluk yüzünden hiçte kolay sürdüremeyecekler- onları da bu çark ya dışına atacak ya da işkenceli bir ölüme maruz bırakacaktır. Tarih bize sayısız örnek veriyor, en büyük keşifler hep soru işaretlerinin içinde yapılmıştır. "Teleskopla bakıldığında bazı sabit yıldızların görünür çapları azalırken Ay ve bazı gezegenler, örneğin Jüpiter büyüyordu: Teleskop, Ay ve Jüpiter'i bize yaklaştırıyor; ama diğerlerini daha da uzağa itiyordu. "Sabit ve seyyar yıldızlar teleskopla bakıldıklarında, hiç kuşkusuz, Ay ve diğer cisimlerle aynı oranda büyümüş olarak görünmezler; yıldızların durumunda bu büyüme çok daha az gözüküyor, öyle ki diğer cisimleri (diyelim) yüz kez büyütebilecek bir teleskop yıldızları zar zor 4-5 kat büyütebiliyor" diye yazıyor Galileo.[355] Bu soru işaretleri yeni bir keşfe hatta bilime yol açacaktır, ya da görmezden gelinecek ve yanlış değerlendirmeleri için bir köşeye itilecektir. Nitekim genellikle atılmalarına karşın soru işaretleri bilimi tetikemiş ve yaratıcı düşünürler tarafından da geliştirilmişlerdir. Bilimin doğası bu soru işaretlerini dikkate almaya meyillidir; her ne kadar yöntemsel olarak izlenen bağlılık tutumları, bu süreçleri yavaşlatsa da ortadan kaldıramamıştır.

5.6. İNSANIN USDIŞILIĞI

"İnsan olmak, kötünün yanı sıra iyi, akılsalın yanı sıra akıldışı, kusursuzun yanı sıra iğrenç olmak demektir; kötü olunurken iyi olmak, iyi olunurken kötü olmak demektir"[356]. İnsanı yalnızca bir akıl varlığı olarak tanılamak, imkânsızdır. İnsan aklı olduğu kadar birçok başka özellikleri de olan, karmaşık bir varlıktır. Bu sebeple insanın tüm seçimlerini akılsal olarak yapması ya da hakikati sadece akılsal yollar ile bulabileceği düşüncesi, insanın varoluşunu ötelemektedir[357].

---

[355] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.126.
[356] FEYERABEND, *Vakit Öldürmek*, (1997b), s.185.
[357] Modern bilim, insan varoluşunun öznel boyutunu, hiçbir şekilde bilimsel olmayan, mistik ve metafizik boyutlarını hiç dikkate almadığı gerekçesiyle birçok düşünür tarafından eleştirilmiştir. Kierkegaard, insanı kendi öznelliğine yabancılaştıran şeyin, bilimin veya bilimsel bilginin, cisimleştirdiği nesnellik ideali olduğunu ifade etmiştir. Kierkegaard'a göre Özne-nesne karşıtlığına dayanan veya düalizmine dayanan bilim, varlıktaki bölünmüşlüğü pekiştirirken, madde, ruh, tin ve hayat arasında asla doldurulamayacak boşluklar bırakmaktadır. KİERKEGAARD, NİETZSCHE, HEİDEGGER and SARTRE, *The Existentalists*, Düz. Charles Guinon, içinde; *The Sickness unto*

Bilim, tarihsel süreci boyunca bilimci anlayışın ileri sürdüğünden farklı olarak, daha zengin içerikli, çok yönlü ve karmaşık bilimsel yorum ve eylemlerden oluşmuştur. Bilim ideolojisinin, bilim pratiğininin usdışı boyutlarını dışlayıp, bilimin bir insan etkinliği olduğu gerçeğini yadsımasıyla, bilim, gerçekte olduğundan daha dar bir alana hapsedilmektedir[358]. Bugünün bilgisi, yarının masalına dönüşebilirken, en gülünesi efsane bile sonunda bilimin, en sağlam parçası olabilmektedir[359]. Popper'a göre de söylenceler ve masallarla, varsayımlar ve kuramlar arasında doğal bir ilişki vardır, hem birinciler hem ikinciler zihnimizin özgür yaratıcıları olarak, doğa yasalarını anlamaya yönelik yaratıcı sezginin ürünleri olarak görünmektedirler[360]. Tüm bu örnekler doğrultusunda insan, efsaneye, dine, büyüye vb. yani usçuların yeryüzünde silinmiş görmekten hoşlanacakları türden düşüncelere karşı olan tutumunu yeniden gözden geçirmelidir. Çünkü ne bilimin ne de usçuluğun söylence, ilkel düşünce ya da çeşitli dinsel inançların ardındaki evrenbilimleri dışlayacak yetkisi vardır[361].

Çeşitlilik diyor, Odo Marquard, "Tam anlamıyla çeşitlilik insan özgürlülüğünün şansıdır". İki ya da daha fazla inancın varlığı(bunlar arlarındaki çatışmadan dolayı güçlerinin büyük bir kısmını kaybedeceklerdir), insanı her ikisinin de gücünden kurtulacak ve gülen ya da ağlayan bir üçüncü yapacaktır[362]. Seçme şansı ve sınırlandırma çeşitliliği gerekli kılar ki özgürlük bu ikisi olmadan kısır ve anlamsız bir kavram haline dönüşecektir. Frankfurt Okulu düşünürleri, bilim ve onun ayrılmaz eşlikçisi olan bilimsel pratiği, insanın özgürleşiminin önündeki engeller olarak değerlendirimişlerdir; doğaya hâkim olmanın gerçekte insanın insana hâkim olması amacına hizmet ettiğini, çünkü bilim ve teknolojinin sosyal dünyayı yansıtan pratikler olduklarını öne sürmüşlerdir. Adorno, Horkheimer ve Marcuse gibi Okul düşünürleri, teknolojik hâkimiyetten bağışık olan yeni bir bilimin, hâkimiyet amacı yerine ikame edilecek yeni amaçlara tabi

---

Death, Critique of the Modern Age, (2004), s. 33-54. V.a.; COPLESTON, Frederick, *Nihilizm ve Materyalizm*, (1998), s.100-104. Jaspers ise, bilimin sağladığı bilgi ve kesinliğin, insan için ağır bir bedel karşılığında olduğunu dile getirmiştir.. Bilimin sağladığı kesinlik, öznelliği yok saymanın, insanı bir kenara atmanın doğal ve ya kaçınılmaz sonucu olmak durumundadır.

358 HÜLÜR, Himmet, *Bilimde Yöntemciliğin Reddi ve Çoğulcuk*, s.203.

359 GÜZEL, Cemal, *Bir Bilgi Anarşisti: Feyerabend*, s.20.

360 BAUDOUİN, Jean. *Karl Popper*, (2003), 36.

361 GÜZEL, Cemal, *Bir Bilgi Anarşisti: Feyerabend*, s. 28.

362 ZYGMUNT, Bauman, *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, s.286.

olacak bir bilimin, özgürleşimin en önemli aracı haline geleceğini savunmuşlardır[363].

Horkheimer'a göre bilimin itibarının artmasıyla birlikte akıl, neredeyse tamamen araçsal bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır[364]. Onu için bilim, kendi varlığının ve kendi çalışmalarında ki yönelişin dayandığı kapsamlı ilişkilere dair gerçekçi bir kavrayıştan yoksundur. Çünkü bilimde çalışmaların kapsamı ve yönelimi konusunda, sadece bilimin kendi eğilimleri yoktur, son tahlilde toplumsal yaşamla da belirlenir[365]. Herbert Marcause *Tek Boyutlu İnsan* kitabında, özgürlük ile baskı, üreticilik ile yıkma, ilerleme ile gerileme arasında korku verici bir dengeyi gerçekleştiren akıl fikrine negatif bir yorum getirmektedir. Marcuse'a göre, toplum ile doğa arasında aklın düzenleyici öğeleri kendi yıkıcı öğeleriyle çatışmaya başlamışlardır[366].

Bilimin insan özgülüğüne karşı yürüttüğü bu akılsal dayatması, insan özgürlüğünü yaratmaktan uzak gözükmektedir. Modern anlamda bilimin otoriterliği ve batılı tarzda bilime karşı ortaya konan tüm eleştiriler ve sorular ışığında, gerek Feyerabend, gerek bilim tarihçileri, gerekse modern bilimin negatif etkileri hususunda uzlaşmış düşünürlerce ortaya konan fikirler, bilimin modern anlamda taşıdığı gücü, ideolojik ve psikolojik nedenlere bağlamışlardır. Bireylerde oluşan bu ideolojik ve psikolojik tepkiler ise bilimin kendisinden kaynaklanmamaktadır. Bilinen yaşam biçimlerinin, bize istediğimiz şeyleri verebilecekleri şeklinde bir garanti olmadığı gibi, bilinen akıl dışı yaşam biçimlerinin de bunda başarısız olacakları gibi bir garanti yoktur[367]. Feyerabend bu duruma örnek olarak tıp alanındaki psikolojik etkenlerin kabulü sürecine vurgu

---

[363] ADORNO, Theodor, *Fifty Key Sociologists, The Formative Theorists*, s.8-14; MARCUSE, Herbert, *Fifty Key Sociologists, The Formative Theorists*, (2007), s.86-90. HORKHEİMER, Max, *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*, (2005), s.9-16; HORKHEİMER, Max, *Akıl Tutulması*, (1998), s.7-14, 62, 94,145-147 vd. Ayrıca, İnsanın özgürleşme problemine, Max Horkheimer'ın eleştiri kuramı, bağlamında, Kant, Hegel ve Marx'tan Frankfurt Okulu temsilcileri Adorno, Marcuse ve Habermars'a tarihsel araştırmalar içermesi sebebiyle Çetin Veysal'ın *Nesnelleşme ve Özgürleşme Sorunu Üzerine* eseri incelenebilir. Bkz.; VEYSAL, Çetin, *Nesnelleşme ve Özgürleşme Sorunu Üzerine, Kendin Olmak ya da Olmamak*, (2005).

[364] HORKHEİMER, Max, *Critical Theory*, (1972), s.70.

[365] HORKHEİMER, Max, *a.g.e.*, s.8.

[366] MARCOUSE, Herbert, *One-Dimensional Man*, (1964), s.105, *Tek Boyutlu İnsan*, çev. Afşar Timuçin – Teoman Akdoğan, s.152.

[367] FEYERABEND, *Anarşizm Üzerine Tezler*, s.15.

yapar; "Daha yirmi yıl önce zihnin fiziksel sağlığı etkilediği düşüncesi, lehindeki birçok kanıta rağmen, kıyıda köşede bir düşünceydi ama bugün ana akım odur"[368].

DEĞERLENDİRME

Gerek felsefe tarihi gerekse bilim tarihi içerisinde birçok düşünür ve filozof, bilimin doğasında kendisine has bir şeyler olduğunu belirtmişlerdir. Ancak Paul K. Feyerabend böyle bir yargıda bulunmaktan ziyade, bilimin değerlendirilmesi, anlaşılması, daha açık kılınması, alternatifleriyle mukayese edilmesi ve gerekirse de insan özgürlüğü açısından reddedilmesini öneren bir anlayış geliştirmiştir. Feyerabend, insan özgürlüğünü, insanın varoluşunu ortaya koyabilmesi açısından her şeyin ötesinde bir amaç olarak varsayımış ve bilimin neliğine dair yaptığı sorgulaması sonrası, bu amacın önüne geçebilecek bir anlam ile bütünleştirilmesine karşı çıkmıştır. Yani Feyerabend, postmodern bir anlayış izlemiş, insanın ötelenmesine, kültürel ve değersel yargıların yok edilmesine, yerlerine ise aklın koyulmasına karşı çıkmıştır. Öte yandan bilim tasarımlarında bulunan ve bilim felsefesi yapan nerdeyse tüm düşünürleri eleştirmiş, izlenmesi önerilen bütün yöntemleri de bilim için kötü olmakla suçlamıştır. Ancak Feyerabend de tıpkı bu düşünürler gibi bilimden doğa bilimlerini anlamış ve kuramların bilimleri yönettikleri hususunda neredeyse düşünürlerin tümüyle birleşmiştir. Bu doğrultuda Feyerabend, bilimin belli bir yöntem ile yapılmasının onu engelleyici bir özellik taşıyacağını, onu bir yöntem ile sınırlandırmanın haklılandırılamayacağını ileri sürmüş, ancak böyle yöntemsel bir bilimin hiçbir bilimsel ilerleme kat edemeyeceği gibi bir yargıda da bulunmamıştır. Ona göre bilim, bu şekilde başarılı olur ve olabilmiştir de, ancak, bilimi böyle bir yönteme maruz bırakmak, bilimin gelişimini kısırlaştırmak, engellemek, geciktirmek, anlamını ve kendisini değiştirecek ideolojik faktörlere onu maruz bırakmak olacaktır. Bu doğrultuda bilim, kuramsal ya da yöntemsel bir yol izleyebilir ancak, bu, bir seçim olarak vuku bulmalıdır; yöntemsel ya da kuramsal katı kurallar, bu kurallar doğrultusunda yapılan zorlamalar ya da uygulamalar ile değil. Eğer illa yöntem üzerinde birlik fikri gerekiyorsa da, bu, her yöntemin değerli olabileceğini unutmayan bir yöntem olmalıdır.

---

[368] FEYERABEND, *Yönteme Karşı*, (1999d), s.19.

Bilim tarihinin zenginliği, bilimsel gelişmelerin sınır tanımayan karakteristik özellikleri, hiçbir kuram ya da yöntemden mutlak bir başarının beklenememesi ve rasyonel olarak ulaşılabilecek bir basitliğe indirgenemesi, bilimi, uzanıldığında dokunulacak kadar yakın görünen ancak, hiçbir zaman o mutlak temasın gerçekleştirilemediği bir alan yapmıştır. Günümüzde bilimin elde ettiği yüksek statü ve güçlü konum; önce Popper'ın, sonrasında Lakatos'un, daha sonrasında Kuhn'un düşünceleri ile defalarca yıkıldığı öne sürülmesine rağmen, hala etkisini gösteren, pozitivizm anlayışının hüküm sürdüğü gerçeğine dayanmaktadır. 20. Yüzyıl da ortaya çıkan birçok düşünür ve akım tarafından oldukça sert şekilde eleştiriliyor olması ve bilimin algılanmasında ya da uygulanmasında bir yanlışlığın olduğu düşüncesinde birleşilmesine rağmen, toplumsal ya da küresel anlamda, bu gelişmeler bir karşılık görememiştir. Bu doğrultuda, bilim ile bilimsel uygulamaların, bilim ile teknolojinin, hatta bilim ile ussallığın karıştırıldığı ve bu düşünürlerce ortaya koyulan sorunların görülmesinin zorlaştığı belirtilmelidir. Feyerabend'e göre ise bu durum, ideolojinin yarattığı mükemmel bir algıdır.

Bilimin, ne olduğunun anlaşılamaması ve dolayısıyla ürünleri ya da sonuçlarıyla mukayese edilmesi, sonuç olarak bazı faktör ve etkenlerin de işin içine girdiği bir değerlendirmeye yol açmıştır. Bu doğrultuda, bilimcilik ile bilimin karıştırıldığı söylenebilir. Bilimin uygulamaları ya da teknolojik ürünleri, bilimin kendisini vermek için yetersizdirler. Feyerabend'e göre bilim ve *birinci dünya bilimi* de bu ayrımı taşımaktadır. Birinci dünya bilimi, bilimcilik anlayışını ideoloji olarak almış ve bilim olarak tanıtmakta, bilimin uygulamalarını ise bu doğrultuda kullanmaktadır. Postmodern anlayışla, Feyerabend bu bilimcilik anlayışının yarattığı sorunları, tarihsel örneklemeler ve yerinde tespitler ile ortaya koymuş, onun, bilimi, insanı ve özgürlüğünü nasıl kısıtladığını göstermeye çalışmıştır. Ancak Feyerabend bununla da sınırlı kalmamış bilimciliğe karşı çıkarken, bilimin diğer bilgi alanlarından yalnızca biri olduğu ve her bilgi türünün de aynı değerde olduklarını söylemiştir. Bu ise modern dönem ile başlayan modern bilimin tümüyle bilimcilik anlayışı ürünü olduğu yargısını içerir gözükmektedir. Burada belirtilmelidir ki, Feyerabend'in, bilimin, evrensel bir bütünlük fikrini taşımasından, onun evrensel boyutta bir kabul görme

beklentisinden duyduğu rahatsızlık, bazı anlayışları karıştırmasından dolayıdır. Dini otoritelerin de, toplumsal değerlerin de, inançsal beklentilerinde bu şekilde bir tavır sergilemesi Feyerabend'de bilimi, bilimcilikle bir tutma yanılgısını oluşturmuştur. Oysa bu durum, bilimcilik değil bilimin kendisinden, gelişiminden, süreçsel ilerlemesinde kaynaklanıyor gözükmektedir. Bilimin evrensel bir beklentiye sahip olması, onun evrensel bir bilimselcilik beklentisinden değil evrensel bir algılama alanı taşımasından dolayıdır.

Bilimin, insan hayatında kapladığı yer, her zaman büyük olmuştur, çünkü bilim, her zaman insanın daha iyi, daha fazla ve daha aşırı olan taleplerine cevap verebilmiştir. Ancak bahsedildiği gibi bilim karşısında alınacak bilimci ya da anti-bilimci tutum, onun bu yaratımlarına karşı yürütülen değerlendirmelerin bir sonucu olabilir. Bilimin kendisinin, tek başına bir değerlendirmesi yapılamaz çünkü o, bir araçtır. Ne doğrultuda kullanıldığı, ya da ne olarak görüldüğü ondan bağımsız olarak anlaşılmalıdır. Bu doğrultuda Feyerabend'in, bilimin insanı öteleyen uygulamaları, ideolojikleştirilerek yapıldığı, yani araçsal olarak negatif yönde kullanıldığı alanlarda yaptığı saptamalar, üzerinde muhakkak durulması ve bilim ile bilimsel olmak ile ayrıştırılması gerekli saptamalardır. Feyerabend'in bilimden doğa bilimlerini anlaması, bilim için anarşizmi sadece bir ilaç olarak görmesi, onun beklentilerinin de bu yönde olduğunu bildirmekte ancak, üzerinde ivedililikle durduğu karıştırmalardan bir nebze kendisinin de yaptığını göstermektedir.

Modern biliminin ortaya çıkması ile insanlığın, ortaçağ teolojik buyruklarından ve birçok katı düşünce biçiminin otoriterliğinden çıktığı öne sürülebilir. İnsanların, düşünce ve yaşam şekillerinin dogmatik aksiyomlar ile belirlenimine bir tepki olarak ortaya çıkan modern bilim ve düşünce sisteminin, insanı kutsal olarak ifadeleştirilmiş itikatlar karşısında özgürlüğüne kavuşturduğu fikrine de yer verilebilir. Dogmatik nedenlerden ötürü zorunlu olarak dayatılan görüş ve sistemler ile bütünleştirilmiş modern öncesi dönem otoritelerini, kendi görüş ve sistemleri dışındaki her tülü özgürlüğü kısıtlayan yapısı dolayısıyla eleştirebilir ve bilimsel görüş ile modern bilimin bu anlamda kazandığı başarıyı haklılandırabiliriz. Modern dönem öncesi kurumların muhafazakâr yapıları ve dogmatik sistemleri sebebiyle birçok alternatif görüş ve düşünceyi, sadece kendi

düşünce ve sistemlerine uyumsuzlukları sebebiyle bir başkaldırı ve suç olarak değerlendirdikleri ve bu tutum sonrasında engizisyon gibi çeşitli yöntem ve sistemlerle ceza yaptırımları uygulamalarının, özgür bir düşünce ortamını uzun bir zaman engellediği de iddia edilebilir. Ancak bu demek değildir ki, modern dönem öncesi hiçbir özgür düşünce oluşmamış, hiçbir bilimsel çalışma yapılmamış ya da hiçbir insan özgür seçimlerde bulunamamıştır. Bu otoriter yapılar dolayısıyla çok zorlu bir sürece tabi, az ve çoğu zaman teolojik anlayışlara uydurulmuş şekillerine izin verilmiş olduğunun vurgulanması, birçok düşünce ve bireyin, bu yönde çabalarının engellenmiş ve hatta ölüm ile pekiştirilmiş olduğunun belirtilmesi gerekse de, bilimin ve modern bilimin tohumlarını yeşertecek fikir ve düşünceleri attıklarının hatırlanılması gerekir. Thomas Kuhn'un belirttiği, "temel bazı bakımlardan Einstein'ın genel rölativitesinin Newton fiziğinden çok, Aristoteles fiziğine benzemesi" bu duruma verilebilecek en güzel örnektir. Bu aslında bilimin asıl gelişiminin görüngüsü olarak anlaşılmalıdır. Yani, bilim bir araç olarak insan hayatında yer tutmaya devam etmiştir, ancak bu araç ortaçağ döneminde daha dar bir alanı aydınlatmaya çalışan, bir el feneri ile yapılıyorken, modern dönem ile çok daha büyük bir ışık kayağı olmuş, geniş bir alanı aydınlatmaya yeteceği fikri doğabilmiştir. Bu fikrin geç gelmesi ya da oluşabilmesinde birçok sosyal faktörün ya da teolojik anlayış gibi etmenlerin rol oynadığı kabul edilebilir olsa da, modern anlamdaki genişliğe ulaşılamamış olmasının asıl nedeni, bilimi modern anlamına kavuşturacak olan, düzenli evren fikrinin kendisinin yokluğudur.

Binlerce yıl etkili olmuş olan çeşitli kültür, din ve toplum öğretilerinin, bilimin ve bilimsel düşüncenin gelişmesini, büyük ölçüde engellediği söylenebilir, aynı zamanda modern dönem ile insanların, bu alanların yarattığı, otorite ve batıl itikatlar karşısında entelektüel özgürlüklerini de, bilim sayesinde kazanabildikleri fikri de kabul edilebilir. Özgür düşüncenin olmadığı yerde, her türlü fikir ve yöntemin hakikat olduğu iddiasının kabul görebileceği açıktır ki; bu sebepten tarih boyunca birçok din, yöntem ve düşünce, kendisini hakikat olarak tanıtmıştır. Ancak belirtilmelidir ki, bu, din, yöntem ve düşüncelerin zaman içerisinde değişime uğramaları hatta yok olmalarına rağmen, bu alanların hakikatlerini kendilerinden kazandıklarını iddia ettikleri olgular, günümüzde mevcudiyetlerini hala korumaktadırlar. Buradan hareketle hakikat iddiasının, otoriter yapı ve

düşünceler tarafından dogmatik ve zorunlu bir kabulle ortaya konması, olgulardan bağımsızlıkları hususunda gerekçelerini kendi kendilerinden aldıklarını göstermektedir. Olguların açıklanmasın da, her otoritenin, hakikati yansıttıklarını iddia ettiği söylemelerde bulunması ve günümüze kadar birçok olguyu kendilerince, hakikatle açıklamış olmaları, fakat bu hakikatlerin tarih içerisinde de sürekli değişime uğramaları, aslında olguların açıklanmasında özgür düşüncenin ne kadar gerekli olduğunun bir göstergesi olarak anlaşılabilir. Modern çağı bu anlamda, olguların kendisinden hareketle hakikate ulaşabilme görüşü ile hareket etmesinden ötürü, hakikat için özgür koşulları yaratabilecek bir girişim olarak kabul etmemiz gerekmektedir. Ancak 21. Yüzyıla geldiğimizde modern dönemin şekillendirdiği modern bilimin, yani bilimcilik ile bilimi bir gören ideolojinin, bu özgürleştirici girişimin ürünü olduğunu unuturcasına hareket ettiği ve bu beklentinin gerçekleştirilebilmesini de engellediği belirtilmelidir. Antikçağ da mitler ile açıklanan olgular, ortaçağda din ile açıklanırken, modern dönemde ise olgulardan beslendiğini unutulurcasına, bilimin kendisi ile açıklanmaya başlanmışlardır. Modern bilimin böyle bir girişimde bulunması, onun dogmatik ve otoriter itikatlar karşısında amaçladığı özgürleştirici girişimi yansıtmadığı sonucunu göstermektedir. Tarihin bize sunduğu zengin birikime bakıldığında ve bilimin hâkim anlayış olma gücünden etkilenerek ideolojik amaçlarına uygun bir şekilde düzenlenen fikirler ve düşüncelerle hareket ettiği görüldüğünde, özgürleştirme girişiminden de, kendisinden de uzaklaştırıldığı iddia edilebilir.

Modern dönemin, *akılcılık* ve *bilim* görüşleri ile insan yaşantısının gitgide daha büyük bir bölümünü işgal etmekte olduğu ve gerek eğitim sistemleri, gerekse toplum yapıları ile bu görüşleri, *uygar ulus* idealleri adı altında bireylere ivedililikle işlediği gözükmektedir. Modern dönemin topluma mahal ettiği batılı tarzı bilimin bugün, yüksek bir statü ile ödüllendirilmesi, insanın ve insani alanların önüne geçmesine neden olabilmektedir. Kültürel ve toplumsal özelliklerini yaşamaya çalışan topluluk ve bireyler için, batılı tarzda bilimin globalleştirici unsurları engel teşkil etmektedir. Batı biliminin verdiği eğitim ve ideolojisinde bu tarz bir yol izlemesi, bilimi bir araştırma aracı olmaktan uzaklaştırıp, bir siyasi baskı aracına dönüştürmektedir.

Modern anlamında batılı tarzda bilimin, topluma ve toplumun bütün kurumlarına yöneltilen eleştirilerin dışında tutulmasını sağlayan, kendisinin bir zamanlar özgürlük adına karşı koyduğu ideoloji ve otoriteler kadar dogmatik bir konuma getiren anlayışın, ne bilimden ne de insanı özgürleştirme girişimden kaynaklanmadığı belirtilmelidir. Bilimsel olanın meşruluğu kendisinden geliyorsa eğer -bilimin ortaçağı baskıcı olarak nitelendirmesi bu gerçekliği baskıyla gizlediği tezidir- geçmişte herhangi bir otoritenin kullandığı baskıcı yol ve yöntemleri kullanmamalıdır, amacı, sadece mahiyetini ortaya koyarak değerine kavuşmak olmalıdır. Bu durumda da söylenebilir ki; bilim ister modern anlamında kazandığı yetkinlik derecesinde isterse de dogmalar içerisinde yer alsın, ancak insan için özgürlük girişiminin bir aracı olabilir, kendisi olamaz. Bu iddia bilimin kendisinden değil, bilimin gücünü ideolojik olarak kullanmaya çalışan günümüz anlamında ki otoritelerin, bilimin arkasına saklanarak dayatmalarını uygulamalarından kaynaklı görülebilir.

İnsan için bilimin, ne özgürlüğün ne de hakikatin kendisi değil aracı olarak anlaşılması, hakikatin ya da özgürlüğün aracı olması bakımından da kendisi dışında tüm alternatiflere karşı düşünce ve çalışma anlamında bir meydan okuma ile taçlandırılması gerekir. Bilimin, ortaçağa karşı kurduğu üstünlük bu başarının mükemmel bir örneği olarak değerlendirilebilir. Batılı tarzda bilimin, insan hayatına sadece bir seçenek olarak değil, bir zorunluluk olarak etki etmesi ve hayatın her alanına nüfuz etmiş durumda olması sebebiyle, insanların farkında olmadan kabul ettikleri, seçimlerini de koşullu olarak batılı tarzda bilimin içerisinden yaptıkları ifade edilebilir. Modern hayat için, bilimsel olan ya da batılı tarzda bilim tarafından onaylanmış seçimler tercih edilebilir, akli olmayan ya da batı tarzında biliminin olmadığını iddia ettikleri ise edilemez görülmektedir. Ancak bu duruma karşı olarak yalnızca birkaç yüz yıllık bir geçmişe sahip olan batı biliminin, hayata dair, bu zamana kadar ki seçimleri etkileyen, tüm yapı ve bu yapıların anlamlarını, kısa bir süre içerisinde geçersiz kılmasının haklılandırılabilir olmadığı ve bir ideolojik anlayış ile verildiği de düşünülebilir. Çünkü insan, düşünen, duygusal tarafı bulunan, maddi olduğu kadar manevi yanı da olan, akli olduğu kadar olmayan seçimlerde de bulunabilen, yaşayan, her durum ve koşula farklı cevaplar verebilen, seçimleri ve fikirleri ile sürekli gelişen

ve değişen bir varlıktır. Her birey, bir ve tek olabilme potansiyeline sahip olması koşuluyla kendisini gerçekleştirebilme imkânına sahiptir; özgür seçimlerde bulunarak kendisini gerçekleştirebilme olanağı sayesinde, bir benlik ve birey sıfatına ulaşır. Öyle ki modern dönem öncesi yaşamların da bilimsel olmayan yönleriyle sahip oldukları değer hatırlanmalı, insanların yalnızca akılsal yanları ile bilimin ideolojileştirilmiş hali olan batılı tarz bilime zorunlu kılınması fikrine karşı çıkılmalıdır. Batılı tarzda bilimin dayattığı doğruluk idealleri bu sebepten ötürü özgürleşimin bir parçası olmaktan ziyade engelleyicisi olmakla suçlanabilir.

Bilimler, ideolojiler ve hatta batı biliminin, tarih içerisinde kendilerini besleyen, değiştiren ve yenileyen organizmalar olarak süregeldikleri unutulmamalıdır ki; sayısı bilinemeyecek kadar çok bilimsel hata, keşif ve ideoloji tarih boyunca ortaya çıkmış ve yok olmuşlardır. Hatta yok olan birçok bilimsel görüş anlamını ve kendisini yenileyerek tekrardan kendisini gösterebilmiştir. Batılı tarzda biliminin kendisini mutlak görmesi, ya da ideolojisinin bunu iddia etmesi, bu türden değişim ve gelişimlerin batı bilimine kadar olduğu görüşünü içermektedir. Batılı tarzda bilimin aşılabilecek her sorunu aştığı, gelişebilecek son aşamaya geldiği ve düzeltilecek hiçbir özelliğinin olmadığı fikrini savunması, batılı tarzda bilimin kendisini ortaya koyduğu gerekçeler ile de uyuşmamaktadır. Bilimin tarihsel süreci böyle bir özelliği göstermemektedir, anlamını kazandığı deneyimler ve çalışmalar bilimin tarihinde gelinen hiçbir aşamayı en iyi seviye olarak ifade etmemiştir ki, bu sebeple modern anlamda ki gücüne kavuşuncaya kadar ilerleyebilmiştir. Batılı tarzda bilimin günümüzde bulunduğu iddia, dogmatik anlamda, kendisinden önce birçok yanlışın düzeltildiği, ancak kendisinin düzeltilen son yanlıştan doğan yegâne doğru olduğu yargısını taşımaktadır. Bilimin uzun bir süreçte birçok değişime, keşfe ve devrime uğrayarak şimdiki haline gelmiş olduğu göz önünde bulundurulup, şuan ki anlamı ve içeriği sorgulanırsa, göz ardı edilemeyecek ve akıl ile kabulüne kolayca erişilemeyecek bir şey; bilimin, bize tek bir yönde ilerlemenin ve birikimin kesinliğini vermeyeceği, tarihi boyunca da hiçbir zaman vermediği görülebilir.

Feyerabend batı bilimi doğrultusunda yapılan modern eğitimlerin, bilim ile gizlenen bir ideoloji ile birlikte verildiğini, çünkü bilimin tarihsel sürecinde gördüğümüz yöntemsel değişimler, irrasyonel seçimler ve kesinlikten uzak

ölçütlerinden hiçbir şekilde bahsedilmediğini dile getirir. Bu doğrultuda yaratılan sistemler, yapılar ve verilen eğitimler, bilimi *putlaştırmak* ve bilimsel olana dair yapılan seçimlerin eleştirilebilmesi ya da alternatifler ile değerlendirilip karşılaştırılmasını engelleme amacı güttüğünü belirtmektedir. Bilimsel olana, hem güven hem ihtiyaç duyulması hem de anlaşılamayacak derecede bir yetkinlik ile karmaşıklaştırılması, batı bilimi ve ideolojilerinin toplumlara kusursuzca enjekte edilmesinin göstergesi olarak anlaşılmalıdır. Bu ideolojiler sayesinde ise yapılar, sistemler ve eğitimler, bilimin pratik anlamda kullanılması amaçlı uygun *işçiler* yaratma amacı gütmekte; bilimin ortaya çıkardığı pratik alanlarda bilim üretimi değil teknik-bilimsel yöntemleri uygulayacak uygulamacılar yetiştirme faaliyeti olduğu görülmelidir.

Batılı tarzı bilim ile sadece bilim değil, insanı da sınırlandırdığı, alternatiflere karşı hakikatin tek ve doğru aracı olduğu iddiası ile bir baskı aracı haline dönüşmesi, modern dönemin gerek düşünsel gerekse maddi anlamda kısırlaştırılmasına da yol açtığı anlaşılmalıdır. Modern anlamda batı bilimi için şekillendirilmiş sınırlı alanlar yaratılırken, bu alanlar dışarısında bırakılan şeylerin insanî alanla olan bağlantıları göz ardı edilmekte ve bu alanlar içerisinden ortaya çıkacak keşif ve düşünceler ise bir olasılık kümesinden, küme içinde bulunmayan bir olasılığın çıkması beklentisini yaratmaktadır. Diğer açıdan ise insanın, sadece katı bir geleneğe uyum sağlayacak -bu gelenek akılsal ya da manevi olabilir- tek yönlü bir varlık olamadığı da vurgulanmalı, bu şekilde baskılanmasının, sadece gelişimi ve özgürleşimini, her nasılsa sonunda gelecek olmasına rağmen, zorlu ve uzun bir sürece mahkûm edeceği de belirtilmelidir. Bu sebeple modern dönemimin ve eşlikçisi olarak ifadeleştirilebilecek ideolojikleştirilmiş batılı tarz bilimin, 21. Yüzyılda karşı karşıya kaldığı eleştirileri, göz ardı etmek mümkün değildir ve bu eleştirilerin, Modern dönem biliminin, insanı daha özgür kılma girişiminde ki başarısızlığı hakkında olan görüşlerinin haklı tarafları ifade edilmelidir.

Batılı tarzda bilimin insanın aklî olmayan yönünü böylesine ötelemesi ve batılı tarzda bilim dışında her hangi bir alternatif düşünceye yer vermemesi ve çoktan olumsuz sonuçlarını birçok şekilde göstermeye başladığı da ifade edilebilir. Modern dönemim batılı bilimi dışında kalan kesim toplumdan

görülmeyen duvarlarla soyutlanmakta ve bu duvarlar içerisine sıkıca kilitlenip hapsedilmekteler. Ve bu insanların -üçüncü dünya ülkeleri, fakir ve sömürülmüş olmaları dolayısıyla batılı ülkeler için tehdit oluşturan birey ve toplumlar, akli seçimler ile ahlaki yargılarından kurtulan ve her türlü şiddet ve yola başvurabilecek beyinler- modern döneme uyum sağlamış batılı bilimin iddia ettiği ölçüde özgür olan insanları daha özgür yapmadığı da oldukça açıktır. Bu durumdan pay alan tek şeyin. herkes için güvensizlik duygusunun kendisi olduğu, modern anlamda batılı bilimin verdiği bu sözde özgürlük sonucunda, özgür seçimin keyfinin azalırken korku ve endişenin güç kazandığı görülmelidir.

KAYNAKÇA

ADORNO, Theodor, *Fifty Key Sociologists, The Formative Theorists*, düz. John Scott, Routledge Yayınları, New Yok, (2007).

AKAY, Ali, *Tekil Düşünce*, Alfa Yayınları, 2.basım, İstanbul, (1999).

ATAMTÜRK, Burak, "*İdeoloji, Bilim ve İktisat*", İstanbul Üniversitesi, Maliye Araştırma Konferansları Merkezi, 50.seri, (2007).

AYDIN, Hasan, *Felsefi Temelleri Işığında Yapılandırmacılık*, Nobel Yayınları, Ankara, (2007).

AYDIN, Hasan, *Postmodernizm. Dayandığı İlkeler ve Bilim Felsefesi*, İnsancıl Dergisi, İstanbul, (2006).

BACON, Francis, *Novum Organum*, çev. Sema Önal Akkaş, Daruk Yayınları, (1999).

BAUDOUİN, Jean, *Karl Popper*, çev. Bülent Gözkan, İletişim Yayınları, İstanbul, (2003).

BERGSON, Henri, MARCEL, Gabriel, GUENEON, Rene, *Metafizik Nedir*, Birey Yayınları, İstanbul, (2001).

BOZKURT, Nejat, *Bilimler Tarihi ve Felsefesi*, Molpa Kültür yayınları, 2.baskı, İstanbul, (2004).

CARRİER Martin, "Historical Approaches: Kuhn, Lakatos and Feyerabend", içinde, BROWN James Robert, *Philosopy of Science: Key Thinkers*, 122-151.

BULUTAY, Tuncer, *Bilimin Neliği Üzerine Denemeler: Evrim ve Kuantum Kuramları*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, (1996).

CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe*, Sentez Yayıncılık, 1.basım, İstanbul, (2007).

CHALMERS, Alan, *Bilim Dedikleri*, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, (2008).

COPLESTON, Frederick, *Nihilizm ve Materyalizm*, çev. Deniz Canefe, İdea Yayınları, İstanbul. (1998).

De La METTRİE, Julien Ofray, *İnsan Bir Makine,* çev. Ehra Bayramoğlu, Havas Yayınları, Haziran, İstanbul, (1980).

DEMİR, Ömer, *Bilim Felsefesi*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1992.

DEWEY, John, *Özgürlük Ve Kültür*, çev. Vedat Günyol, Remzi Kitabevi, İstanbul, (1987).

DİLTEY, Wilhelm, "Tinsel Bilimlere Giriş", *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi* içinde, çev. Doğan Özlem, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.

EAGLETON, Terry, *Ideoloji*. çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, 1.basım, İstanbul, (1996).

ELSTER, Jon, *Marx'ı Anlamak*, çev. Semih Lim, Liberte Yayınları, Ankara, (2004).

ERGUVAN, İnan Deniz, "Bilgi Anarşisti Paul Karl Feyerabend", Dündar Selma, *Eğitimde Bilim Teorisi*, içinde s.122-139, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul, (2012).

FALUBERT, Gustave, *Madame Bovary*, Turna Yayınları, haz. Aslı Yılmaz, İstanbul, (2009).

FEYARABEND, Paul, *The Worst Enemy of Science*, düzenleyen: John Preston, Gonzalo Munevar, David Lamb, Oxford Üniversitesi Yayınları, New York, (2000).

FEYERABEND Paul ve LAKATOS Imre, *For and Against Method: Including Lakatos's Lectures on Scientific Method and the Lakatos-Feyerabend Correspondence with Imre Lukatos*, düzenleyen: Matteo Motterlini, Chicago Üniversitesi Yayınları, Chicago ve London, (1999a).

FEYERABEND Paul, *Akla Veda*, çev. Ertuğrul, Başer, Ayrıntı Yayınları, 2.basım. İstanbul, (2012).

FEYERABEND Paul, *Naturphilosophie*, Memminger Medium CentrumAG, (2009).

FEYERABEND Paul, *Three Dialogies of Knowledge*, Jhon Wiley and Sons, 1991 Orijinal basım ve *Bilgi Üzerine Üç Söyleşi*, çev. Cemal Güzel ve Levent Kavas, (1997a).

FEYERABEND Paul, *Vakit Öldürmek*, çev. Nedim Çatlı, Ayrıntı Yayınları, 1.baskı, İstanbul, (1997b).

FEYERABEND, Paul, *Conquest of Abundance*, düzenleyen Bert Terpsta. Chicago Üniversitesi Yayınları, London, (1999b).

FEYERABEND, Paul, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, çev. Ahmet Kardam, Ayrıntı Yayınları, 2.basım, İstanbul, (1999c).

FEYERABEND, Paul, *Yönteme Karşı*, çev. Ertuğrul Başer, Ayrıntı Yayınları, 1.basım, İstanbul, (1999d).

FEYERABEND, Paul, *Knowledge, Science and Relativism*, Philosophical Papers 3, Düzenleyen, John Preston, Cambridege Üniversitesi Yayınları, (1999e).

FEYERABEND, Paul, *Problems of Empricisim*, Philosophical Papers 2, Düzenleyen, John Preston, Cambridege Üniversitesi Yayınları, (2004).

FEYERABEND, Paul, *Realisim, Rationalism and Scientific Method*, Philosophical Papers 1, Düzenleyen, John Preston, Cambridege Üniversitesi Yayınları, (1981).

FEYERABEND, Paul, *Bilimin Tiranlığı*, çev. Barış Yıldırım, Sel Yayınları, İstanbul, (2015)

GİLLİES Donald, *Lakatos, Popper and Feyerabend: Some Personel Reminiscenses. Department of Science and Technology Studies*, University College London Talk at UCL on 28 February (2011).

GÜÇLÜ, Abdulbaki. UZUN, Erkan. UZUN, Serkan, YOLSAL, HÜSREV Ümit, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim Sanat Yayınları, 2. basım, Ankara, (2002).

GÜZEL, Cemal, *Bir Bilgi Anarşisti: Feyerabend,* Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, (1996).

HABERMAS, Jürgen, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, çev Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, 3.baskı, İstanbul, (1997).

HEİMSOETH, Heinz, *Imanuel Kant'ın Felsefesi*, çev. Takiyetttin Mengüşoğlu, Remzi Kitabevi, İstanbul, (1993).

HORKHEİMER, Max, *Akıl Tutulması*, çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, 4.basım, İstanbul, (1998).

HORKHEİMER, Max, *Critical Theory*, Herder and Herder Yayınları, New York, (1972).

HORKHEİMER, Max, *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*, çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, (2005).

HOYNİNGEN-HUENE Paul, *The Worst Enemy of Science? Essays in memory of Paul Feyerabend*, Almancadan çev. Eric Oberheim.ve Daniel Sirtes, (2000). Oxfort Üniversitesi Yayınları.

HUSSERL, *Edmund, The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology*, Almancadan çev. David Carr, içinde, The Attiude of Naturel Science and the Attiuede of Humanistic Science. Naturalism, Dualism, and Psychophysical Psychology, Nortwestern Üniversitesi Yayınları, U.S.A., (1970).

İYİ Sevgi, *Çağımızda Metafizik Sorunu*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1999.

LYOTARD, Jean-François, *The Post-modern Condition, A report on Knowledge*, Minneapolis 1984, s.8, *Postmodern Durum*, çev. Ahmet Çiğdem, Ara Yay, (1990).

KEAT, Russel and URRY John, *Bilim Olarak Sosyal Teori*, çev. Nilgün Çelebi, İmge Yayınları, Ankara, (1994).

KHUN, Thomas Samuel, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, Alan Yayınları, 5.baskı, İstanbul, (2000).

KUHN. Thomas, "Eleştirmenlerime Cevaplar", LAKATOS Imre ve MUSGRAVE Alan, *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*. Paradigma Yayınları, İstanbul, (1992).

KHUN, Thomas, "Keşfin Mantığı mı Yoksa Araştırmanın Psikolojisi mi?", LAKATOS Imre ve MUSGRAVE Alan, *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*. Paradigma Yayınları, İstanbul, (1992).

KİERKEGAARD, NİETZSCHE, HEİDEGGER and SARTRE, *The Existentalists*, düzenleyen: Charles Guinon, içinde *The Sickness unto Death, Critique of the Modern Age*, hazırlayan Louis Dupre, Rowman ve Littlefield Basımevi Yayınları, Marylan, (2004).

KOJEVE, Alexandre, *Hegel Felsefesine Giriş*, çev. Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, 2.basım. İstanbul, (2001).

KABADAYI, Talip, ""Bilim" Tasarımlarının Kısa Tarihi", Felsefe Dergisi, Sayı.3, 2007, 1-26.

KROPOTKİN, Pytor, *Çağdaş Bilim ve Anarşi*, çev. Mazlum Beyhan, Öteki Yayınevi. 1.basım, Ankara, (1999).

LAKATOS Imre, "Yanlışlama ve Bilimsel Araştırma Programlarını Metodolojisi", LAKATOS Imre ve MUSGRAVE Alan, *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*, Paradigma Yayınları, İstanbul, (1992).

LECOURT, Dominique, *Bilim Felsefesi*, çev. Işık Ergüden, Dost Kitabevi Yayınları, Mart, Ankara, (2006).

LEVİ-STRAUSS, Claude, *The Savage Mind*, Chicago Üniversitesi Yayınları, (1966).

LOOSE, John, *Bilim Felsefesine Tarihsel Bir Giriş*, çev. Elif Böke, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, (2008).

MARCOUSE, Herbert, *One-Dimensional Man*, Roufledge and Kegan Paul, London, (1964).

MARCUSE, Herbert, *Fifty Key Sociologists, The Formative Theorists*, içinde, düzenleyen: John Scott, Routledge Yayınları, New Yok, (2007).

MASTERMAN Margaret, "Paradigmanın Doğası", LAKATOS Imre ve MUSGRAVE Alan, *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*, Paradigma Yayınları, İstanbul, (1992).

MCLELLAN, David, *İdeoloji*, çev. Barış Yıldırım, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, (2005).

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul, (1983).

MOLES, Abraham, *Belirsizin Bilimleri*, çev. Nuri Bilgin, Yapı Kredi Yayınları, 4.basım, İstanbul, (2012).

MORİN, Edgar, *Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi*, çev. İonna Kuçuradi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, (2003).

MORTON Adam, *Pratik Felsefe*, çev. Mukaddes İlgün, Kesit Yayınları, 3.basım, İstanbul, (2006).

MOTTERLİNİ Matteo, *The Philosophy of Science: Paul Feyerabend*, Routledge Yayınları (2007).

NEİLL, Alexander Sutherland, *Özgürlük Okulu*, çev. Nilgün Sarman, Payel Yayınevi, 1.basım, İstanbul, (2000).

ÖMERUSTAOĞLU, Adnan, *Bilgi kuramı: Karl Popper'in Eleştirel Akılcılığı Üzerine*,

ÖZLEM, Doğan, *Bilim Felsefesi Ders Notları*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, (2003).

ÖZSOY Seda, "Bilimsel Yöntem Sorununa Farklı Yaklaşımlar", Mavi Atlas, (Bahar 2014), Sayı:2, s.10-20.

PLANCK, Max, *Modern Doğa Anlayışı ve Kuantum Teorisine Giriş*, çev. Yılmaz Önder, Spartaküs Yayınları, İstanbul, (1996)

POPPER, Karl R. *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, çev, İlknur Aka ve İbrahim Turan, Yapı Kredi Yayınları, 9.basım'dan çevrilen 2.basım, İstanbul, (2003).

POPPER, R. Karl, "Bilim Felsefesi: Kişisel Bir Bildiri", *Bilim Felsefesi* içinde, çev. Cemal Yıldırım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

PRESTON John, *Philosophy, Science and Society: Feyerabend*, Cambridge Yayınları, (1998).

REICHENBACH, Hans, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, çev. Cemal Yıldırım, Remzi Kitabevi Yayınları, 2.basım, İstanbul, (1993).

REICHENBACH, Hans, *Exprience and Prediction, An Analysis of the Foundations and the Structure of Knowledge*, Chicago Üniversitesi Yayınları, Indiana, (1938).

RİLEY, Jonathan, *Mill on Liberty*, düzenleyen: Tim Crane ve Jonathan Wolff, Routledge Yayınları, London, (1998).

RORTY, Richard, *Felsefe ve Doğanın Aynası*, çev. Günsoy Kaya, Funda, Paradigma Yayınlarlı, İstanbul, (2006).

RUSSEL, Bertrand, *Batı Felsefesi Tarihi, Yeni Çağ*, Çev. Muammer Sencer, Say Yayınları, Ankara, (1983).

SAĞLAM, Mustafa, (2003, Haziran), "Epistemolojik Anarşizmi Karşısında Feyerabend'i Yeniden Anlama Üzerine", Düşünceler, 59, s.14-30.

SCHWARTS, Lorentz, *Markscılık ve Bilimsel Düşünce*, çev. Vedat Günyol, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2.baskı, İstanbul, (1998).

SOYKAN, Ömer Naci, Bilgi ve Betimleme, Pozitivizm ve Earnst Mach Üstüne, Küyerel Yayınları, İstanbul, (1998).

SOYKAN, Ömer Naci, *Felsefe ve Dil*, Wittgeinstein Üzerine Bir Araştırma, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, (1995).

SPENCER, Harbert, *Fifty Key Sociologists, The Formative Theorists*, içinde, düzenleyen: John Scott, Routledge Yayınları, New Yok, (2007).

STANLEY, Jeyaraja Tambiah, *Büyü Bilim Din ve Akılcılığın Kapsamı*, çev. Ufuk Can, Akın, Dost Yayınevi, İstanbul, (2002).

SUNAY, Cengiz, "Bilim Felsefesi ve Siyaset Bilimi", Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 5.

ŞEN Arzu Yemişçi – Yıldırım Mesut, *Mantık, Matematik ve Felsefe, Toplum, Bilim, Teknoloji ve Etik Değerler*, 7. Ulusal Sempozyumu Foça-İzmir, İstanbul Kültü Üniversitesi Yayınları, İstanbul, (2009).

TARNAS, Richard, *The Passion of The Western Mind: Understanding The Ideas that have Shaped Our Worldview*, Ballantine, New York, (1991).

TEKELİ Sevim, KÂHYA Esin, DOSAY Melek, DEMİR Remzi, TOPDEMİR G. Hüseyin, UNAT Yavuz, KOÇ AYDIN Ayten, *Bilim Tarihine Giriş*, Nobel Yayınları, Ankara, (1999).

TOPDEMİR, Hüseyin Gazi, *"Kuhn ve Bilimsel Devrimlerin Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme"*, Felsefe Dünyası, (2002/2), Sayı 36, s.45-62.

TRİGG, Roger, *Akılcılık ve Bilim*, çev. İbrahim Şener, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, (2004).

URAL Şafak, *Bilim Tarihi*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 3.baskı, (2000).

URAL, Şafak, *Pozitvist Felsefe*, Remzi Kitabevi, İstanbul, (1986).

VEYSAL, Çetin, *Nesnelleşme ve Özgürleşme Sorunu Üzerine, Kendin Olmak ya da Olmamak*, Tek Ağaç Basım Yayım, Ankara, (2005).

WESTFALL Richard, *Modern Bilimin Oluşumu*, çev. İsmail Hakkı Duru, Tubitak Popüler Bilim Kitapları Dizisi 4, Ankara, 3.baskı, (2005).

WİLSON, Edward Osborne, *On Human Nature*, Cambridge Yayınları, Mass, (1972).

WİTTGENSTEİN, Ludwig, *Tractatus, Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, düzenleyen: Hilmi Tezgör, Yapı Kredi Yayınları, 4.baskı, İstanbul 2003.

Yayınları, 1.basım, Ankara, (2004).

YAZICI, Sedat, "Realist ve Realist Karşıtı Görüşlerde Gözlenebilirlik Kavramı", Felsefe Dünyası, (2004/1), Sayı:39.

YAZICI, Sedat, *"Siyasi Bir Kuram Metafiziksel veya Felsefi Doğru(luk) Olmadan Uzlaşmazları Uzlaştırabilir mi?"*, Felsefe Dünyası, (2002/2), Sayı:36.

YENİÇIRAK Hüseyin, "Feyerabend ve Kuhn'da Bilim Felsefesi Anlayışı", 2. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı I. 39-51.

YILDIRIM, Cemal, *Bilimsel Düşünme Yöntemi*. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, (2008).

YILDIRIM, Cemal, "Bilimsel Ussallık ve Ölçütleri", Felsefe Tartışmaları Dergisi, 14. Kitap.

YILDIRIM, Cemal, *Evrim Kuramı ve Bağnazlık*, Bilgi Kitabevi Yayınları, 2.basım, Ankara, (1998).

ZYGMUNT, Bauman, *Postmoderlik ve Hoşnutsuzlukları*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, (2000).

İNTERAKTİF KAYNAKÇA

DEWEY, John, *Democracy and Education*. Macmillan Company, 1916, kısım 25. http://www.ilt.columbia.edu/publications/dewey.html.

BACON. Francis, *The New Organom or True Directions Concerning The Interpretetion of Nature*, 1620, http://www.consitution.org/bacon/nov_org.txt.

ERGUVAN, İnan Deniz, Bilgi Anarşisti Paul Karl Feyerabend. (www.academia.edu/3528096/Paul_Feyerabend).

http://www.versobooks.com/pg/about-verso.

http://www.versobooks.com/books/1208-science-in-afree-society.

http://www.dicle.edu.tr/contents/eb14cd4e-c691-491f-9b59-0093514c9403.pdf.

http://plato.stanford.edu/archives/win2009/entries/feyerabend/.

http:/www.bu.edu/paideia/existenz/volumes/Vol.2Kirkbright.pdf.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : ŞABAN ÇELİK

Doğum Yeri : BERGAMA/İZMİR

Doğum Yılı : 1989

Medeni Hali : BEKAR

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 2003 - 2007 : AKİF ERSEZGİN ANADOLU LİSESİ-BERGAMA/İZMİR

Önlisans 2010 - 2012 : ANADOLU ÜNİVERSİTESİ – HALKLA İLİŞKİLER

Lisans 2008 – 2012 : MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ – FELSEFE4

Lisans 2013 - ... : ANADOLU ÜNİVERSİTESİ - MALİYE

Yabancı Dil : İNGİLİZCE